

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİ GİRESUN KİLİSELERİ

YAZAR

Sibel ŞEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Süleyman UYGUN

ORDU- 2023

TEZ KABUL SAYFASI

SİBEL ŞEN tarafından hazırlanan “OSMANLI DÖNEMİ GİRESUN KİLİSELERİ” başlıklı bu çalışma, 20.01.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. İlhan EKİNCİ
Ordu Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İmza

Üye Prof. Dr. Sezai BALCI
Giresun Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İmza

Üye Doç. Dr. Süleyman UYGUN
Ordu Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sibel ŞEN

ÖZET

TARİH

OSMANLI DÖNEMİ GİRESUN KİLİSELERİ

SİBEL ŞEN

Giresun Osmanlı hakimiyetine girdikten kısa süre sonra en belirgin nüfus Türklerin elinde olup, gayrimüslimler ise millet sistemi çerçevesinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde baş gösteren milliyetçilik akımı Giresun Rum ve Ermenileri de etkileyerek ayrılıkçı faaliyetlere başlamışlardır. Bu ayrılıkçı faaliyetlerde kilise ve misyonerler önemli bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte 1839 Tanzimat fermanı ve 1856 Islahat fermanlarının ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim politikalarında ve kiliseye yönelik tavırlarında değişim yaşanmıştır. Bu değişim gayrimüslimlerin kilise açma ve restorasyonu gibi talepleri çoğaltmış ve bu durum Giresun kazasında da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Giresun kazasında gerçekleşen yeni kiliselerin inşası ve restorasyonu ile çan kulelerinin yapılması kilise ve misyonerlerin faaliyetleri sonucunda yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir. XIX. Yüzyılın sonlarına kadar Giresun kazasında Hristiyan nüfus olarak sadece Rum ve Ermeniler karşımıza çıkmaktayken XX. Yüzyılın başlarından itibaren Katolik ve Protestanlık mezhebine mensup nüfuslar gelmeye başladığı tespit edilmiştir. Ayrıca Giresun kazasına misyonerlik amacıyla gelen metropolit ve yabancı devletler kilise ve okul kurumlarının açılmasında önemli bir rol oynayarak aktif bir faaliyet göstermiştir. Misyonerlerin faaliyetleri sonucunda Rum ve Ermeniler Birinci Dünya Savaşını fırsat bilerek ayrılıkçı faaliyetlere başlamışlardır. Aynı yüzyılda Giresun kazasında gayrimüslim tebaanın mektepleşme sayısının da arttığı görülmektedir. Mektepleşme sürecine kiliselerin etkisi olduğu gibi yine bölgeye misyonerlik amacıyla gelen metropolitlerde önemli bir rol üstlenmektedir. Nitekim Giresun'da yaşanan ayrılıkçı faaliyetlerin gelişmesinde kilise ve metropolitlere bağlı okullar etkin bir rol oynamıştır. Bu durum kiliselerin işlevini değiştirerek ayrılıkçı faaliyetlerde kullanılacak silahların saklandığı bir depo vazifesini üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Giresun, Kilise, Gayrimüslim, Metropolit.

ABSTRACT

HISTORY

OTTOMAN PERIOD GİRESUN CHURCHES

SİBEL ŞEN

Shortly after Giresun came under Ottoman rule, the most prominent population was in the hands of the Turks, while non-Muslims continued their existence within the framework of the millet system. The nationalist movement that emerged in the Ottoman Empire started separatist activities by affecting the Greeks and Armenians of Giresun. Church and missionaries played an important role in these separatist activities. However, with the declaration of the 1839 Tanzimat edict and the 1856 Islahat edict, there was a change in the non-Muslim policies and attitudes of the Ottoman Empire towards the church. This change has increased the demands of non-Muslims such as opening and restoring churches, and this situation has clearly emerged in Giresun district. The construction and restoration of the new churches and the construction of the bell towers in Giresun district took place intensively as a result of the activities of the church and the clergy. XIX. Until the end of the century, only Greeks and Armenians appeared as the Christian population in Giresun district. It has been determined that since the beginning of the century, populations belonging to the Catholic and Protestant sects began to arrive. In addition, metropolitan and foreign states that came to Giresun for missionary purposes played an important role in the opening of church and school institutions and showed an active activity. As a result of the activities of the missionaries, Greeks and Armenians started separatist activities, taking advantage of the first world war. In the same century, it is seen that the number of non-Muslim subjects in the Giresun township increased. Churches played an important role in the process of schooling as well as the metropolitans who came to the region for missionary purposes. As a matter of fact, schools affiliated to churches and metropolitans played an active role in the development of separatist activities in Giresun. This situation changed the function of the churches and assumed the task of a warehouse where the weapons to be used in separatist activities were kept.

Key Words : Giresun, Church, Non-Muslim, Metropolitan.

TEŞEKKÜR

Tüm çalıőmalarım boyunca her zaman bilgi ve deneyimleriyle yolumu aan değerli hocam Doç. Dr. Süleyman UYGUN'a içten teőekkürlerimi sunarım. Tez savunmam için Jüri yelięini kabul eden ve vermiş oldukları katkılarından dolayı Tez savunması jüri yeleri Prof. Dr. Sezai BALCI'ya ve Prof. Dr. İlhan EKİNCİ'ye teşekkür ederim.

Tez sürecimde her zaman yanımda olan ve fikirleriyle yolumu aydınlatan Ziraat Mühendisi Buęra GÜVERCİN'e, her konuda fikir ve desteklerini esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Sevda ŞEN, Fehmi KARADENİZ ve Poyraz TERCAN'a teşekkür ederim.

Ayrıca hem bu zorlu ve uzun süreçte hem de hayatım boyunca yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen, ideallerimi gerçekleőtirmemi sağlayan değerli aileme yürekte teőekkürü bir borç bilirim.

SİBEL ŞEN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ KABUL SAYFASI	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. GİRESUN KAZASINDA GAYRİMÜSLİMLER	8
2.1. Giresun Gayrimüslimlerin Tarihsel Kökeni	8
2.2. Giresun Gayrimüslimlerinin Nüfusu.....	23
2.2.1. XIX. Yüzyılda Giresun Gayrimüslimlerinin Nüfus Durumu	26
2.3. Giresun İdaresinde Gayrimüslimler	30
2.3.1. Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri.....	44
2.3.2. Dini Kurumların Yöneticileri ve Konsolos Vekilleri	46
2.4. Mübadele ve Giresun Kiliseleri.....	48
3. GİRESUN KİLİSELERİNİN SİYASİ, SOSYAL ve KÜLTÜREL DURUMLARI	52
3.1. XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukukunda Değişimler ve Giresun Kiliselerine Etkileri	52
3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Kiliseler Politikası ve Giresun Kiliselerine Yansıması.....	54
3.2. Giresun Kazasında Nitel ve Nicel Yönden Kilise Sayısında ve Yapısında Değişimler.....	55
3.2.1. Giresun Kazası Ortodoks Rum Kilisesi	58
3.2.2. Giresun Kazasında Katolik Ermeni Kilisesi.....	62
3.2.3. Giresun Kazasında Misyonerler ve Capucin Kilisesi	63
3.3. Kiliselerin Mekteleşme Sürecine Etkileri.....	66
3.3.1. Giresun Kazası Rum Mektebi	69
3.3.2. Giresun Kazası Ermeni Mektebi	71
3.3.3. Giresun Kazasında Rum Kızılhaç Bayrağının Çekilmesi	72
4. GİRESUN KAZASINDA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ	76
4.1. Giresun Kiliselerinin Milliyetçilik Hareketlerine Etkileri.....	76
4.2. Katolik Misyonerler.....	81
4.2.1. Saint Joseph (Soeurs de Saint Joseph de la Apparition) Misyonerlerinin Giresun'da Mektep Açma Teşebbüsleri	82
4.2.2. Matbuat Üzerinden Dini Propaganda: Dini Kitap Satışlarının Engellenmesi.....	85
5. SONUÇ	88
KAYNAKÇA	91
EKLER	102
ÖZGEÇMİŞ	115

TABLolar

Sayfa

Tablo 2.1. 1486-1583 Yılları Arasında Giresun Merkezinin Tahmini Nüfusu	23
Tablo 2.2. 1486-1583 Yılları Arasında Giresun Kazasının (Hane, Bive, Mücerred ve Nefer Olarak) Nüfusu	25
Tablo 2.3. 1869 Yılı Trabzon Vilayet Salnamesi, Giresun'a Bağlı Nahiyelerin Nüfusunu ve Müslim-Gayrimüslim Nüfusunun Dökümü	26
Tablo 2.4. 1870 ile 1874 Yılları Arası Trabzon Vilayet Salnamelerinde Giresun Kazasının Nüfusu	27
Tablo 2.5. 1901 Yılında Giresun Kazasının Toplam Nüfusu ve Dinlere Göre Dağılımı	28
Tablo 2.6. 1903 Tarihli Salnameye Göre Giresun Din ve Cinsiyet Dağılımı	29
Tablo 2.7. 1869 Yılı Giresun Kazası İdarecileri	30
Tablo 2.8. 1870 Yılı Giresun Kazası İdarecileri	31
Tablo 2.9. 1871 Yılı Giresun Kazası İdarecileri	32
Tablo 2.10. 1872 Yılı Giresun Kazası İdarecileri.....	33
Tablo 2.11. 1873 Yılı Giresun Kazası İdarecileri.....	34
Tablo 2.12. 1874 Yılı Giresun Kazası İdarecileri.....	35
Tablo 2.13. 1879 Yılı Giresun Kazası İdarecileri.....	36
Tablo 2.14. 1881 Yılı Giresun Kazası İdarecileri.....	37
Tablo 2.15. 1888 Yılı Giresun Kazası İdarecileri.....	38
Tablo 2.16. 1892 Yılı Giresun Kazası İdarecileri.....	40
Tablo 2.17. 1894 Yılı Giresun Kazası İdarecileri.....	41
Tablo 2.18. 1871 Yılı Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri	44
Tablo 2.19. 1872 Yılı Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri	44
Tablo 2.20. 1873 Yılı Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri	44
Tablo 2.21. 1874 Yılı Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri	45
Tablo 2.22. 1869 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri	46
Tablo 2.23. 1871 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri	46
Tablo 2.24. 1872 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri	47
Tablo 2.25. 1873 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri	47
Tablo 2.26. 1892 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri	47
Tablo 3.1. Giresun ve Nahiyelerinde Kilise ve Rahip Sayısı (1869-1870)	47

Tablo 3.2. Giresun ve Nahiyyelerinde Kilise Sayısı (1880-1881)	47
Tablo 3.3. Giresun Kazasında Kiliselerin Bulunduğu Mahalle ve Din Görevlilerin Adları	478

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

BEO.	: Babı Ali Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH. İD.	: Dahiliye Nezareti İdare
DH. KMS.	: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus
DH. ŞFR.	: Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
HR. HMŞ. İŞO.	: Hariciye Nezareti İstişare Odası
HR. MKT	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
İ. AZN.	: İrade Adliye ve Mezahib
İ. HR.	: İrade Hariciye
İ. MF.	: İrade Maarif
MF. MKT.	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ŞD.	: Şura-yı Devlet
TVS.	: <i>Trabzon Vilayeti Salnamesi</i>
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları

1. GİRİŞ

XIV. yüzyılım başlarında küçük bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti, kuruluşundan kısa bir müddet sonra tarihin akışını değiştirerek güçlü bir devlet haline gelmiştir. İmparatorluk genişledikçe bir çok anasırı da hakimiyeti altına aldığından sultanların ve devlet idarecilerinin bu muhtelif anasıra karşı yaklaşımı imparatorluğun üzerine inşa ettiği devlet yapısını önemli oranda etkileyen bir politika benimsenmesine zemin teşkil etmiştir. Bu noktada Osmanlı Devleti, Türk ve İslam devlet geleneklerinden yola çıkarak idaresinde bulunan Gayrimüslim tebaaya karşı din, ibadet ve vicdan hürriyetlerine karışmamış ve hoşgörü üzerine bir devlet politikası izlemiştir.

Osmanlı Devleti, Müslim- Gayrimüslim ayrımı olmaksızın iç ve dış siyasetinde şer’i ve örfi hukuk sistemlerini kullanmıştır. Devlet yönetiminde ağırlıklı nüfus Müslümanlar olup, şer’i hukuk benimsenmiş ve kurumlarındaki işleyişte de çoğunlukla bu hukuk geçerli olmuştur.¹ Fakat bazen şer’i hukukun çözemediği meselelerde de örfi hukuka başvurulmaktadır. Şer’i hukuk, İslam Hukuku’nun öngördüğü kuralların uygulanması, örfi hukuk ise şer’i hukukun düzenlemediği ve düzenleme hakkını devlet başkanına vererek çıkarılan kanunnamelerin uygulanmasıdır. Dolayısıyla bu iki hukuk Osmanlı Devleti’nin yapı taşı olmuştur. Osmanlı Devleti’ni diğer devletlerden ayıran en mühim özelliklerinden birisi hoşgörü anlayışıdır. Bu anlayış ile devlet idare altına aldığı yerli unsurları, inançları konusunda özgür bırakmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti’nde Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler bir arada ibadet ettikleri gibi, kimliklerini ve kültürlerini koruma imkânı bulmuşlardır. Devlet tarafından hiçbir müdahalede bulunulmamış ve hukuki gelenek ve inanışlarına saygı duyulmuştur.²

Osmanlı Devleti, Batı toplumunun feodal sistemden mutlak monarşiye geçtiği ve sonrasında millet-devlet şeklinde demokratik değişimler yaşadığı dönemlerde böyle bir siyasal değişim yaşamamış ve Tanzimat’a kadar huzur ve refah içerisinde varlığını sürdürmüştür. Osmanlı yönetiminde hâkim olan Müslümanlar nüfusun üçte birini oluşturmuş, Rum, Ermeni, Yahudi, Rumen, Slav, Arnavut ve Araplar nüfusun üçte ikilik

¹ Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e)*, Ötüken, İstanbul 2018, s. 17.

² Uğur Kurtaran, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, 2011, s. 58.

kısımında yer almıştır. Devlet nüfuzu altına aldığı toplulukları din veya mezhep esasına göre örgütleyerek “Millet Sistemi” şeklinde yönetmiştir.³

Osmanlı Devleti, Gayrimüslim tebaanın yönetiminde İslam hukukunun kurallarını uygulamıştır. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul’u fethinden sonra teşkilatlandığı yapılanma ile en fazla nüfusa sahip olan farklı inanıştaki Gayrimüslim toplumunu, ayrı milletler olarak tanımış ve İstanbul’da kendilerine ait dini merkezlerin aracılığıyla idareleri sağlanmıştır.⁴ Bu bağlamda, Fener Patrikhanesi liderliğinde örgütlenen, Ortodoks, Rum ve Slavlar, Gregoryon Kilisesi etrafında toplanan Ermeniler, Hahambaşı’nın başkanlığında Yahudiler, devlet yönetimi ile ilişki kurmuşlardır.⁵ Gayrimüslimler özel hukuk ilişkileri ve din işleri bakımından tam bir özgürlük içinde yaşamış hatta Müslümanlara yasak sayılan bazı fiiller onlara yasak sayılmamıştır.⁶

Osmanlı Devleti’nin fethedilen yerlerin halkına karşı hoşgörülü ve adaletli olması, Hristiyan toplumunun Osmanlı hakimiyetini kabul etmesini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda Bizans topraklarında yaşayan halk, vergilerin ağırlığı, güvenliğin olmaması ve kendilerini müdafaa edemediklerinden dolayı hafif bir vergi karşılığında, can ve mal güvenliklerinin korunacağı güvencesini veren Türk beyliklerinin idaresine girmeyi tercih etmiştir.⁷ Farklı dinlerden gelen Gayrimüslimler İslam hakimiyetine girmekle birlikte, kendi dinlerine sadık kalabiliyor ve din değiştirmeleri hususunda hiçbir baskı yapılmıyordu. Osmanlı hakimiyetini kabul eden Gayrimüslimlerden, can güvenliklerinin korunması karşılığında, yetişkin ve yetenekli olan erkeklerden “cizye” adı verilen vergi ile toprak vergisi alınmıyordu.⁸

Osmanlı Devleti’nin kurucusu olan Osman Gazi’nin, çevresinde bulunan Gayrimüslimlerle güzel bir komşuluk ilişkisi olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Osman Gazi’nin Yarhisar, Bilecik, İnegöl ve Yenişehir’i fethettikten sonra oradaki Gayrimüslim halka iyi davrandığı ve yerlerinde kalmasına müsaade ettiği bilinmektedir.⁹ Eski Osmanlı rivayetinde maliye ve tımar sistemine dair Osman Gazi’nin kanunlar koyduğu

³ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale, İstanbul 1990, s. 12.

⁴ Güllü, *Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, s. 17.

⁵ Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, İmge, Ankara 1994, s. 263.

⁶ Ahmet Yaman, “Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukuki Konumları (Aile Hukuku Özelinde Bir Değerlendirme)”, *İlahiyat Studies*, C. 4, S. 2, 2013, s. 13.

⁷ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 78.

⁸ Giacomo E. Carretto, *Akdeniz’de Türkler*, (Çev. Durdu Kundakçı- Gülbende Kuray), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 16.

⁹ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim*, s. 25.

bilinmesine rağmen güvenilirliği bakımından rivayetten öteye geçememiştir. Ancak kesin olan bir şey var ki; 1310 tarihinden sonra devletin teşkilatlandığı ve Osman Gazi'nin de bu devletin başı olduğudur.¹⁰ Orhan Bey döneminde ise babası Osman Gazi gibi Gayrimüslimlere karşı saygılı ve hoşgörülü davrandığı bilinmektedir. Orhan Bey dönemindeki hukuk ile ilgili Z. Velidi Togan; “*Orhan Bey'in bildiği devlet nizamı ve kanunu ancak türe ve yasaktır... Devletin esası şeriat değil, yasaktır.*” demiştir. Fakat Halil İnalçık bu bilginin mübalağa olduğunu söylemektedir. Çünkü Orhan Bey zamanında şer'i kaidelere göre vesikaları düzenleyen şahısların olduğunu orijinal belgelerin gösterdiği bilinmektedir.¹¹ İslam hukuku çerçevesinde yönetilen Gayrimüslimlerin devlet yönetiminde özerk bir statü sağlamaları ancak Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşmiştir.¹²

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u aldığı Bizanslıların günlük yaşantısını devam ettirebileceklerini ve ibadetlerini yerine getirmekte serbest olduklarını bildirmiştir. Patriklik makamına kendi din ve geleneklerine göre uygun Patrik seçmelerini emretmiş ve Patrik olarak Georgios Scholarius'u seçilmiştir. Seçilen Patrik kendisinden önceki Patriklerin yetkilerini kullanabilecektir. Gennadios'a aynı zamanda “millet başı” ünvanı verilmiştir. Rumların davaları yine Ruhani Meclis'te görülecektir. Fatih, tüm bu hakların kendi güvencesi altında olduğunu belirten bir ferman yayınlamıştır.¹³ Patrik'e üç tuğlu Osmanlı Paşası ünvanı verilerek devlet hiyerarşisinde mevkisi yükseltilmiştir. Patrik böylece Ortodoksların dini, hukuki ve idaresinin sorumluluğunu almış ve bu görevini başkanlığını yaptığı *Sinod Meclisi* ile birlikte yürütmüştür.¹⁴

Fatih Sultan Mehmed, Hahambaşı'nın başkanlığında Yahudileri de “millet” olarak düzenlemiş ve Rumeli'deki tüm Yahudiler üzerinde yetkili olduğu bildirilmiştir. 1461 yılında Ermeni Patrikhanesi kurulmuş ve başkanlığına Hereoghim (Ovakim) getirildikten sonra Rum ve Yahudilere verilen yetkilere sahip olmuştur. Fatih, Galata'da oturan

¹⁰ Halil İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi- Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 13, S. 2, 1958, s. 108.

¹¹ İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş”, s. 108.

¹² Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim*, s. 26.

¹³ Gülnihal Bozkurt, *Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 12.

¹⁴ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim*, s. 28.

Cenevizliler ve diğer Galata halkıyla ilgilenerak onlara da bazı haklar tanımış fakat millet olarak teşkilatlandırılmamıştır.¹⁵

Osmanlı Devleti'nin güçlü ve dünya politikasına yön verdiği dönemlerde, Millet Sistemi çok önemli sonuçlar doğurmamıştır. Ancak, Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik akımı, geç de olsa Osmanlı Gayrimüslimlerinin üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı yönetimine karşı bağımsızlık hareketlerine girişen her millet, kendilerini yalnız ve tek başına çabalamış gibi hissetmemiştir. Onları bu konuda her zaman destekleyen ve iç isyan için yanı başlarında bekleyen güçlü devletlerin ellerini her zaman üzerlerinde hissetmişlerdir.¹⁶

Fransa eskiden beri Doğu'daki Katolikler ile ilgilenmiş ve bu ilgisi Osmanlı Katoliklerine karşı da olmuştur. Rusya, Ortodoksları himaye etmeye başlayarak, böylece asıl ana amacı olan Balkanlar ve Boğazlar politikasını gerçekleştirebilmeyi umuyordu. İngiltere ise farklı bir strateji izleyerek, güçlü devletleri engellemek amacıyla Osmanlı'yı ağır bir baskı altında tutuyordu. Çünkü İngiltere'nin sömürgelerine giden yol üzerinde Osmanlı toprakları vardır. Zaten İngiltere'de, bu yolun güçsüz bir devletin elinde olmasını istiyordu. Bu amaç ile Osmanlı'yı destekleyerek, diğer güçlerin elinde bulunan kapitülasyonlar ve başka gerekçeler yok edilerek, tek güç kendisi olacaktır.¹⁷

Avrupalı devletlerin bu şekilde bazı azınlıkları himaye etmek istemesi ve onların haklarını koruma bahanesi, Osmanlı idaresinin iç işlerine karışma yetkisini veriyordu. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin çökmesini hızlandırmış ve içerisindeki bazı milletleri kışkırtarak "milliyetçilik" akımına teşvik etmiştir. Öte yandan bu devletler, "Hasta Adam" ın mirasına konmak için birbirleri ile de yarışmıştır.¹⁸

Osmanlı Devleti içten ve dıştan gelen baskılar üzerine 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat Fermanı ile Gayrimüslimlerin yönetiminde önemli değişimler meydana gelmiştir. Bunlardan en önemlisi Gayrimüslimlerin, Müslümanlarla eşit tutulması hakkıdır. Bu hüküm, 1856 Islahat Fermanı ile de uluslararası boyutta kabul edilmiştir. Bir diğer husus ise Gayrimüslimlerin şahitlik kurumudur. Mahkemelerde artık Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında eşitlik esas alınıyordu. Tanzimat dönemine

¹⁵ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, s. 13.

¹⁶ İsmail Özçelik, *Ermeni Sorunu ve Gerçekler*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Kırıkkale 2005, s. 40-41.

¹⁷ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, s. 213.

¹⁸ Ali Güler, *Yakın Tarihimize Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Rızaliler Kültür ve Dayanışma Derneği, Ankara 1995, s. VII.

kadar Gayrimüslimlerin yeni bir ibadethane inşa etmesi yasaktır. Fakat kabul edilen Islahat Fermanı'na göre kilise, okul ve hastane gibi kurumların açılmasına izin veriliyordu.¹⁹

Gayrimüslimlerin ibadet özgürlükleri, Tanzimat ve Islahat Fermanı ile korunmuştur. Ayrıca Kanun-i Esasi'nin 11. Maddesi ile, devletin resmi dini İslam olduğu belirtilerek, Osmanlı Devleti'nde tanınmış tüm dinler için kamu düzenine ve adaba aykırı olmamak şartıyla serbest ibadet hakkı da verilmiştir.²⁰

Osmanlı hakimiyeti altına girmesiyle birlikte Türk-İslam kimliğine bürünen Giresun, farklı etnik gruplarının bir arada yaşadığı önemli bir yerleşim yeridir. Giresun'un Türk-İslam kimliğine bürünmesindeki en önemli rolü ise Yavuz Sultan Selim üstlenmiştir.²¹ Ayrıca XVI. yüzyılda Ordu ve Trabzon arasında bulunan bölgeler, ezici bir Türk çoğunluğu tarafından iskân edilmiştir. Bu iskân ile birlikte, XVI. yüzyılda Giresun Hristiyanlarının nüfusu, Türk nüfusuna nazaran çok az sayıda olup, Osmanlı arşiv kayıtlarına göre ise burada yaşayan Hristiyanların önemli bir kısmı dışarıdan geldikleri belirtilmiştir.²²

Giresun'da XVII. yüzyılın sonundan XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yoğun bir derebeylik dönemi yaşanmıştır. Giresun ve çevresini, XVI. yüzyılın sonlarına doğru eşkıyalık hareketleri etkilemiştir. Safevi propagandası, Giresun'un dağ köylerinde yaşayan nüfusun İran'a kaçmasına sebep olmuştur. Yüzyılın son çeyreğinde otuz kadar medreseli eşkıyalık yaparak birçok yeri yağmalamışlardır. 1594 yılında eşkıyalık hareketleri daha fazla arttığı için Giresun'da 200 hane şehri terk etmek zorunda kalmıştır. XVII. yüzyılın başlarında Giresun'da Celali gruplarının çıkardığı isyanlar sıkıntıya sebep olmuştur. Ordu Bölgesi'nin Celali lideri Hacı Şamlu, Giresun kalesini kuşatmış ve yağmalamıştır.²³ 1634 yılında Kazaklar, deniz yolu ile gelerek kayıklarını adaya saklamış

¹⁹ Kemal Beydilli, "Osmanlı Döneminde Kilise Siyasetinden Bir Kesit: II. Mahmud Devrinde Kilise Tamiri", *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, (Ed. Azmi Özcan), Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 258-261.

²⁰ Ali Güler, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din- İbadet, Eğitim- Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterlerinin Önemi (4 Numaralı Kilise Defterinden Örnek Fermanlar)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9, 1998, s. 158-159.

²¹ Feridun Emecen, "Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri", *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İstanbul 1996, s. 23.

²² İlhan Şahin, "Osmanlı Döneminde Giresun Bölgesinde Konar-Göçerlerin İzleri" *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İstanbul 1996, s. 117.

²³ Feridun Emecen, "Giresun", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s. 79-80.

ve Giresun'a saldırıp yağmalamaya başlamışlardır.²⁴ XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Tuzcuoğulları İsyanı, Giresun'u etkilemiştir. 1816 yılında Tuzcuoğulları'na katılan Laçinoğulları Giresun'a hâkim olsa da II. Mahmud asayışı sağlamıştır.²⁵

Giresun Kazası'nın nüfusu, XIX. yüzyıl ortalarında 4.000 olup, aynı yüzyılın sonunda ise 8.840 civarındadır. Nüfusun önemli bir dilimini Müslüman ve Rumlar, daha az bir dilimini ise Ermeniler oluşturuyordu. 1895-1896 tarihli *Trabzon Vilayet Salnamesi*'ne göre, Giresun'da yaşayan Hristiyanların mezhebi ise şöyledir; Rum Ortodoks, Ermenilerin büyük bir çoğunluğu Gregoryen, bir kısım Ermeni ise Katolik ve Protestan mezheplerine mensuptur.²⁶

Giresun'da yaşayan Gayrimüslimler, ticaretle uğraşmış ve ekonomik yönden de refah içinde yaşamışlardır. Özellikle Kumyalı ve Kapu mahallelerinde ikamet eden Gayrimüslimler, mal ve mülk yönünden oldukça zengin bir hale gelmiştir.²⁷ Tanzimat Fermanı'ndan sonra Giresun Rumları, Karadeniz sahilinde ticarete başlayan Batılı devletlerin yerli acentesi veya toptancıları olarak oldukça zenginleşmiş ve böylece kentte serbest girişime ve dış ticarete dayanan ekonomik bir devrim gerçekleştirmişlerdir. XIX. yüzyılın başından itibaren Giresun'da, kilise ile birlikte ortaya çıkan Rum Ortodoks burjuvazisi etkili olmuştur. Bu dönemlerde Ortodoks Rumlar da canlanma sürecine girmiş ve Pontus hareketi üzerinde etkin bir rol oynamışlardır. Nitekim, Pontus hareketlerinin hem fikir hem de finans bakımından en büyük desteği uzun bir dönem Giresun Belediye Başkanlığı yapan Kaptan Yorgi Paşa'nın oğlu Konstantin Konstantinidis tarafından verilmiştir.²⁸

XIX. yüzyıla gelene kadar, Hristiyan ve Müslümanlar arasında sosyal ve dini çatışmalar meydana gelmemiştir. Ancak Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımları, 1877-1878 yılında Osmanlı-Rus Savaşı yenilgisi ve Avrupalı devletlerin Gayrimüslimleri kışkırtma faaliyetleri, Pontus meselesinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

²⁴ Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1992, s. 100.

²⁵ Emecen, "Giresun", s. 80.

²⁶ Davut Kılıç- İbrahim Topal, "Salnamelerde Giresun'un Sosyal ve Dini Yapısı 1869-1905", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 12, 2004, s. 71.

²⁷ Yücel Özkaya, "Islahat Fermanı Sonrası Giresun'un Durumu", *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İstanbul 1996, s. 199.

²⁸ Sezai Balcı, *Giresun Rumları ve Gayrimüslim Bir Belediye Başkanı: Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 15-16.

Pontuşçuluk faaliyetlerinin en önemli destekçileri ise kilise, yabancı devletler ve misyonerleri olacaktır.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde meydana gelen milliyetçilik hareketlerinde kiliseler, önemli bir rol oynamasına rağmen bu konu üzerinde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelen Pontuşçuluk faaliyetlerinde kiliselerin önemli destekleri olmuştur. Bu amaçla ele alınan çalışma ile Giresun merkezindeki kiliseler konu alınarak, hemcivar yerleşim birimlerindeki kiliselere de yeri geldikçe temas edilecek, kiliselerin nicel ve nitel olarak tespiti yapıldıktan sonra bunların siyasi, sosyal ve kültürel yapıya etkisi incelenmeye çalışılacaktır.

Tezin hazırlanma aşamasında öncelikle arşiv taraması yapılarak konunun içeriği ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden belgeler derlenmiş, farklı yazarların kaleme aldığı kaynak ve araştırma eserleri incelenmiştir. Şehir tarihi çalışmalarında son derece kıymetli olan salnameler ve bölgeye gelen seyyahların eserleri çalışmanın ana kaynak grubunu oluşturmuştur.

2. GİRESUN KAZASINDA GAYRİMÜSLİMLER

2.1. Giresun Gayrimüslimlerin Tarihsel Kökeni

Doğu Karadeniz'in liman kentlerinden birisi olan Giresun, birçok istila ve savaflara sahne olmuş tarihiyle müstesna bir şehirdir. Şehrin adı ile ilgili birçok etimolojik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunda Giresun'un Antik Çağdaki adı Kerasus olup, civarda bolca yetişen kirazdan geldiği yönünde ortak bir yargıya varılmıştır. Bazı kaynaklarda kentin adı, Pontus Kralı Farnakes'in yaptığı hizmetlerden dolayı "Pharnacea" olarak²⁹ bilindiği daha sonra ise Roma Valisi Lucullus'un Giresun'dan Avrupa'ya sürekli kiraz göndermesinden dolayı "Cerasus" adı ile ifade edildiği bilinmektedir.³⁰ Bir başka kaynağa göre ise, Şehrin karşısında bulunan yarımadanın denize doğru boynuz gibi uzanmasından dolayı Yunanca'da boynuz anlamına gelen "Kerastan" gelmiştir. Şehrin adı, Türk hakimiyetinden sonra bugünkü adı ile anılmaya başlamıştır. Giresun'un kaynaklardaki adı genellikle "Kerasus, Kerasous, Cerasous, Chrizonde, Cerasonte ve Kerassunde" olarak şekillenmiştir.³¹

Giresun'un adı gibi tarihi hakkında da kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bu sebeple şehrin hangi tarihte, nerede ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Yapılan araştırmalara göre, MÖ. 400 yıllarında Sinope (Sinop)'ye vergi veren Kerasus adında bir şehirden bahsedilmektedir. Ancak Giresun'un bugünkü bulunduğu yer olmadığı, Vakfikebir yöresinde Fol deresi civarında bir yer olduğu düşünülmektedir.³²

Arrianos şehrin, Sinoplular tarafından yapıldığını ve halktan vergi aldığını bildirmiştir. Aynı zamanda Giresun şehri hakkında şu bilgileri de öğrenmekteyiz; "Kale, denize yakın bir tepenin üzerinde iki kayanın arasına Mithradates'in oğlu Farnakes tarafından inşa veya tamir edilmiştir. Kayanın üzerinde bir de yıkılmış bir kale vardır ve bunu da Trabzon kralları yaptırmıştır. Dağın üzerinde, içinde kiliselerin olduğu eski bir kale vardır. Türk ve Rum halkın bir arada olduğu şehirde pek çok dükkân ve bin kadar ev vardır.

²⁹ Vital Cuinet, *La Turquie d'Assie*, I, Paris 1892, s. 74.

³⁰ Süleyman Uygun, "Acente-Konsolos (Mesajeri Maritim Kumpanyası Acentesi ve Fransız Viskonsolosu) Raporlarına Göre Giresun Limanı (1880-1909)", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 12, 2015, s. 365.

³¹ Emecen, "Giresun", s. 78.

³² Mehmet Özmenli, *Giresun Tarihi (Eskiçağ'dan Orta çağ'ın Sonuna Kadar)*, Giresun Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2013, s. 17-18.

*Ermenilerin bölgeye çok daha sonradan geldiği bilinmektedir. Şehirde Rumların bir piskoposluk makamı, Ermenilerin ise eski kalenin bulunduğu kayanın içinde oyulmuş kiliseleri vardır. Şehrin hemen karşısındaki Giresun adasında ise manastır ve kilise vardır.*³³ Bu konuyla ilgilenen araştırmacıların, Arrianos'un şehir ile ilgili verdiği bilgileri kanıtlar fikirler öne sürmeleri üzerine yaygın bir kabul görmüştür. Fakat topografik çalışmalar yapan araştırmacılar ise bu bilgilerin doğru olmadığını, Farnakya'nın bugünkü Yason burnunda yer aldığını açıklamıştır.³⁴

Yapılan titiz araştırmalar sonucunda, Giresun'un üç farklı yerde varlığı tespit edilmiştir. Buna göre ilki, Sinop'un batısında, ikincisi Vakfikebir'in doğusunda (Kireşon) ve üçüncüsü ise Giresun'un bugünkü konumunun biraz uzağındaki vadide yer almaktadır.³⁵ Ancak Giresun'un bugün bulunduğu yerin dışında bir yerde kurulması gerçeği olanaksız olup dolayısıyla Kireşon'un Kerasus olma ihtimalide oldukça zayıftır. Zaten Kerasus'u Giresun'dan başka bir yerde arama ihtiyacı da bulunmamaktadır.³⁶

Giresun tarihini incelemek için öncelikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tarihi ile birlikte ele almak elzemdir. Bunun nedeni ise bölgenin başka bir yerinde cereyan eden hadiselerin Giresun'da da yaşanmış olacağından bir bütün olarak incelenmelidir. Tarihi çağlar boyunca Doğu Karadeniz Bölgesi, coğrafi konumu ile önemli bir yere sahip olmuştur. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin güneyinde Doğu Anadolu, kuzeyinde Karadeniz, kuzeydoğusunda Kafkasya, güney batısında ise Orta Anadolu bulunmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nin sahip olduğu bu coğrafi konumunun yanında su kaynakları, çayır ve ormanlık alanları, zengin av hayvanlarının bolluğu ile de stratejik önemi artmaktadır. Doğu Karadeniz stratejik önemi sebebiyle, birçok kavimler tarafından tarihin her döneminde hakimiyet altında tutulmak istenmiştir.³⁷

Yunanlı coğrafyacı ve seyyahların eserlerinde milattan önceki Doğu Karadeniz ve Giresun tarihi hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu eserlerden en önemlisi Yunanlı Tarihçi Ksenophon tarafından yazılmış ve araştırmacılara değerli bilgiler sunmuştur. Bu bilgilere göre; Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi, MÖ. 400 yılında Kolhlar,

³³ P. Minas Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), Çivi yazıları, İstanbul 1998, s. 78-79.

³⁴ Oktay Karaman, *Giresun Kazası (1850-1900)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1999, s. 1-2.

³⁵ Emecen, "Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri", s. 21.

³⁶ Emecen, "Giresun", s. 79.

³⁷ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 27-28.

Driller, Mossinoikler, Halibler ve Tibarenler gibi halkların yaşadığını ve bu kavimlerin savaşçı ve ticaretle ilgilenmeleriyle de ön plana çıktıklarını belirtmektedir.³⁸ Tarih öncesi çağlarda, Doğu Karadeniz ve Giresun Bölgesi'nde sırasıyla Hayaşa Azzi, Kaşka, Kimmerler, Miletliiler, Persler ve İskender'e bağlı komutanların hakimiyet sağladığı bilinmektedir.³⁹

Giresun tarihi ile ilgili araştırmalara bakıldığında ilk hakimiyetin, MÖ. II bin yılında Hayaşa Azzi Krallığı tarafından kurulduğu bilinmektedir. Hitit kaynaklarının verdiği konum birçok bilim insanları arasında tartışma konusu olsa da bu kaynaklarda geçen yer isimlerine göre Kummuha'nın Kemah, Aripşa'nın ise Giresun olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceye göre Hayaşa Azzi, Kemah ile Giresun arasındaki topraklarda hakimiyet sağladığı kabul edilmektedir.⁴⁰

Hayaşa Azzi hakkında net bir bilgi olmamasına rağmen üzerinde önemli iddialar vardır. Bu iddiaların sahibi olan Ermeniler, Hayaşa Krallığından geldiklerini savunmaktadır. Yafes soyundan geldiğini ileri sürdükleri Hay-Hai ilk kralları olarak kabul etmiş ve kendilerine de Hayk adını vermişlerdir. Fakat yapılan araştırmalara göre, Ermenilerin etnik, kültürel ve siyasi olarak Hayaşalılar ile hiçbir benzerlik göstermediği ve Ermenilerin Anadolu'ya ancak MÖ. VI. yüzyılın sonlarında Balkanlar üzerinden geldiği bilinmektedir.⁴¹

Giresun Bölgesi'nde, Hayaşa Azzi hakimiyetinden sonra çağdaşı Kaşka/Gaşka kavimi tarafından hakimiyet sağlandığı bilinmektedir. Kaşkaların hakimiyet sağladığı coğrafi bölgeler konusunda birçok bilim insanları arasında görüş farklılığı ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Kaşkaların, Karadeniz Bölgesi'nde coğrafi sınırı Sinop'un batısı ile Giresun'un arasında kalan yerleri yani Tosya- Merzifon- Amasya- Tokat- Niksar- Koyulhisar ve Şebinkarahisar olmak üzere bu bölgelerde hakimiyet sağladığı düşünülmektedir.⁴² Kaşkaların menşei konusunda da fikir ayrılıkları mevcut olup, menşei tam olarak belirlenememiş kavimlerden birisidir.⁴³

³⁸ Bilgehan Atsız Gökdağ, "M.Ö. 2000'li Yıllardan Günümüze Giresun'daki Türk Varlığı" *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)*, İstanbul 1997, s. 28.

³⁹ Mehmet Fatsa, *Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi*, Melisa Matbaası, Giresun 2002, s. 15.

⁴⁰ Gökhan Kalmış, "Eskiçağ'da Alucra" *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, 2017, s. 610-611.

⁴¹ Mahmut Pehlivan, "Ermeni İddiaları ve Bazı Tarihi Gerçekler", *Atatürk Dergisi*, C. 1, S. 6, 2010, s. 20-22.

⁴² Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 36.

⁴³ Gökdağ, "Giresun'daki Türk Varlığı", s. 29.

Kaşkaların çok tanrılı bir inanç sisteminin olduğu düşünülmektedir. “Kaşka memleketinin Tanrıları” ifadesi bulunan bir metin bu düşünceyi desteklemektedir. Kaşka Tanrıları ile Hitit Tanrıları benzerlik göstermekte ve en önemli Tanrıları Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısı olarak bilinmektedir.⁴⁴ Giresun şehri, Kaşkaların hakimiyetinden sonra Miletlilerin hakimiyetine sahne olacak böylelikle Kaşka hakimiyeti tarihin tozlu sayfalarında yerini alacaktır.

MÖ. VIII. yüzyılın ortalarında Yunanistan’ın nüfusu çoğalmış ve halkın beslenme ihtiyacını dahi karşılayamaz duruma gelmiştir. Yunanistan’ın arazisi dar ve var olan bazı toprakları da işe yarayamayacak bir haldedir. Aynı zamanda imal edilen malları satmak ve ham madde ihtiyacını karşılamak gibi zor durumlar içerisine düşmüştür. Yunanistan bu zor durumlardan kolonicilik faaliyeti ile çıkmayı başaracaktır. Kolonicilik faaliyetleri, MÖ. VIII. yüzyılın ortalarından başlamış ve MÖ. VI. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. İki asır süren koloni faaliyetleri ile Yunanistan; Akdeniz, Adalar Denizi, Marmara ve Karadeniz’de sayılamayacak kadar pek çok şehir kurmuşlardır. Bu bağlamda, Karadeniz’de en çok şehir kuran Adalar Denizi kıyısındaki Miletliler olduğu bilinmektedir.⁴⁵ Balıkçılık ve ticarete elverişli birçok koloni kuran Miletliler,⁴⁶ Sinop’a yerleştikten sonra Karadeniz’in doğal zenginliklerini anlamış olacaklar ki ardından Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu), Kerasus (Giresun), Tripolis (Tirebolu) ve Trapezus (Trabzon) kentlerini kuracaklardır.⁴⁷

Karadeniz Bölgesi’ne ilk kez gelen Miletliler, doğa ve hava şartlarının zor ve çetin olmasından kaynaklı olacak ki bölgeye Pontos Axeinos “konuk sevmez” olarak niteleyecek ve daha sonra doğal zenginliklerinin bolluğu ve sömürü faaliyetleri için güzel bir bölge olmasından dolayı ise Pontos Euxenos “konuk sever” olarak niteleyeceklerdir.⁴⁸

Giresun’un iki kilometre batısındaki Çıtlakkale Bölgesi’ne kurulan Miletliler, kirazın bol ve yaygın olmasından dolayı Kerasus adını vermişlerdir. Yunanca’da “*Keresea*”, kiraz anlamına geldiğinden buraya Kerasus ismini vermeleri yüksek bir ihtimaldir. MÖ. VIII. yüzyılda Giresun’a gelen Miletliler, elde ettikleri toprakları parçalara bölerek göçmenlere -bu göçmenler bazı bilgilere göre Ordu şehrinden getirdikleri halk olarak bilinmekte-

⁴⁴ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 40.

⁴⁵ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 2.

⁴⁶ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 41.

⁴⁷ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 2.

⁴⁸ Mahmut Goloğlu, *Anadolu’nun Milli Devleti Pontus*, Goloğlu Yayınları, Ankara 1973, s. 32.

dağıtmışlar ve bu şekilde nüfusu artırmışlardır. Aynı zamanda Giresun’u istila etmek üzere faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁴⁹ Miletler döneminde Giresun’dan Sinop’a kadar olan bölgede Assyrialılar, iç kesimlerinde Tibarenler ve kıyı şeridinde ise Khaldialılar yaşamaktadırlar.⁵⁰

Ksenophon’un *Anabasis* adlı eserinde Miletliler ile ilgili önemli bilgileri öğrenmekteyiz. Buna göre, Trabzonluların MÖ. 400 yılında Mart-Mayıs aylarında “onbinler” olarak da bilinen Helen ordusu ile Drillerin savaştıklarını anlatmaktadır. Ayrıca Drillerin yaşadığı bölge dağlık ve yolsuz bir yer olmasına rağmen halkı Pontus’un en savaşçı kavmidir. Bu bağlamda yapılan savaşı Driller kazanmıştır. Yunanlılar bu savaşın ardından Kerasus’a gelmişlerdir.⁵¹ Ksenophon eserinde, geçtiği güzergahlar hakkında bilgiler verdikten sonra Kerasus hakkında şunları söylemektedir:

*“Öbürleri yola koyuldular: yol onarılmıştı. Üç günlük yürüyüşten sonra Kolch’lar ülkesinde, deniz kıyısında Sinope’nin kolonisi olan Yunan şehri Kerasus’a varıldı. Orada üç gün kaldılar. Silah altındaki askerin sayımı yapıp denetlendi: sekiz bin altı yüz kişi çıktı. Ordudan geri kalan buydu: öbürlerinin bir kısmı düşmanlar tarafından öldürülmüş, bir kısmı kar yüzünden, birkaçı da hastalıktan ölmüştü.”*⁵²

Belirtmek gerekir ki, Miletler’in başlattığı kolonicilik faaliyetleri sadece ticaret amaçlıdır. Karadeniz’de daha özele indirgediğimiz zaman Giresun dahilinde buraya yerleşmek gibi bir amaçları olmamıştır. O zaman denilebilir ki, bölge üzerinde Miletliler’in etkisinin olduğu kuşkusuz doğrudur ancak etkisi kurdukları koloni merkezleriyle sınırlı kalmıştır. Bunun sebebi ise burada önemli bir konumda olup varlığını hissettiğimiz asıl yerlileri olan Tibarenler, Khalibler ve Khaldialılar’dır. Bu kavimler yaşadıkları bölgenin egemenliğini kendi ellerinde tutmalarından kaynaklıdır. Ayrıca tarihin herhangi bir döneminde Yunanistan’dan Anadolu’ya bir göç olayı yaşanmamıştır.⁵³

Muhteşem bir güce ulaşmış Miletler ve koloni devletlerinin varlığı Pers istilasına kadar sürmüştür. Bu bağlamda Giresun olmak üzere, Ege’de ki kolonizasyon devleti ve Helen kültürü sona ermiştir. Yerini ise Asya kökenli bir kültüre bırakmıştır.

⁴⁹ Sacit Karaibrahimoğlu, *Giresun: Bütün Yönleri ve Kazaları ile*, Alkan Matbaası, Ankara 1969, s. 25.

⁵⁰ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 42.

⁵¹ Gökdağ, “Giresun’daki Türk Varlığı”, s. 31.

⁵² Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*, (Çev. Tanju Gökçöl), Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974, s. 156-157.

⁵³ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 42-43.

MÖ. VII. yüzyıldan itibaren Giresun'da Türk kültürünün önemli temsilcileri Kimmer-İskit hakimiyetini görmekteyiz. Ural-Altay kökenli bozkır göçebelerinin batı kolunu oluşturan Kimmerler, MÖ. II. yüzyıl başlarından MÖ. VIII. yüzyıla kadar Karadeniz'in kuzeyinde, Kafkaslarda ve Doğu Avrupa bozkırlarında yaşamışlardır. Bu tarihlerde Kimmerler, İskitler'in saldırılarına maruz kalarak süregelen bu çekişme sonucunda ülkelerini terk ederek farklı bölgelere göç etmek durumunda kalmışlardır.⁵⁴ Bundan dolayı Kimmerler'in bir kolu da Karadeniz'in güneyine yönelmiştir. Karadeniz'de Kimmer varlığını öncelikle Antik kaynaklarının aktarmış olduğu bilgilerden öğrenmekteyiz. Bu bilgiler ışığında Kimmerler, Miletliler'in Karadeniz'de en önemli kolonisi Sinope'yi tahribata uğratmıştır. Bu tahribat sonucunda ise Miletliler buradan geçici bir süreliğine kovularak yerine Kimmerler yerleşmiştir. Bu noktada Kimmerler, Orta ve Doğu Karadeniz'e hakimiyet sağlamıştır. Kimmerler, doğuda Trapezus (Trabzon) batıda Heraklia Pontika (Karadeniz Ereğlisi)'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bilim insanları, Kerasus (Giresun) ve çevresinde yaşayan Amazon kadınlarının tarihi kökenini Kimmerlere dayandığı görüşündedir.⁵⁵

Giresun Bölgesi'nde Hititler, Amazonlar ve Kimmerler'den kalma eserlere rastlanılmıştır. Şebinkarahisar'ın ilk kurulduğu yer olarak bilinen İsola Köyü'nde, bu kavimlere ait kalıntılar ele geçirilmiştir. Yine Şebinkarahisar'ın Güneytepesi, Dişkaya, Akkaya ve Bozbayır mevkiilerinde bulunan mağaralar, Giresun tarihinin milattan önceki tarihlere kadar indiğini kanıtlayacak nitelikte kalıntılardır. Ayrıca Eğriçimen Yaylasının Yedipınarlar mevkiinde bulunan kalıntılar ve Yukarı Görede ile Gelengeç Köyleri arasında etrafı taşlarla çevrili 5 metre yüksekliğindeki höyük, Kimmerler'e ait olduğu düşünülmektedir.⁵⁶

Giresun, Kimmer hakimiyetinin ardından İskit hakimiyetine girmiştir. MÖ. VI. yüzyılda Kimmerler'i kovalayan İskitler, Medler'in Doğu Anadolu'daki hakimiyetine son verdikten sonra bütün küçük Asya'ya yayılma fırsatını yakalamıştır. Ksenophon, İskitler'in MÖ. IV. yüzyıla kadar Karadeniz'de varlığını gösterdiğini ve Skytenler'in İskitler olduğunu bildirmektedir.⁵⁷ Giresun Adası'nda yaşadıkları hakkında birçok kanıt bulunan Amazon kadınlarının kökenini Kimmerler'e dayandığını savunanlar olduğu gibi

⁵⁴ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 17.

⁵⁵ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 44-46.

⁵⁶ Mehmet Fatsa, *XV. ve XVI. Yüzyılda Giresun Kırsalının İdari ve Sosyal Tarihi*, Giresun Belediyesi Yayınları, 2005, s. 54.

⁵⁷ Gökdağ, "Giresun'daki Türk Varlığı", s. 30.

İskitler'e dayandığını savunanlar da vardır.⁵⁸ Amazon kadınları hakkında bilgiler sunan Ermeni yazar Minas Bijişkyan, onların “cesur ve savaşçı kadınlar” olduğunu aktarmaktadır. Amazon kadınları, Terme yakınlarında bağımsız bir devlet kurmuş ve Karadeniz sahillerine hâkim olmuşlardır.⁵⁹ Eski Çağ Tarihçilerine göre Amazon kadınları, İskit menşeli, İğın ve Skologit adında kralzadelerden ileri gelmektedir. Ancak bu kadınlar Terme'ye sürülmüş ve orada zamanla çoğalarak kendi bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Yunan mitolojisinin aktardığına göre, Terme'den ayrılan Yunanlılar, Giresun Arestias Adasına gelmiştir. Antiege yönetimindeki Amazon kadınları ile karşılaşan Yunanlılar, yakalamış oldukları Amazon kadınları ile denize açılmışlardır. Herodot Tarihi'nden alınan bilgilere göre ise Amazon kadınlarının İskit gençleriyle iyi anlaşıp birlikte yaşadıklarını aktarmaktadır.⁶⁰

MÖ. 521 tarihinden sonra Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Hint-Avrupa kökenli Persler karşımıza çıkmaktadır. Persler döneminde Karadeniz'in satraplık olarak oluşturulduğu görülmektedir. Persler Kafkasları geçerek, MÖ. 1300 tarihlerinde İran'ın Fars Bölgesi'ne yerleşmiştir. Persler, II. Kyros (MÖ.559-529) dönemine kadar Medler'e bağlı bulunmaktadır. II. Kyros, Persler'in başına geçtikten sonra Med Kralı Astyages'i devirmiştir. Pers Krallığı'nı muhteşem bir güce ulaştıran II. Kyros, bundan dolayı Pers Krallığı'nın kurucusu kabul edilmiştir.

MÖ. 547 yılı başlarında Lidya Kralı Kroisos, Persler'in hakimiyet sağladığı bölgelerinden biri olan Kapadokya Bölgesi'ne girdi. Kapadokya'da yapılan mücadele sonucunda Kroisos, II. Kyros' a direnemeyerek geri çekilmek zorunda kaldı.⁶¹ II. Kyros'un genç ve güçlü olan ordusu Kroisos'u kovalayarak, Kapadokya'dan Lidya başkenti Sardes'e kadar ilerledi. Lidya ordusunu hezimete uğrattıktan sonra tüm Anadolu'nun hakimiyetini ele geçirdi.

II. Kyros, Anadolu'yu eyaletlere ayırdıktan sonra yönetimini valilere bırakmıştır.⁶² Bu dönemlerde Yunan ve Pers Devletleri arasında hem siyasi hem de askeri mücadeleler yaşanmıştır. Ancak, Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nde Persler'in etkisi devam etmiştir. Persler, Kapadokya eyaletini ikiye ayırmıştır. Birincisi Kapadokya satraplığı, ikincisi

⁵⁸ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 49.

⁵⁹ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 18.

⁶⁰ Gökdağ, “Giresun'daki Türk Varlığı”, s. 31.

⁶¹ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 4.

⁶² Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 54-55.

Pont satraplığı olarak oluşturulmuştur. MÖ. 360 yılında Persler oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.⁶³ Coğrafyanın genişlemesiyle Kapadokya satraplığı yönetiminde zorluklar baş göstermiştir. Bu durum Kapadokya satraplığının kuzey ve güney olarak ikiye bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Kapadokya satraplığının güney merkezi Mazaka (Kayseri), Kuzey merkezi ise Gaziura (Turhal) olarak belirlenmiştir. Kuzey Kapadokya, ilk olarak Pontus Kapadokyası olarak anılmaya başlasa da zaman içerisinde yalnızca Pontus olarak ifade edilmeye başlamıştır.⁶⁴ Pontus Satraplığı; Yozgat, Muş, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Trabzon, Ordu, Giresun, Amasya, Tokat ve Sivas olmak üzere geniş bir coğrafyada hakimiyet sağlamış ve “Pontus” kelimesi de tarihte ilk kez bu coğrafya için kullanılmıştır. MÖ. 449 yılında Persler’in Yunanlılar ile yaptığı savaşı kaybetmesi, Anadolu’daki hakimiyetlerinin zayıflamasına ve kıyıda bulunan Yunan kolonilerinin serbest bırakılmasına neden olmuştur.⁶⁵

Makedonya Kralı İskender MÖ. 334 yılında Doğu seferine başlayarak, Persler’den Yunanlıların öcünü almak için harekete geçmiş, Çanakkale Boğazını geçerek Biga Çayı’nda ⁶⁶ Pers ordusu ile karşılaşmıştır. Burada Pers ordusu yenilgiye uğratılmış ve Anadolu’da birçok bölge ele geçirilmiştir. Bu savaştan sonra Büyük İskender, Pers İmparatorluğu’na son vererek, kendi imparatorluğunu kurmuştur. İskender’in kurmuş olduğu bu imparatorluk yeni bir kültürün de Anadolu’da etkili olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Anadolu kültürü ve Yunan kültürü birbirleriyle sentezlenerek varlığını devam ettirmiştir.⁶⁷

Büyük İskender, ele geçirdiği bölgelerin yönetimini sağlayabilmek için Makedonyalı subaylarını satrap olarak tayin etmiştir. MÖ. 323 yılında Büyük İskender’in beklenmedik bir şekilde ölmesinden sonra imparatorluk içerisinde birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan en önemlisi imparatorluğun yönetimiyle ilgilidir. Bu sebeple generaller, imparatorluğun varlığını devam ettirmek için İskender’in oğlu ve üvey kardeşini hükümdar ilan etmiştir. Ancak generallerin hırs ve ihtirasları imparatorluğun generaller arasında paylaşılmasına neden olmuştur.⁶⁸

⁶³ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 7.

⁶⁴ Abdulhalik Bakır- Fatih Aksoy, “Roma Hakimiyetine Kadar Sinop Şehri”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, S. 11, 2018, s. 42.

⁶⁵ Fatma Acun, “Tarih Boyunca Pontus”, *Millî Mücadelede Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999)* Bildiriler, İstanbul 1999, s. 9.

⁶⁶ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 13.

⁶⁷ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 57.

⁶⁸ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 13.

MÖ. 298 yılında III. Mithradates, Pontus'da bağımsız bir devlet kurmuştur. III. Mithradates İranlı asil bir aileden geldiği bilinmektedir. Pontus Krallığı'nın, Karadeniz kıyısı Amasra'dan Giresun'a kadar uzanmakta ve iç kesimin batısında Paflagonya ve Galatya, güneyinde Kapadokya ve doğusunda ise Küçük Ermenistan bulunmaktadır. Pontus Krallığı'nın merkezi ise Amasya olmuştur. Pontus Krallığı, Anadolu'yu sosyal, kültürel ve siyasi olarak dönüştürmüş ve Anadolu'nun kendine has örf ve geleneklerinin yanında, İran ve Yunan kültürünü sentezlemiştir. Öyle ki bu üç kültürün bir arada bulunması halkın üç ana grup haline gelmesine sebep olmuştur. İranlılar soylular, idareciler ve tapınak kahinlerinden, Yunanlılar kıyı şehirlerinde oturanlar ve yerli halk ise dağlık kesimde yaşayanlar olarak gruplandırılmıştır. Pontus Kralları dış ilişkilerinde ve saray düzeninde Helen Krallarını örnek almışlardır. Devletin resmi dili ise Yunanca olmuştur. Yerleşik nüfusa bakıldığında İranlılar ve Yunanlılar nüfusun az bir kısmını oluşturuyorlarken, çoğunluğu yerlilerden meydana geldiğini söylemek elzemdir.⁶⁹

III. Mithradates'ten sonra yerine gelen I. Farnakes (MÖ.185-169), Sinop şehrini ele geçirmiş ve başkenti de Sinop olarak belirlemiştir. Ardından Ordu, Giresun ve çevresinde hakimiyet sağlamıştır. I. Farnakes'in asıl amacı, Yunan sömürgeciliğine son vererek İranlılaştırma politikasını yürütmektir. Bu politika kapsamında, Giresun (Farnakya) şehrini kurarak, Giresun ve Ordu'dan getirdiği halkı buraya yerleştirmiştir. I. Farnakes tarafından kurulan şehre, ilk zamanlarda Farnakya denilmiştir. Karadeniz sahillerinde önemli ticaret şehirlerini hakimiyeti altına alan I. Farnakes, yönünü batıya çevirerek Paflagonya'yı da ele geçirmesi üzerine Anadolu kralları tarafından ülkeden kovulmuştur.⁷⁰

I. Farnakes'ten sonra yerine IV. Mithradates (MÖ. 169-150) Pontus Kralı olmuştur. IV. Mithradates'in eşi Yunan prensesi olması sarayda Yunan kültürünün hâkim olmasını sağlamıştır. Bundan dolayı Yunan asıllı Antik Çağ Tarihçileri, Pontus Krallığı'nın Yunan kültürlü bir devlet olduğunu savunarak Pontus Krallığı'nı IV. Mithradates döneminden başlatmaktadır.⁷¹

VI. Mithradates Evpator (MÖ. 120-63), Pontus Devleti'nin son kralıdır. VI. Mithradates krallık sınırlarını, Karadeniz'in kuzey bölgelerine, Anadolu'nun Akdeniz sahillerine ve

⁶⁹ Acun, "Tarih Boyunca Pontus", s. 22-23.

⁷⁰ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 17.

⁷¹ Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı, İstanbul 2010, s. 61-62.

Ege adalarına kadar genişletmiştir.⁷² Fakat bu dönemlerde büyük bir güce sahip olan Roma İmparatorluğu da Batı Anadolu'ya yerleşmiş bulunuyordu. Bu sebeple Roma ile Pontus Devleti arasında sayısız savaşlar yapılmıştır. MÖ. 88 yılında yapılan savaşta VI. Mithradates muvaffak olmuş ve Romalıları Anadolu'dan çıkarmıştır. Bu başarısı üzerine Büyük Ata ve Asya'nın büyük kurtarıcısı gibi unvanların sahibi olmuştur. Roma İmparatorluğu MÖ. 87 yılında ünlü komutanları Sulla'yı Mithradates'in üzerine gönderdi. Sulla bu savaş ile Yunanistan, Makedonya ve Trakya'yı ele geçirdi. VI. Mithradates ve Sulla arasında toplamda üç savaş yapılmış ve tarihe de Mithradates Savaşları olarak geçmiştir. Bu savaşlar sonucunda Pontus Devleti zayıflamıştır. VI. Mithradates'in oğlu Farnak tarafından ihanete uğraması üzerine kendisini zehirleyerek yaşamına son vermiştir. Böylelikle Pontus Krallığı tamamen ortadan kalmıştır.⁷³

MÖ. 71 yılından itibaren Doğu Karadeniz Bölgesi'nin, Roma İmparatorluğu egemenliği altına girdiği görülmektedir. MÖ. 71 yılında Roma İmparatorluğu tarafından gönderilen komutan Sulla, istila hareketine başlamış ve Sulla-VI. Mithradates arasında birçok savaş yapılmıştır. MÖ. 64 yılında Pompeius istila hareketlerini tamamlayarak, Doğu Karadeniz'in hakimiyetini sağlamıştır.⁷⁴ Doğu Karadeniz, Roma İmparatorluğuna bağlı vasal krallık olarak yönetilmeye başlamıştır. Romalılar tarafından kentler yeniden kolonize edilerek bu kentlere Roma halkı yerleştirilmiştir.⁷⁵ Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun devlet dini olmasına rağmen Hristiyanlığı yerli halka benimsetememiştir. Bunun sebebi ise Romalıların puta tapar bir kavim olmalarından kaynaklanmaktadır.⁷⁶

M.Ö. 64 yılında Pompeius, Giresun'u zapt ederek Roma İmparatorluğu topraklarına katsa da tam anlamıyla bir hakimiyet kuramamıştır.⁷⁷ Giresun MÖ. 47 yılında Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. MS. 395 yılında Roma Kavimler Göçü'nün etkisiyle ikiye ayrılmıştır. Bu bağlamda Doğu Karadeniz, Doğu Roma (Bizans) yönetimi altına girmiştir. Giresun Adası, Roma ve Bizans döneminde kutsallığı

⁷² Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 59.

⁷³ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 15.

⁷⁴ Fatsa, *Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi*, s. 19.

⁷⁵ Özhan Öztürk, *Pontus: Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Nika Yayınevi, Ankara 2016, s. 316.

⁷⁶ Fatsa, *Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi*, s. 19.

⁷⁷ Feridun Emecen, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, Turkuvaz Yayınları, İstanbul 2020, s. 219.

bakımından önemli bir yere sahip olmuş ve tapınak olarak kullanılmıştır.⁷⁸ Arrianus'un, Giresun Adası hakkında verdiği bilgiler şöyledir;

“Pharnakeia kentinin karşısında, Hellenlerin Aretias (Ares Adası) olarak adlandırdıkları Khalkeritis Adası yer alırdı. Buranın Savaş Tanrısı'na adanmış olduğu düşünülürdü. Rhodos'lu Apollonios, burada Ares'e adanmış bir tapınaktan ve siyah kayadan yapılmış bir sunaktan söz etmektedir. Amazonlar, burada Savaş Tanrısı için genellikle at kurban ederlermiş. Ares Tapınağı'ndan geriye kalmış antik bir kalıntı izine rastlanmamaktadır. Ama, Amazonların dua ettiği varsayılan siyah kayaya günümüzde de yerli halk saygı göstermektedir”⁷⁹

Doğu Karadeniz Bölgesi ilk olarak Bizans'ın Doğu Eyaletinin (Prefectura) Pontus sancağı (Dioceses) içerisinde yer almıştır. Daha sonra ise Anadolu'daki dört eyaletten biri olan Armeniakon eyaletine dahil olmuştur. Anadolu'nun büyük bir kısmını içine alan Armeniakon eyaleti, Kızılırmak'tan Fırat'a kadar uzanmaktaydı.⁸⁰

Bizans Devleti, Roma İmparatorluğu'nun kuruluşlarını, Hristiyan dinini ve Yunan kültürünü temel almıştır. Eyaletlerin yönetimi ise valiler tarafından idare edilmektedir. Anadolu'da Hristiyanlığı ve Yunan kültürünü hızla yaymaya çalışan Bizans Devleti, yerli halkı Helenleştirememiştir. Bu sebeple İmparatorluğun sınırları içerisinde yaşayan diğer ulusları Yunanlılaştırmaya çalışarak, Yunan dilini ve Hristiyanlığı yerleştirmek istemiştir.⁸¹

527 yılında I. Jüstinyen döneminde, Ortodoksluk yayılmaya başlamıştır. Ayrıca Jüstinyen, ülkenin doğu sınırlarına sur ve kaleler yaptırarak savunma hattını sağlamlaştırmıştır. Bu dönemde Bizans orduları tarafından bozguna uğratılan Bulgar Türkleri Karadeniz'e yerleştirilmiştir. 531 yılında Sasanilerle uzun süren savaşlar başlamış ve 542 yılında barış anlaşması yaparak Lazistan tamamen Bizans Devleti egemenliği altına girmiştir.⁸²

Bizans İmparatoru Heraklius (610-640) döneminde, Sasaniler ve Bizans arasında savaş devam ediyordu. 627 yılında Heraklius Trabzon'a gelmiş ve burada hazırlıklarını

⁷⁸ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 62.

⁷⁹ Murat Aslan, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati: Arriani Periplus Ponti Euxini*, Odin Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 128-129.

⁸⁰ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 21.

⁸¹ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 119-120.

⁸² Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 70.

tamamlamıştır. Sasaniler'i ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra Bizans'ın egemenliğini yeniden kurmuştur.⁸³

II. Jüstinyen (705-711) tahta iki defa çıkmıştır. Müslüman Araplar, Heraklius döneminde (634) Anadolu'ya gelmeye başlamıştır. II. Jüstinyen'in ikinci tahta çıkışından sonra ise, Pontus Bölgesi'ne kadar gelerek, Trabzon'a ve Amasya'ya akınlar yapmıştır. Bu dönemin önemli olaylarından biri, Bizans İmparatorluğu'nda Grek dili ve kültürünün hâkim olmasıdır. Kilise dili Grekçe olduğu için doğal süreçte Karadeniz'in Grek olarak algılanmasına sebep olmuştur.⁸⁴

802-829 yıllarında Müslüman ve Hristiyan orduları Pontus'u işgal ettiler. Doğu Karadeniz Bölgesi Müslümanların eline geçti. Teophilos (829-842) döneminde, Trabzon önemli bir mesele haline geldi ve bu yüzden yeni düzenlemeler yapıldı. Ermenistan eyaletinin Kuzeydoğu kısmı ayrılarak, Doğu Karadeniz Bölgesi'ne eklendi. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ayrı bir thema kurularak, Rize ve Gümüşhane'yi içine aldı. Bu thema Khaldia eyaleti adını alarak merkezi Trabzon olarak seçildi.⁸⁵ Khaldia eyaletinin içinde Giresun'un da olduğu bilinmektedir.⁸⁶

İmparator Mihael ve Basilius (856-886) dönemlerinde, İslam ülkelerine karşı akınlar düzenlenmiştir. 872 yılında Bizans themaları olan Khaldia (Trabzon) ve Koloneia (Şebinkarahisar) orduları, Fırat ile Arsinos arasındaki bölgeye pek çok akınlar düzenlemiş ve saldırıda bulunmuşlardır.⁸⁷

İmparator Konstantinos Porphyrogennetos (913-959) döneminde, Doğu Karadeniz Khaldiya Eyaleti Bizans İmparatorluğunun hakimiyetindedir.⁸⁸ Doğu Karadeniz konumu itibariyle her zaman önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Özellikle Trabzon, Doğu ticaretinin antreposu olarak oldukça önemlidir. Özellikle Trabzon, Doğu ticaretinin antreposu olarak oldukça önemlidir. Her yıl Trabzon'da panayırlar kurularak buraya Ruslar, İranlılar, Çerkesler, Gürcüler, Ermeniler ve Bizanslılar gelirlerdi. Aynı zamanda değerli eşyalar değiş-tokuş edilirdi.⁸⁹

Doğu Karadeniz'de Bizans hakimiyeti XI. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Anadolu'da Müslüman Araplar ile Bizanslılar arasında devam eden savaşlar sırasında,

⁸³ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 21.

⁸⁴ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 76-77.

⁸⁵ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 125-126.

⁸⁶ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 78.

⁸⁷ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 127.

⁸⁸ Özmenli, *Giresun Tarihi*, s. 80.

⁸⁹ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 127-128.

İslamiyet’i yeni kabul etmiş Türkler, Bizans’a karşı savaşmıştır. Bizanslılar ise, Hristiyanlaştırdığı Türkleri kullanmıştır. Bu doğrultuda Müslüman Türkler, Karadeniz Hristiyanlarına karşı Şebinkarahisar kalesini “uç kalesi” olarak kullanmıştır. Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey, İbrahim Yınal’ı Karadeniz Bölgesi’ne göndermiştir. 1048 yılında Trabzon, İbrahim Yınal tarafından yağmalanmıştır. Daha sonra ise Erzincan üzerinden Şebinkarahisar’a girmiş ve 1058’de bir Türk idaresi kurmuştur.⁹⁰

Selçuklu akınlarıyla beraber Oğuz toplulukları da Anadolu’ya girdiler. Selçukluların Anadolu’yu fethetmek için izlediği dört yoldan ikisi Doğu Karadeniz Bölgesi’nden geçiyordu. Çoruh vadisinden gelenler Giresun’a kadar ilerlemiş, daha güneyden gelenler ise Kelkit vadisinden ilerleyerek Kızılırmak ile Kastamonu’yu işgal etmiştir. 1074 yılında Emir Artuk tarafından Kelkit fethedilmiştir.⁹¹

1080 yıllarında Danişmendliler, Samsun’u fethetmiş ve ardından Kelkit vadisinden ilerleyerek Bayburt’a hâkim olmuştur. Danişmend Ahmed Gazi’nin maiyyetindeki kuvvetler ise Giresun dahil bütün Karadeniz sahillerini ele geçirmiştir.⁹²

1086-1092 yıllarında Selçuklu Devleti’nde uzun yıllar sürecek bir taht çekişmesi yaşandıktan sonra I. Kılıçaslan, Türkiye Selçuklu Devleti’nin tahtına oturdu. Selçuklu orduları Danişmendlilerin üzerine yürüdüğü sırada bu durumu fırsat bilen Trabzon Rumları kıyıları ateşe verip Sinop’a ilerlemiştir. Ancak Trabzon ve Erzurum Emirleri Rumların bu faaliyetlerini durdurmaya muvaffak oldular.

1096 yılında I. Haçlı Seferi başlamıştır. Bizans İmparatoru Aleksi, büyük bir orduyu Karadeniz’den Danişmendlilerin üzerine göndermiş, Trabzon Kalesindeki Bizans’a bağlı Hristiyan Valisi Teodor Gabras’ın kuvvetleri de Trabzon, Gümüşhane ve Bayburt’u ele geçirdikten sonra Şebinkarahisar’a ilerlemiştir. Gazi İsmail Han Amasya, Niksar, Şebinkarahisar ve Bayburt’u kurtarsa da Trabzon, Bizans’ın elinde kalmıştır.⁹³

Türkiye Selçuklu Devleti, 1173-1174 yılında Danişmendlileri, 1202 yılında Saltukluları ve 1227-1228 yılında Mengücekoğullarını ortadan kaldırarak, Türkleri tek bir siyasi çatı altına toplamıştır. II. Arslan (1155-1192) döneminde, Samsun ve Trabzon bölgelerindeki kırsal alan Selçukluların denetimine girdikten sonra 1194 yılında Samsun’u tamamen ele

⁹⁰ Fatsa, *Giresun’da Kırsalın Sosyal Tarihi*, s. 21-22.

⁹¹ Goloğlu, *Anadolu’nun Milli Devleti Pontus*, s. 131.

⁹² Gökdağ, “Giresun’daki Türk Varlığı”, s. 35.

⁹³ Goloğlu, *Anadolu’nun Milli Devleti Pontus*, s. 135-136.

geçirerek 1204 yılına kadar hâkim olmuştur. 1214 yılında Sinop'un fethi ile Selçuklular, Trabzon Komnenoslarını tabiiyetlerine girmesini sağlamıştır.⁹⁴

Bizans İmparatorluğu, Malazgirt Savaşı'ndan sonra gerilemeye başlamıştır. Fakat 1081 yılında Aleksios Komnenos'un tahta oturması Bizans'ın kaderinde önemli bir rol oynamış ve Roma tarihinde de oldukça önemli bir yer tutmuştur. Komnenos Ailesinin son hükümdarı Andronikos'un oğlu Manuel'in Ünye'de bir yazlığı olması vesilesiyle Doğu Karadeniz'e karşı oldukça ilgileri ve bağlılıkları olmuştur. Ayrıca Bizans İmparatoru Andronikos'un eşi Gürcü Kralı III. Giorgi'nin (1156-1184) kızıdır. Bu bağlamda Gürcü- Bizans akrabalığı neticesinde Doğu Karadeniz, Komnenos Ailesinin geleceği için önemli bir yer olacaktır.⁹⁵

1204 yılında Latinler'in, İstanbul'u istila etmesi üzerine Andronikos Komnenos'un oğlu Trabzon'a kaçırılmıştır. Trabzon'da Gürcü Kraliçesi Tamarra'nın etkisiyle de imparatorluğunu ilan etmiştir. Böylelikle Rum İmparatorluğu 1204 yılında kurularak Fatih Sultan Mehmed'in fethine kadar varlığını koruyacaktır.⁹⁶ Trabzon ele geçirildikten sonra Tirebolu, Giresun, Ordu, Ünye, Limni, Samsun, Sinop, Amasra ve Ereğli şehirleri de ele geçirilmiş ve özellikle Sinop'a kadar olan şehirler tamamen Trabzon Rum İmparatoru Aleksios hakimiyetinde bulunuyordu. Bu yüzden Aleksios "Büyük Komnenli" unvanını almıştır.⁹⁷

1301 yılında II. Aleksios, Giresun kentinin dışındaki köylere hâkim olarak, kentin savunmasını güçlendirmiştir.⁹⁸ Giresun 1341 yılından kısa bir süre önce geçici olarak Türkmenlerin eline geçmiştir. Bu yıllardan itibaren ise Çepni grupları, Giresun'un hem doğusundan hem de batısından gelerek sahile kadar inmiştir.⁹⁹ 1348 yılında Cenevizliler, Trabzon'un kale dışındaki yerlerini yakıp yıkmış ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun ikinci büyük şehri olan Giresun'u ele geçirmiştir.¹⁰⁰ III. Aleksios, Giresun kalesini kuşatarak Ceneviz Grandük Niketas'ı itaat altına almıştır. 1356 yılında imparator, Noel bayramını Giresun Kalesinde geçirmiştir.¹⁰¹ 1380 yılında Giresun'un kırsalında yaşayan

⁹⁴ İbrahim Telliöğlü, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", *Turkish Studies Türkojji Araştırmaları*, S. 272, 2007, s. 657.

⁹⁵ İbrahim Telliöğlü, *Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 9-10.

⁹⁶ Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 3.

⁹⁷ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 25.

⁹⁸ Öztürk, *Pontus*, s. 519.

⁹⁹ Emecen, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, s. 220.

¹⁰⁰ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 191.

¹⁰¹ Emecen, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, s. 221.

Çepnilerin ayaklanması üzerine İmparator III. Aleksios, Tirebolu üzerinden Çepnilerin kışlığına kadar gitmiş ve birçok Çepninin öldürülmesiyle isyan bastırılmıştır.¹⁰²

1368 yılında Osmanlı denizcileri Giresun Adasına kadar gelmiştir. Bu dönemlerde Görele, Tirebolu ve Giresun halkı tamamen Rum olup, sadece Kürtün ve Eynesil arasındaki yaylalarda Çepniler yaşamaktadır.¹⁰³ 1397 yılında Hacı Emir Oğulları Beyliği'nden Süleyman Bey Giresun Kalesini fethetmiştir. 1404 yılında İspanya Elçisi Clavijo, Trabzon'a gitmek için Giresun önlerinden gemiyle geçmiş ve Giresun hakkında önemli bilgiler vermiştir. Buna göre, Giresun ve çevre sahillerinin Hacı Emir Bey kontrolünde, 10.000 kişilik bir orduya sahip olduğunu bildirmiştir. Trabzon Rum İmparatorluğu, Bayramlı Beyliği yıkıldıktan sonra Giresun Kalesini geri almıştır.¹⁰⁴

Giresun 1461 yılına kadar, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemlerde Trabzon Rum İmparatorları stratejik bir yol izleyerek, Akkoyunlular, Bayramlılar ve Taceddin Oğulları ile ilişkilerini iyi tutmak için bu beyleri kızları ile evlendirmiştir. Nitekim bu strateji onların Trabzon'a yaklaşmasına engel olduğu gibi Akkoyunlular sayesinde de varlıklarını koruyabilmişlerdir. Bu sebeple Fatih Sultan Mehmed, 1461 yılında Trabzon seferine çıktığında Görele, Tirebolu ve Giresun Kaleleri Trabzon Rum İmparatorluğu'nun hakimiyetinde bulunuyordu.¹⁰⁵

Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon seferinde Giresun, İmparatorluğun elinde kuvvetli bir kale olarak bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmed, kıyıdan batıya doğru giderek Görele, Tirebolu, Bedrama ve Giresun Kalelerini almıştır.¹⁰⁶

Giresun, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Trabzon sancağına bağlı kalelerden biri olmuştur.¹⁰⁷ XV. yüzyılın sonlarından itibaren Giresun, Türk-İslam şehri haline gelmiştir. Bölgenin bu hale gelişinde en önemli faktör Yavuz Sultan Selim'dir. Yavuz Sultan Selim bölgenin idaresini yaparken, buraya bir cami yaptırmış, sivil iskanı desteklemiş ve böylece Giresun'un fiziki gelişmesi hızlanmaya başlamıştır.¹⁰⁸

¹⁰² Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 41.

¹⁰³ Öztürk, *Pontus*, s. 519.

¹⁰⁴ Öztürk, *Pontus*, s. 519.

¹⁰⁵ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 45.

¹⁰⁶ Karaman, *Giresun Kazası*, s. 5.

¹⁰⁷ Feridun Emecen, "XV.-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1989, S. 4, s. 157.

¹⁰⁸ Emecen, "Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri", s. 23.

XVI. yüzyılda Ordu ve Trabzon arasındaki bölge, Türkler tarafından iskân edilerek yerleşik hayat sürdürmüşlerdir. Yoğun olarak yerleştikleri bölgelerden birisi ise Giresun ve çevresi olmuştur. Giresun'a sadece Çepniler değil, aynı zamanda Üreğir, Alayuntlu ve Döğër gibi boylar da yerleşmiştir. Osmanlı arşiv kayıtlarının verdiği bilgilere göre, XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılda Giresun sahilinin birkaç küçük kasabasında Hristiyan nüfusa rastlanmıştır. Türkler ise kır kesiminin tamamına yerleşmiştir. Denilebilir ki, bu yıllarda ciddi bir Türk nüfusu yoğunluğu var iken Hristiyanlar ise azınlık durumunda kalmıştır.¹⁰⁹

2.2. Giresun Gayrimüslimlerinin Nüfusu

Tablo 2.1. 1486-1583 Yılları Arasında Giresun Merkezinin Tahmini Nüfusu¹¹⁰

Yıllar	Dini Gruplar	Hane	Mücerred	Bive	Bennak Hane	Kale Neferi	Tahmini Nüfus	Tahmini Toplam Nüfus
1486	Müslüman	4	-	-	-	32	136	794
	Hristiyan	114	-	22	-	-	658	
1515	Müslüman	33	5	-	-	37	307	1630
	Hristiyan	221	50	42	-	-	1323	
1520	Müslüman	36	-	-	-	31	295	1622
	Hristiyan	221	50	43	-	-	1327	
1554	Müslüman	33	15	-	-	-	180	1347
	Hristiyan	215	92	-	-	-	1167	
1583	Müslüman	187	-	-	92	22	1477	3202
	Hristiyan	345	-	-	-	-	1725	

XV. ve XVI. yüzyıllara ait Trabzon Sancağı Tahrir Defterleri'nde, Giresun Kazası hakkında ilk bilgileri ve nüfus sayısını öğrenmekteyiz. Bu defterlerden ilki 1486 tarihli olup, Giresun "Ze'amet-i Kürtün" kayıtları içerisinde kalmaktadır.¹¹¹ Hristiyanlar kazanın merkezi olan "nefs-i kal'a-i Giresun" da ikamet etmekteydiler. 1486 Tahrir Defteri'ne göre Giresun'da 28 köy, 1 nefis, 1 kale ve 2 mezra mevcuttur. Bu yerleşim yerlerinde toplam 528 hane, 22 bive (dul), 84 mücerred (bekar) ve kale görevlisi 32 nefer mustahfiz bulunuyordu. Yaklaşık olarak bu hanelerde oturanların nüfusu 3.000 kişi

¹⁰⁹ Şahin, "Giresun Bölgesinde Konar- Göçerlerin İzleri", s. 117.

¹¹⁰ Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 239.

¹¹¹ Feridun Emecen- Ayhan Yüksel, *Giresun Kazası Nüfus Defteri (1251/1835)*, Serander Yayınevi, Trabzon 2015, s. 12-13.

olarak tahmin edilmektedir. Bu nüfusun yüzde 78'i Müslüman olup, yüzde 22'si Hristiyan nüfustan oluşmaktadır.¹¹²

1515 tarihinde Giresun Kazasının nüfusunda artış meydana gelmiştir. 1515 tarihli Tahrir Defteri'ne göre, Müslüman nüfus, 26 hane, 5 mücerred ve 2 mütekaid sipahiden oluşmaktadır. Hristiyan nüfus ise 3 grup halinde yazıldığı görülmektedir. Birinci grup, eskiden beri burada ikamet eden Hristiyanlar olup 103 hane, 36 mücerred ve 40 biveden oluşmaktadır. İkinci grup, sonradan gelerek yerleşmiş olan Hristiyanlar olup 63 hanedir. Üçüncü grup, 55 hane ile önceden burada yaşayan Hristiyanlara hizmet için getirilmiş ancak sonradan bu yükümlülükleri kaldırılmış olan Hristiyan nüfus teşkil etmektedir.¹¹³

1515 yılının kaza genelindeki tahrir göre, 63 köy, 1 nefis, 1 kale ve 26 mezra bulunmaktadır. Kazanın yerleşim birimlerinde toplam 2.349 hane, 42 bive, 296 mücerred ve 37 nefer kale görevlisi mevcuttu. Kaza nüfusu tahminen 12.346 kişiden oluşmakta ve bu nüfusun yüzde 90'ı Müslümanlardan, yüzde 10'u Hristiyanlardan oluşmaktaydı. 1486 tahririne göre nüfus, yüzde 320'nin üzerinde bir artış göstermiştir.¹¹⁴

1554 yılında Giresun Kazasında nüfus artışı devam etmektedir. Buna göre, Müslümanlar, 33 hane ve 13 mücerred, Hristiyanlar ise, 214 hane ve 94 mücerredten oluşuyordu.¹¹⁵ 1554 yılının kaza genelindeki tahrir göre, 63 köy, 2 nefis ve 14 mezra bulunmaktadır. Kazada toplam nüfus, 2.949 hane ve 827 mücerredten oluşmaktadır. Bu nüfus ise yaklaşık 16.000 kişiye tekabül etmektedir. Nüfusun yüzde 93'ü Müslümanlardan, yüzde 7'si de Hristiyanlardan meydana gelmektedir.¹¹⁶

1583 yılında kale içi ve dışı yerleşme yerlerinin mahallelere ayrıldığı görülmektedir. Nitekim 1583 Tahrir Defteri'ne göre, tamamında Gayrimüslimlerin oturduğu altı mahalle adı vardır. Dört grup halinde kaydedilen Müslümanlar ise "cemaat" başlığı altında toplanmıştır. Kaza merkezinde 273 nefer Müslüman, 304 nefer Hristiyan nüfus mevcuttur.¹¹⁷

1583 yılının kaza genelindeki tahrir göre, 70 köy, 1 şehir merkezi, 1 kale ve 19 mezra bulunmaktadır. Kazada toplam 4.419 hane, 1.615 mücerred ve 22 nefer kale görevlisi

¹¹² Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 239.

¹¹³ Emecen, "Giresun", s. 80.

¹¹⁴ Hanefi Bostan, "XV.-XIX. Yüzyıllarda Giresun Kazası'nın İdari Taksimatı ve Nüfusu" *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İstanbul 1996, s. 126-127.

¹¹⁵ Emecen, "Giresun", s. 81.

¹¹⁶ Bostan, "Giresun Kazası'nın İdari Taksimatı ve Nüfusu", s. 127.

¹¹⁷ Emecen, "Giresun", s. 81.

ikamet etmektedir. Nüfus yaklaşık olarak 24.000 kişiden meydana gelmektedir. Buna göre, nüfusun yüzde 93'ü Müslüman, yüzde 7'si ise Hristiyan'dır. 1486-1583 yılları arasında Hristiyan nüfusun tamamı kazanın merkezinde oturmaktaydı. 1583 yılında ise Müslümanların sadece yüzde 7'si kaza merkezinde ikamet etmekteydi.¹¹⁸ Defterin verdiği bilgilere göre, kaza merkezinde Hristiyanların ikamet ettiği mahallelerin isimleri ise şunlardır:

1. Yukarı mahallesi
2. Lonca mahallesi
3. Uğrukapı mahallesi
4. İçkale mahallesi
5. Bendehor mahallesi
6. Pirhasan mahallesi

Tablo 2.2. 1486-1583 Yılları Arasında Giresun Kazasının (Hane, Bive, Mücerred ve Nefer Olarak) Nüfusu¹¹⁹

Yıllar	Dini Gruplar	Hane	Bive	Mücerred	Nefer
1486	Müslüman	414	-	84	32
	Hristiyan	114	22	-	-
	Toplam Nüfus	528	22	84	32
1515	Müslüman	2128	-	246	37
	Hristiyan	221	42	50	-
	Toplam Nüfus	2349	42	296	37
1520	Müslüman	1992	-	263	31
	Hristiyan	221	43	50	-
	Toplam Nüfus	2213	43	313	31
1554	Müslüman	2734	-	735	-
	Hristiyan	215	-	92	-
	Toplam Nüfus	2949	-	827	-
1583	Müslüman	4074	-	1615	22
	Hristiyan	345	-	-	-
	Toplam Nüfus	4419	-	1615	22

1681 tarihli Avarızhane Defteri'ne göre, Giresun Kazasında 649 avarızhane, 268 seyid ve 126 nefer derbendçi olmak üzere toplam 1.043 nefer bulunmaktadır. Fakat 1583

¹¹⁸ Bostan, "Giresun Kazası'nın İdari Taksimatı ve Nüfusu", s. 127.

¹¹⁹ Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 238-240.

yılında Giresun Kazasında 70 köy bulunmasına rağmen, 1681 yılında bütün köylerin yazılmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim 1681 tarihli defterde kaza merkezinden sadece 6 mahalle ve 33 köy haneleri yazılmıştır.¹²⁰

Giresun Kazasının, 1461 fethinden itibaren Müslüman nüfusun artması için farklı bölgelerden insanlar getirilerek burayı yurt edinmeleri sağlanmıştır. Fakat bu çalışmalar şehir merkezinin aksine köylerden meydana gelmiştir. XV.- XIX. yüzyıllar arasında Giresun Kazasının toplam nüfusu göz önüne alındığında, nüfusun önemli bir kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır.¹²¹

2.2.1. XIX. Yüzyılda Giresun Gayrimüslimlerinin Nüfus Durumu

II. Mahmud Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra, yeni bir ordu oluşturmuştur. Bu ordunun giderlerini karşılamak ve askerlik çağına gelmiş nüfusu tespit edebilmek için 1830 yılında ülke geneli nüfus sayımı yapılmasına karar verilmiştir. Bu sebeple XIX. yüzyılın ikinci yarısına geçmeden önce 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımından yola çıkarak, Giresun Kazasının nüfus durumuna bakmak elzemdir.

Giresun Kazasının 1831 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, Trabzon Sancağı'na bağlı olan Giresun ve Keşap Kazası'nda 30.547 Müslüman nüfus, Görele'de ise Müslüman nüfus 3.973'dür.¹²²

Giresun Kazasının XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki nüfus, köy ve mahalle sayılarını *Trabzon Vilayet Salnameleri*'nden tespit etmekteyiz. Ancak bu salnamelerde sadece erkek nüfus sayısı verilmektedir. 1869 yılı *Trabzon Vilayet Salnamesi*, Giresun'a bağlı nahiyelerin nüfusunu ve Müslim- Gayrimüslim nüfusunun dökümü şu şekilde verilmiştir:

Tablo 2.3. 1869 Yılı *Trabzon Vilayet Salnamesi*, Giresun'a Bağlı Nahiyelerin Nüfusunu ve Müslim- Gayrimüslim Nüfusunun Dökümü¹²³

HANE					ERKEK NÜFUS				
Köy	Köy	G. Müslim	Müslim	Toplam	Katolik	Ermeni	Rum	İslam	Toplam
Giresun Kazası	35	679	1937	2616	-	225	2866	6809	9900
Akköy Nahiyesi	31	595	2042	2637	-	38	1300	6556	7894

¹²⁰ Bostan, "Giresun Kazası'nın İdari Taksimatı ve Nüfusu", s. 127-128.

¹²¹ Karaman, *Giresun Kazası*, s. 5.

¹²² Esin Sarioğlu, "Giresun ve Tanzimat", *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İstanbul 1996, s. 190.

¹²³ TVS. 1286 (1869) s. 139.

Keşap Nahiyesi	31	206	1577	1782	-	-	990	6376	7366
-----------------------	----	-----	------	------	---	---	-----	------	------

1869 yılında Giresun Kazasında 2.616 hane olup, toplam erkek nüfus 9.900 olarak gösterilmiştir. Erkek nüfusa bakıldığında ise Ermeni 225, Rum 2.866, Müslüman 6.809, Katolik nüfusun ise bu tarihlerde ikamet etmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca Müslüman nüfusun Gayrimüslim nüfusa göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2.4. 1870 ile 1874 Yılları Arası *Trabzon Vilayet Salnamelerinde* Giresun Kazasının Nüfusu¹²⁴

	HANE						ERKEK NÜFUS			
	Köy	Mahalle	İslam	Rum	Ermeni	Toplam	İslam	Rum	Ermeni	Toplam
Giresun Kazası	29	5	1617	609	70	2296	6115	2297	225	8637
Akköy Nahiyesi	33	-	1990	580	-	2570	7969	-	1979	9948
Keşap Nahiyesi	31	-	1561	205	-	1766	6633	920	-	7553
Kırık Nahiyesi	14	-	205	100	-	305	861	-	430	1291

1870 ile 1874 yılları arası *Trabzon Vilayet Salnameleri* 'nde Giresun Kazasının merkezi 2.296 hane ile beraber toplamda 8.637 erkek nüfusa sahip olduğu tespit edilmektedir. Bu nüfusun 6.115'i Müslüman, 2.297'si Rum ve 225'i Ermeni erkek nüfusu teşkil etmektedir. Bu tarihlerde Katolik nüfus bulunmamaktadır.

1881-1882 yıllarında nüfus sayımı sırasında nüfus tezkiresi olmayan vatandaşların, devlet tarafından resmi işleminin yürütülmeyeceği ilan edilmiştir. Bu tedbirlerin alınması sonucunda ise sağlıklı bir nüfus tespiti yapılmıştır. Dolayısıyla Giresun Kazasında da başarılı bir sayım sonucuna ulaşmaktayız. Buna göre, 1881-1882 yılında Giresun Kazasının toplam nüfusu 69.392 olup, mezheplere göre dağılımı ise şöyledir:¹²⁵

- Müslümanlar : 56.784
- Rumlar : 11.369
- Ermeniler : 1.239
- Toplam : 69.392

¹²⁴ TVS. 1287 (1870), s. 183; TVS. 1288 (1871), s. 199., 1289 (1872), s. 199., 1290 (1873), s. 175., 1291 (1874), s. 181.

¹²⁵ Sarıoğlu, "Giresun ve Tanzimat", s. 191.

XIX. yüzyılda Giresun Kazasının nüfusu ve halkı ile ilgili bilgileri Vital Cuinet tarafından öğrenmekteyiz. Bu bağlamda Cuinet, Müslüman, Rum ve Ermeniler hakkında şunları bildirmektedir; “*Giresun Kazasının sakinleri, çalışkan ve zekidirler, İçmeye çok düşkünündürler. En ufak bir anlaşmazlık için mahkemelere başvururlar. Ancak bu sadece Rumlar ve Müslümanlar arasında yaygındır. Ermeniler bu durumdan kaçarlar ve bazen anlaşmazlık çıktığında saygı duydukları ileri gelenlerine teslim ederler*”.

Cuinet, ayrıca 1887 yılı nüfus sayımını vermiştir. Buna göre, Giresun şehrinde resmi nüfus sayımına göre 10.320 kişi ikamet etmektedir. Giresun Kazası merkezindeki dinlere göre nüfus dağılımı ise şu şekildedir:¹²⁶

- Müslümanlar :4.388
- Ortodoks Rumlar :4.906
- Ermeniler :936
- Toplam :10.230

Aynı nüfus sayımına göre toplam nüfusun 64.526 olduğunu, bunun 29.037’sinin erkek, 35.480’i ise kadın olduğu tespit edilmektedir. Mezheplere bölünen bu toplam rakam aşağıdaki sonucu temsil etmektedir:¹²⁷

- Müslümanlar :51.704
- Ortodoks Rumlar :11.884
- Ermeniler :938
- Toplam :64.526

1887 yılından 1901 yılına kadar geçen sürede nüfusun 20.150 kişi arttığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda 1901 tarihine gelindiğinde de nüfusun artışı devam etmekte olup toplam nüfusun 84.676 olduğu görülmektedir.

Tablo 2.5. 1901 Yılında Giresun Kazasının Toplam Nüfusu ve Dinlere Göre Dağılımı ¹²⁸

İslam		Rum		Ermeni		Toplam		Genel Toplam
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek ve Kadın
35.446	33.945	7.571	6.148	828	718	43.865	40.811	84.676

¹²⁶ Cuinet, *La Turquie d’Assie*, s. 64-77.

¹²⁷ Cuinet, *La Turquie d’Assie*, s. 64.

¹²⁸ TVS. 1319 (1901), s. 210-211.

1903 (1321) tarihli salnameye göre nüfusun 5.000 civarında arttığı ve sadece kazanın değil bağlı bulunan nahiyelerinde nüfusları din ve cinsiyete göre verilmiştir.

Tablo 2.6. 1903 Tarihli Salnameye Göre Giresun Din ve Cinsiyet Dağılımı¹²⁹

	İslam		Rum		Ermeni		Toplam		Genel Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek ve Kadın
Giresun Kazası	11.222	10.779	3.851	3.230	633	606	15.706	14.614	30.321
Keşap Nahiyesi	11.314	10.330	1.228	1.058	-	-	12.542	11.388	23.930
Akköy Nahiyesi	8.471	8.730	1.308	1.050	40	41	9.819	9.821	19.640
Piraziz Nahiyesi	4.613	4.340	1.368	892	181	81	5.962	5.313	11.275
Kırık Nahiyesi	1.724	1.430	699	544	-	-	2.423	1.974	4.397

1915 yılında Giresun Kazasının toplam nüfusu 126.606 olarak tespit edilmiştir.¹³⁰ 14 Ağustos 1915 yılında şehirde 5.362 Müslüman, 5.848 Rum ve 1514 Ermeni nüfus tespit edilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı vatandaşı olmayıp ama ikamet eden nüfus da mevcuttur. Bunların; 915'i Müslüman, 1760'ı Rum ve 358 kişi ise Ermenidir. Şehir merkezinin yabancılar ile birlikte toplam nüfusu 15.757 kişidir.¹³¹

Giresun Kazasında Gayrimüslimlerin büyük bir kısmı şehir merkezinde, Müslümanlar ise genel olarak köylerde yaşamaktadır. 1869 ile 1890 yılları arasında Gayrimüslim nüfusunda büyük bir artış gözlemlenmiştir. XIX. yüzyılda Giresun Gayrimüslimleri ticaret ile ön plana çıkmıştır. Bu durum Gayrimüslimlerin yaşam standartlarını iyileştirdiği gibi doğum oranının artmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Gümüşhane madenlerinin kapatılmasından sonra yoğun bir Rum nüfusu Giresun'a göç etmiştir. Ayrıca Müslümanların askere gitmeleri ve salgın hastalıklardan daha çok etkilenmeleri gibi durumlar da Gayrimüslim nüfusundaki artışın önemli sebepleri arasında gösterilmektedir.¹³²

¹²⁹ TVS. 1321 (1903), s. 470-471.

¹³⁰ Karaman, *Giresun Kazası*, s. 124.

¹³¹ Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 23.

¹³² İsmail Kıvrım, "Nüfus Ceride Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Giresun'un Nüfus Yapısı", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 10, S. 10, 2011, s. 67.

2.3. Giresun İdaresinde Gayrimüslimler

Giresun'da yaşayan Gayrimüslimlerin, Kazanın kurum ve kuruluşlarında görev aldığını *Trabzon Vilayet Salnameleri* göstermektedir. Giresun Gayrimüslimleri, Kaza İdare Meclisinde, Kaza Bidayet Mahkemesinde, Kaza Dava Meclisinde, Belediye Meclisinde, Ticaret ve Sanayi Odası gibi kuruluşlarda temsilcileri bulunmaktadır. Ayrıca Giresun azasında yabancı devletlerden Rusya, Fransa, Avusturya, Macaristan ve İtalya'nın konsoloslukları vardır.

Tablo 2.7. 1869 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹³³

GİRESUN KAZASI			
Kaymakamı Osman Bey Naibi Feyzullah Efendi Müftüsü Hafız Talip Efendi Mal Müdürü Hafız Hıfzı Efendi Meclis-i idare ve tahrirat katibi Abdullah Bey devriye müderrisinden			
MESLİS-İ İDARE		MECLİS-İ DEAVİ	
reis aza	kaymakam Hafız İbrahim Efendi Tanaş Ağa İstador Ağa	reis mümeyyizan katibi	naib efendi İsmail Efendi Veysel Efendi Haçi Yor Ağa Haşim Efendi
MECLİS-İ BELEDİYE		NEVAHİ-İ MÜLHAKASI	
reis aza katibi	Abdullah Bey Hafız Efendi Hacı Munis Efendi Kapudan Yorgi Kapudan Kosta Manok Ağa Ahmet Efendi	Keşap nahiyesi müdürü Halil Ağa Aksu nahiyesi müdürü Nesip Efendi	

1869 yılı *Trabzon Vilayet Salnamesi*'ne göre, Giresun İdare Meclisi'nin Gayrimüslim iki azası, Tanaş Ağa ve İstador Ağa'dır. Belediye Meclisi'nin beş üyesinden üçü Gayrimüslim olup bu Gayrimüslim azaların isimleri Kapudan Yorgi, Kapudan Kosta ve Manok Ağa'dır. Giresun ticaret mahkemesinde görevli Gayrimüslim Yani Çorbacı'dır. Giresun tariki mühendisi Mösyö Koski'dir.¹³⁴

¹³³ TVS. 1286 (1869), s. 77-89.

¹³⁴ TVS. 1286 (1869), s. 77-89.

Tablo 2.8. 1870 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹³⁵

GİRESUN KAZASI			
kaymakamı müftüsü tahrirat katibi	Muin Bey salise Hafız Talip Efendi Abdi Bey	naibi mal müdürü sandık emini	Mehmet Sırrı Efendi Ahmet Bey Hoca Todori
MECLİS-İ İDARE		MECLİS-İ DEAVİ	
Reis aza	kaymakam Hafız İbrahim Efendi Yorika Ağa İstador Ağa	reis mümeyyizan katibi	naib efendi Lütfi Bey Kirkor Ağa Haçi Yor Ağa Haşim Efendi
MECLİS-İ BELEDİYE		MEMLEKET SANDIĞI	
reis aza katibi	Abdi Bey Hafız Efendi Hacı Yunus Efendi Kapudan Yorgi Manuk Ağa Ahmet Efendi	vekiller katibi	Hacı Ömer Ağa Ahmet Ağa Abdi Ağa Kapudan Haralombo Haçi Artin Ağa Ahmet Efendi
NEVAHİ-İ MÜLHAKASI			
Akköy nahiyesi müdürü Nesib Efendi katibi İsmail Efendi Keşap nahiyesi müdürü Hasan Ağa katibi İsmail Efendi Kurık nahiyesi müdürü Mehmet Ağa			

1870 yılı salnamesinde İdare Meclisi'nde Yorika Ağa ve İstador Ağa vardır. Belediye Meclisi'nin beş üyesinin üçü Gayrimüslim olup isimleri, Kapudan Yorgi, Kapudan Kosta, Manuk Ağa'dır. Memleket sandığında ise Kapudan Haralombo ve Haçi Artin Ağa bulunmaktadır. Giresun ticaret mahkemesi görevlisi Yani Çorbacı'dır. Giresun ile Karahisar-i şarki tarik mühendisleri mühendis mösyö Riva ve kondoktör Feykır'dır.¹³⁶

¹³⁵ TVS. 1287 (1870), s. 79-145.

¹³⁶ TVS. 1287 (1870), s. 79-145.

Tablo 2.9. 1871 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹³⁷

GİRESUN KAZASI			
Kaymakamı müftüsü maa meclis-i idare ve tahrirat katibi	Mümin Bey Talip Efendi Abdi Bey	naibi mal müdürü sandık emini	Hacı Sıdkı Efendi Ahmet Bey Haçi Todori
MESLİS-İ İDARE		MECLİS-İ DEAVİ	
reis aza	kaymakam Hafız İbrahim Efendi Yoriki Ağa İstador Ağa	reis mümeyyizan katibi	naib efendi Lütfi Bey Kirkor Ağa Haçi Yor Ağa Haşim Efendi
MECLİS-İ DAİRE-İ BELEDİYE		MEMLEKET SANDIĞI	
reis katibi	Kahramanlızade Ahmet Efendi Gümüšoğlu Haçi Vasil Ağa Manuk Ağa Ahmet Efendi	vekiller katibi	Hacı Ömer Ağa Abdullah Ağa Abdi Ağa Kapudan Haralombo Haçi Artin Ağa Ahmet Efendi
NEVAHİ-İ MÜLHAKASI			
Akköy nahiyesi müdürü Cemil Efendi katibi İsmail Efendi Keşap Nahiyesi müdürü Hasan Ağa katibi İsmail Efendi Kurik nahiyesi müdürü Muhammed Ağa katibi Avni Efendi			

1871 yılı Giresun Kazasının İdari Meclisi'nde Yorika Ağa ve İstador Ağa vardır. Belediye Meclisi'nin Gümüšoğlu Haçi, Vasil Ağa ve Manuk Ağa üyeleridir. Kazanın Memleket Sandığında görevli Gayrimüslimler ise bir önceki yıldaki kişiler olup Kapudan Haralombo, Haçi Artin Ağa'dır. Akköy Nahiyesi memleket sandığında ise Nikola Ağa ve Yorika Ağa bulunmaktadır. Giresun ticaret mahkemesi görevlisi Yani Çorbacı'dır. Vilayette bulunan mühendisler ise, Mühendis Mösyö Riva, Pikör Musli Emil, Pikör Siyeneski ve Pikör Cangırya'dır.¹³⁸

¹³⁷ TVS. 1288 (1871), s. 91-157.

¹³⁸ TVS. 1288 (1871), s. 91-157.

Tablo 2.10. 1872 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹³⁹

GİRESUN KAZASI			
Kaymakamı müftüsü maa meclis-i idare ve tahrirat katibi	İbrahim Bey Talip Efendi Nakib Efendi	naibi mal müdürü sandık emini	Ahmet Efendi Ahmet Bey Haçi Todori
MECLİS-İ İDARE		MECLİS-İ DEAVİ	
reis aza	kaymakam Ali Bey Yorika Ağa Mosini Ağa	reis mümeyyizan katibi	naib efendi Lütfi Bey Haçi Todori Kirkor Ağa Haşim Efendi
MECLİS-İ DAİRE-İ BELEDİYE		MEMLEKET SANDIĞI	
reis katibi	Mustafa Efendi H. İbrahim Efendi Ahmet Efendi Kapudan Kosta Şükrü Efendi	vekiller katibi	Ahmet Ağa Hasan Ağa Nikola Ağa Yorika Ağa Yusuf Agah Efendi
NEVAHİ-İ MÜLHAKASI			
Akköy nahiyesi müdürü Cemil Efendi katibi İsmail Efendi Keşap Nahiyesi müdürü Halim Ağa katibi İsmail Efendi Kurık nahiyesi müdürü Ragıp Ağa katibi Emin Efendi			

1872 yılı salnamesine göre, İdari Meclisi'nde son üç yıldır değişmemiş Yorika Ağa ve Mosini Ağa'yı görmekteyiz. Belediye Meclisi'nin dört azasından sadece biri Gayrimüslim olup, 1869 ve 1870 yıllarında da azalık yapmış olan Kapudan Kosta'dır. Giresun Kazasının memleket sandığı toplamda dört üyeden meydana gelmekte olup bu üyelerin ikisi Gayrimüslim Konstantin Ağa ve Haçi İbraş Ağa'dır. Sandık emini ise Haçi Todori görevli olmuştur. Akköy Nahiyesi memleket sandığında görevli Gayrimüslimler ise Nikola Ağa ve Yorika Ağa'dır. Vilayet mühendisi ise Mösyö Ride'dir.¹⁴⁰

¹³⁹ TVS. 1289 (1872), s. 93-153.

¹⁴⁰ TVS. 1289 (1872), s. 93-153.

Tablo 2.11. 1873 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹⁴¹

GİRESUN KAZASI			
Kaymakamı Osman Nuri Efendi Naibi Ahmet Tevfik Efendi Müftüsü Talip Efendi Mal Müdürü Ahmet Tevfik Bey Maa meclis-i idare tahrirat katibi Şükrü Efendi Sandık Emni Hacı Todori			
MECLİS-İ İDARE		MECLİS DEAVİ	
Reis Aza	kaymakam Ali Bey Yorika Ağa Mosis Ağa	reis mümeyyizan katibi	naib efendi Hasan Efendi Hacı Todori İsteban Ağa Haşim Efendi
MECLİS-İ DAİRE-İ BELEDİYE		NEVAHİ-İ MÜLHAKASI	
Aza katibi	Mustafa Efendi Ahmet Efendi Osman Efendi Hacı Vasil Ağa Manuk Ağa Şükrü Efendi	Akköy nahiyesi müdürü katibi Keşap nahiyesi müdürü Kurık mahiyesi müdürü katibi olmadığı	Cemil Efendi İsmail Efendi Halim Ağa Hasan Ağa
GİRESUN KAZASI MEMLEKET SANDIĞI			
vekilleri Ömer Ağa Hacı Mustafa Ağa Kevir Ağa katibi İsmail Efendi			

1873 yılında Giresun Kazasındaki İdare Meclisi Üyeleri: Yorika Ağa ve Mosis Ağa'dır. Belediye Meclis Üyelerinde aza olan Gayrimüslimler Hacı Vasil Ağa ve Manuk Ağa'dır. Giresun Kazası memleket sandığı görevlisi Lezari Ağa ve Kevir Ağa olup, Akköy Nahiyesi memleket sandığında ise Nikola Ağa ve Yorika Ağa görevlerini devam ettirmektedir. Sandık emini olarak Haçi Todori'yi tekrardan görmekteyiz.¹⁴²

¹⁴¹ TVS. 1290 (1873), s. 93.

¹⁴² TVS. 1290 (1873), s. 93.

Tablo 2.12. 1874 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹⁴³

GİRESUN KAZASI	
Kaymakamı Pertev Efendi Kapucu Başı Müftüsü Hafız Talip Efendi Meclis-i İdare ve Tahrirat Kâtibi Şükrü Efendi	Naibi Ahmet Tevfik Efendi Kuzatdan Mal Müdürü Ahmet Refet Efendi Refiki Ali Şükrü Efendi Sandık Emmini Haçi Todori
MECLİS-İ İDARE	MECLİS DEAVİ
Reis Kaymakam Aza Ali Bey Yorika Ağa Mosis Ağa	reis naib efendi Mümeyyizan Hüseyin Efendi Haci Todori İstefan Ağa Kâtibi Haşim Efendi
MECLİS-İ DAİRE-İ BELEDİYE	NEVAHİ-İ MÜLHAKASI
Reis Bekir Efendi Aza Osman Efendi Mustafa Efendi Panayot Efendi Kâtibi Hüseyin Nazif Efendi Sandık Emmini Yani Ağa	Akköy Nahiyesi Müdürü Cemil Efendi Kâtibi İsmail Efendi Keşap Nahiyesi Müdürü Ali Ağa Kâtibi İsmail Efendi
GİRESUN KAZASI MEMLEKET SANDIĞI	
Vekilleri Ömer Ağa Hacı Mustafa Ağa Lazari Ağa Kevir Ağa Kâtibi İsmail Efendi	

1874 yılında Giresun Kazasındaki İdare Meclis Üyeleri: Yorika Ağa ve Mosis Ağa'dır. Belediye Meclis Üyelerinde aza olan Gayrimüslimler Panayot Efendi ve Haçitor Ağa'dır. Belediye Meclisi Sandık Emmini Yani Ağa'dır. Giresun Kazası memleket sandığında görevli gayrimüslim idarecileri Lazari Ağa ve Kevir Ağa'dır. Akköy Nahiyesi memleket sandığında görevli ise Nikola Ağa ve Yorika Ağa'dır. Sandık Emmini Haçi Todori'dir. Giresun ticaret mahkemesinde görevli, Lazari Ağa, Hacı Sava Ağa, Kirkor Ağa ve Aramya Ağa'dır.¹⁴⁴

¹⁴³ TVS. 1291 (1874), s. 95-143.

¹⁴⁴ TVS. 1291 (1874), s. 95-143.

Tablo 2.13. 1879 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹⁴⁵

GİRESUN KAZASI	
Kaymakamı Osman Nuri Ağa Müftü Hafız Talip Efendi Tahrirat Katibi Süleyman Efendi Tapu Katibi Halim Efendi Nüfus Mukayyidi Hafız Efendi	Naibi Mehmet Efendi Mal Müdürü Rasim Efendi Vukuat Katibi Ahmet Efendi Sandık Emini İshak Efendi
MECLİS-İ İDARE	MECLİS DEAVİ
Reis Kaymakam Aza Emin Ağa Aza Tanaş Ağa Aza İstapan Ağa Kâtip Tahrirat Kâtipi	Reis naib Mümeyyiz Osman Efendi Mümeyyiz Şeyh Bilal Efendi Mümeyyiz Anastaş Ağa Mümeyyiz Kevir Ağa Kâtip Mehmet Efendi
TİCARET MAHKEMESİ	
Aza-yı daimesi	Aza-yı muvakkitesi
Reis Mustafa İzzet Efendi Aza Necip Efendi Aza Vasil Ağa Katip Fikri Efendi	Hasan Efendi Yorika Ağa İsador Ağa Hamparsum Ağa
MECLİS-İ BELEDİ	MEMLEKET SANDIĞI
Reis Bekir Efendi Aza Mustafa Efendi Aza Salih Efendi Aza Anastaş Ağa Aza Panayot Ağa Aza Haçador Ağa Katip Hüseyin Efendi Sandık Ali Efendi Emini	Vekili Ömer Ağa Vekili Hacı Mustafa Ağa Vekili Vasil Ağa Vekili Kevir Ağa

1879 yılında Giresun Kazasında İdare Meclis Üyeleri: Tanaş Ağa ve İstapan Ağa'dır. Ticaret Mahkemesinde aza-yı daimesi Vasil Ağa, azayı muvakkitesi Yorika Ağa, İsodor Ağa ve Hamparsum Ağa'dır. Memleket sandığında ise Vasil Ağa ve Kevir Ağa'yı görmekteyiz.¹⁴⁶

¹⁴⁵ TVS. 1296 (1879), s. 151-153.

¹⁴⁶ TVS. 1296 (1879), s. 151-153.

Tablo 2.14. 1881 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹⁴⁷

GİRESUN KAZASI			
Kaymakamı Tahir Bey Mal Müdürü İbrahim Edhem Efendi Meclis-i İdare Tahrirat Kâtibi Abdullah Efendi Tapu Kâtibi Şükrü Efendi Nüfus Mukayyidi Mehmet Efendi		Rütbesi Mütemayiz	Naib Mehmet Şükrü Efendi Müftü Mustafa Efendi Evkaf Muhasebecisi Vekili El-hac Mehmet Efendi Vukuat Kâtibi Ahmet Remzi Efendi Sandık Emni Bekir Efendi Sertahsildar Arif Hikmet Efendi
MECLİS-İ İDARE-İ KAZA		MAHKEME-İ BİDAYET-İ KAZA	
Reis Azası	Kaymakam Efendi Naip Efendi Müftü Efendi Hüseyin Kapudan Hacı İbrahim Efendi Lazar Efendi	Reis Azası	Naib Efendi Haşim Efendi Lazar Efendi Başkatip Mehmet Talat Efendi İkinci Kâtip Hakkı Efendi Müstantik Muavini Efendi
TİCARET MAHKEMESİ		BELEDİ MECLİSİ	
Reis Azası	Raşit Efendi Daimi Mahmut Efendi “Hacı Vasil Efendi Muvakkat Hasan Efendi “İsaho Efendi	Reis Azası	Bekir Efendi Salih Efendi Yanko Ağa Lazari Ağa Evakim Ağa Kapudan Panayot
Kâtip	Evvel İsmail Efendi ve Sani Ali Efendi	Kâtip	
MEMLEKET SANDIĞI			
Vekilleri	Aziz Efendi Veliâğazade Abdullah Efendi Deliyoroğlu Panayot Ağa Ohannesyan Manuk Ağa		

1881 yılında Giresun Kazasında İdare Meclis Üyeleri: Lazar Efendi'dir. Mahkeme-i bidayeti kaza azası Lazar Efendi ve Müstantik Muavini Efendi'dir. Ticaret Mahkemesi Azası Hacı Vasil Efendi ve İsaho Efendi'dir. Belediye Meclisi Azası Yanko Ağa, Lazari Ağa, Evakim Ağa ve Kapudan Panayot'dur. Memleket Sandığı Vekilleri ise Deliyoroğlu Panayot Ağa ve Ohannesyan Manuk Ağa'dır. ¹⁴⁸

¹⁴⁷ TVS. 1298 (1881), s. 129.

¹⁴⁸ TVS. 1298 (1881), s. 129.

Tablo 2.15. 1888 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹⁴⁹

GİRESUN KAZASI			
Kaymakamı Mehmet Ali Efendi rütbe mütemayız Naib Ahmet Refet Efendi Müftü İbrahim Fehmi Efendi Mal Müdürü Hacı Abdülhamit Efendi Tahrirat Katibi Arif Hikmet Efendi			
MECLİS-İ İDARE			
Aza-yı tabiiye Naib Efendi Müftü Efendi		Aza-yı müntehibe Mustafa Efendi Hamdullah Efendi	
Aza-yı tabiiye	Mal Müdürü Tahrirat Kâtibi	Aza-yı müntehibe	Lazar Efendi Kadir Ağa
MAHKEME-İ BİDAYET-İ KAZA			
Reis Naib Efendi			
AZA			
İshak Bey Lazar Efendi Başkatip Halil Efendi Katib-i sani Cevdet Efendi Müstantik muavini Necip Efendi Mukavelat muharriri Osman Remzi Efendi			
MAHKEME-İ TİCARET			
Reis David Efendi mecdi 5			
AZA			
Mahmut Efendi Hacı Vasil Efendi Mehmet Ali Efendi Başkatip Ali Efendi Katib-i sani Ali Rıza Efendi			
MEMURİN-İ MÜTEFERRİKA			
Mahkeme-i Şeriye Başkatibi Süleyman Efendi Müderrisinden Eytam Müdürü İzzet Efendi Zabıta Memuru Yüzbaşı Ahmet Bey Nüfus Memuru Bekir Efendi Vergi Katibi Mehmet Şükrü Efendi Evkaf Vekili Bilal Efendi Karantina Memuru Mustafa Sabri Efendi Telgraf Muhabere Memuru Tevfik Efendi Liman Reisi Mehmet Kapudan Efendi İdare-i Mahsusa Acentası Kapudan Lefter Efendi			
MECLİSİ BELEDİ			
Reis Kapudan Yorika Efendi		mecdi 4	
AZA			

¹⁴⁹ TVS. 1305 (1888), s. 473-481.

Ömer Ağa Yanko Efendi Tanas Efendi Tabib Maroli Efendi	Hacı Mehmet Efendi Hacı İsadur Ağa Katip Haşim Efendi
MENAFİ SANDIK VEKİLLERİ	
Mustafa Efendi Panayot Efendi Mehmet Talat Efendi Nişan Efendi Katip Mehmet Efendi	
GİRESUN MEKTEB-İ RÜŞDİYESİ	
Muallim-i evvel İsmail Efendi Muallim-i sani Hüseyin Vasfi Efendi Hatt-ı rika muallimi Mehmet Efendi Bevvap Abdullah Efendi Aded-i şakirdan 80	
GİRESUN RÜSUMAT İDARESİ	
Müdür İlyas Efendi	
Başkatip Mehmet Rasim Efendi Sandık Emimi Osman Efendi Muayeneci Emin Efendi Katib-i sani Mesut Efendi Mubassır Ali Galip Efendi Anbar Memuru Neşet Efendi Tercüman ve Anbar Katibi Aram Efendi	
DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ	
Müdür Hasan Tahsin Efendi	
Başkatip Süleyman Faik Efendi Sandık Emimi Mustafa Behçet Efendi Katib-i sani Ahmet Efendi Tuz Memuru Osman Fahri Efendi	

1888 yılında Giresun Kazasında İdare Meclis Üyesi: Lazar Efendi'dir. Kazanın diğer Gayrimüslim idarecileri ise şöyledir; Mahkeme-i bidayeti kazada Lazar Efendi'dir. Mahkeme-i Ticaret Azası Hacı Vasil Efendi'dir. Memurini Müteferrika'da İdare-i Mahsusa Acentası Kapudan Lefter Efendi'dir. Meclis Belediye Reisi Kapudan Yorika Efendi'dir. Azaları Yanko Efendi, Hacı İsadur Ağa ve Panas Efendi'dir. Menafi Sandık Vekilleri; Panayot Efendi ve Tabip Maroli Efendi'dir. Tercüman Ambar Kâtibi Aram Efendi'dir. Akköy Nahiyesinde Belediye Meclis Azası İstefan Oğlu Dimitraki Ağa, Nikolaki Efendi ve Keşiş Oğlu Yani Efendi'dir.¹⁵⁰

¹⁵⁰ TVS. 1305 (1888), s. 473-481.

Tablo 2.16. 1892 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹⁵¹

GİRESUN KAZASI			
Esami	Rütbe	Osmani	Mecidi
Kaymakam Bekir Paşa Naib Fevzi Efendi Müftü Mustafa Efendi Mal Müdürü Salih Efendi Tahrirat Kâtibi Arif Hikmet Efendi	Mirmiran Kibar-ı miderrisin	4	4 4
MECLİS-İ İDARE-İ KAZA			
Reis Kaymakam Paşa Aza Naib Efendi Aza Müftü Efendi Aza Mal Müdürü Efendi Aza Tahrirat Katibi Efendi	Sarıalemdarzade Hasan Efendi Karaibrahimzade Hamdullah Efendi Arslanidas Lazar Efendi Velidyan Nişan Efendi		Aza-yı muntehibe
MAHKEME-İ BİDAYET-İ KAZA			
Reis Naib Efendi Aza Süleyman Efendi Aza Kosta Efendi Aza Başkatip Ahmet Cemil Ef.	Mustantik muavini Mukavelat muharriri Katib-i sani	Ömer Ağa Osman Ağa Cevdet Efendi	
MEMURİN-İ MÜTEFERRİKA			
Mahkeme-i Şeriye Başkatibi İzzet Efendi Zabıta Memuru Yüzbaşı Ali Ağa Mal Müdür Muavini Hüseyin Ketmi Efendi Refiki Mehmet Cemil Efendi Karantina Memuru Ali Osman Efendi Sandık Emmini Hasan Nabi Efendi Liman Reisi Kolağası Yakup Kapudan Orman Süvari Memuru Mehmet Sait Kapudan Reji Memuru Mösyö Arist Beraciotti	Eytam Müdürü İzzet Efendi Nüfus Memuru Bekir Müştak Ef. Nüfus Kâtibi Osman Efendi Tapu Kâtibi Mustafa Naim Efendi Telgraf Memuru Fazlı Efendi Telgraf Muhabere Memuru Tevfik Efendi İdare-i Mahsusa Acentası Lefter Efendi İdare-i Mahsusa Katibi Hüseyin Efendi Fener İdaresi Memuru Mustafa Efendi Tarık Kondoktörü Ali Akif Efendi		
MECLİS-İ BELEDİ			
Reis Kapudan Yorgi Efendi Aza Yusuf Efendi Katip Haşim Efendi	Tabib Maroni Efendi Hecika Ağa Katib-i Sani Ahmet Efendi		
ZİRAAT BANK ŞUBESİ			
Reis Salih Efendi Aza Hüseyin Efendi Aza Nişan Hırkayan Efendi	Aza Nohudoğlu Paniys Ağa Aza Deligavuroğlu Hecika Ağa Aza Muhasebe Katibi Hüseyin Naci Efendi		
MAARİF KOMİSYONU			
Reis Müderrisinden İbrahim Efendi Aza Beyazıdzade Mehmet Talat Efendi Aza Yusufagazade Emin Efendi Aza Çilesizzade Halil Efendi Aza Sarıalemdarzade Ahmet Efendi Aza Kapudan Yorgi Efendi Aza Tacalizade Hüseyin Efendi			

¹⁵¹ TVS. 1309 (1892), s. 451-455.

Aza Tokatyan Matos Efendi	
GİRESUN MEKTEB-İ RÜŞDİYESİ	
Muallim-i Evvel Ali Rıza Efendi Hatt-ı Rika Muallimi Mehmet Talat Efendi	Muallim-i Sani Hüseyin Vasfi Efendi Mubassır Ali Galip Efendi Muayeneci Mehmet Emin Efendi
Bevvap Mehmet Raşif Efendi	
GİRESUN RÜSUMAT İDARESİ	
Müdür İlyas Efendi Başkatip Ali Rıza Efendi Katib-i Sani Mesut Efendi	Sandık Emni Abdülhamit Efendi Mubassır Ali Galip Efendi Muayeneci Mehmet Emin Efendi
Tercüman ve anbar katibi Avram Efendi	
DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ	
Müdür Ahmet Nesip Efendi Salise Başkatip Münhal Katib-i Sani Ethem Efendi	Sandık Emni Mustafa Efendi Tuz Anbar Memuru Ahmet Hilmi Efendi Kantarcısı Ziya Efendi

1892 yılında Giresun Kazasında İdare Meclis Üyeleri: Arslanidis Lazar Efendi ve Velidyan Nişan Efendi'dir. Mahkeme-i Bidayeti Kaza Azası Kosta Efendi'dir. Memurini Müteferrika'da görevli reji memuru Mösyö Arist Beraciotti'dir. İdare-i Mahsusa Acentasi Lefter Efendi'dir. Belediye Reisi Kapudan Yorgi Efendi, azaları ise Tabip Moroni Efendi ve Hecika Ağa'dır. Ziraat Bank Şubesi Azası Nohut Oğlu Paniya Ağa, Deligavur Oğlu Hecika Ağa ve Nişan Hırkayan Efendi'dir. Maarif Komisyonu Üyeleri Kapudan Yorgi Efendi ve Tokatyanmatos Efendi'dir. ¹⁵²

Tablo 2.17. 1894 Yılı Giresun Kazası İdarecileri¹⁵³

GİRESUN KAZASI	
Kaymakam Ali Nevzat Bey Müftü Mustafa Efendi	Naib Mehmet Emin Efendi Mal Müdürü Salih Efendi
Tahrirat Katibi İshak Bey	
MECLİS-İ İDARE-İ KAZA	
Reis Kaymakam Bey Aza	
Aza-yı Tabiiye Naib Efendi Müftü Efendi Mal Müdürü Efendi Tahrirat Katibi Efendi	Aza-yı Müntehabe Sarıalemdarzade Hasan Efendi rabia Sarumahmutzade Mustafa Efendi Arslanidi Lazar Efendi Velidyan Nişan Efendi

¹⁵² TVS. 1309 (1892), s. 451-455.

¹⁵³ TVS. 1311 (1894), s. 463-469.

MAHKEME-İ BİDAYET-İ KAZA	
Reis Naib Efendi Aza	
Mehmet Talat Efendi Başkatip Ahmet Cemil Efendi Katib-i Sani Cevdet Efendi	Kosta Efendi Mustantik Muavini Necip Efendi Mukavelat Muharriri Osman Efendi
MEMURİN-İ MÜTEFERRİKASI	
Mahkeme-i Şeriye Kâtibi İzzet Efendi Zabıta Memuru Yüzbaşı Vahap Efendi Mal Müdürü Muavini Hüseyin Ketmi Efendi Hakkı Efendi Karantina Memuru Ali Osman Efendi Sandık Emimi Ahmet Efendi Liman Reisi Mehmet Şevki Efendi Orman Süvari Memuru Mehmet Sait Kapudan Reji Müdürü Mösyö Arnest Braçoni	Eytam Müdürü Hafız İzzet Efendi Nüfus Memuru Bekir Müştak Efendi Nüfus Kâtibi Osman Efendi Tapu Kâtibi Mustafa Naim Efendi Telgraf Müdürü Lütfü Efendi Telgraf Muharebe Memuru Hakkı Efendi İdare-i Mahsusa Acentası Lefter Efendi İdare-i Mahsusa Kâtibi Hüseyin Efendi Fenar İdaresi Memuru Mustafa Efendi Tarım Kondoktör Ali Akif Efendi
BELEDİ DAİRESİ	
Reis Kapudan Yorgi Efendi rabia Aza	
Sarıalemdarzade Ahmet Efendi salise Hacı Ali Ağazade Mehmet Ali Efendi Deliyoroğlu Panayot Ağa	Sarı Mahmutzade Mustafa Efendi Keşişoğlu Yani Ağa Katibi Haşim Efendi
Sandık Emimi Ahmet Efendi	
ZİRAAT BANK ŞUBESİ	
Reis Abdullah Efendi Aza	
Hasan Tahsin Efendi Sarrafyan Nişan Efendi	Nohudoğlu Yanko Ağa Deligavuroğlu Hecika Ağa
Mussebe Katibi Hüseyin Naci Efendi	
MAARİF KOMİSYONU	
Reis Hacı Ali Ağazade Mehmet Ali Efendi Aza	
Beyazıdzade Mehmet Talat Efendi salise Yusuf Ağazade Emin Efendi Çilessizade Halil Efendi	Sarıalemdarzade Ahmet Efendi Tacialzade Hüseyin Efendi Kapudan Yorgi Efendi rabia Tokatyan Matos Ağa
GİRESUN MEKTEB-İ RÜŞDİYESİ	
Muallim-i evvel Ali Rıza Efendi Hatt-ı Rika Muallimi Mehmet Talat Efendi	Muallim-i Sani Hüseyin Vasfi Efendi Sülüs Muallimi Hüseyin Vasfi Efendi
Bevvap Mehmet Raşit Efendi	
GİRESUN RÜSUMAT İDARESİ	

Müdürü Naili Efendi salise Başkatip Ali Efendi Katib-i Sani Mesut Efendi Anbarcı Neşet Efendi	Sandık Emni Recep Efendi Mubassır Ali Galip Efendi Muayeneci Mehmet Emin Efendi Tercüman Avram Efendi
DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ	
Müdürü Hasan Tahsin Efendi salise Başkatip Setrak Efendi Katib-i Sani Rasim Efendi	Sandık Emin, Mustafa Efendi Tuz Anbar Memuru Karabet Efendi Kantarcısı Rıza Efendi

1894 yılında Giresun Kazasında İdare Meclis Üyeleri: Arslanidi Lazar Efendi ve Velidyan Nişan Efendi'dir. Mahkeme-i Bidayeti Kazada Görevli Kosta Efendi'dir. Memurin-i Müteferrikası Reji Müdürü Mösyö Arnest Broçoni, idare-i mahsusa acentası Lefter Efendi'dir. Belediye Reisi Kapudan Yorgi Efendi azaları ise; Deliyor Oğlu Panayot Ağa ve Keşiş Oğlu Yani Ağa'dır. Ziraat Bank Şubesi Azası Sarrafyan Nişan Efendi, Nohud Oğlu Yanko Ağa ve Deligavur Oğlu Hecika Ağa'dır. Maarif Komisyonu Üyeleri Kapudan Yorgi Efendi ve Tokatyan Matos Ağa'dır. Giresun Rüsumat İdaresi Tercümanı Abram Efendi'dir. Düyunu Umumi idaresi Baş Kâtibi Setrak Efendi'dir. Tusanbar Memuru Karabet Efendi'dir.¹⁵⁴

1898 yılında Giresun Kazası İdare Meclis Üyeleri: Arslanzade Haçı Sava Ağa ve Velediyan Efendi'dir. 1900 yılında Giresun Kazası İdare Meclis tabii azaları Metropolit Vekili Hristomos Efendi ve Marhasa Vekili Hadişyan Efendi'dir. Seçimle gelen azalar ise Arslanzade Lazari Efendi ve Tokatlıyan Matos Ağa'dır. 1901 yılında Giresun Kazası İdare Meclisi'nde tabi azalar: Metropolit Vekili Hristomos Efendi, seçimle gelen azalar ise: Deliyorolu Yanko Efendi ve Velediyan Kırkor Efendi'dir. 1903 yılında Giresun İdaresi Meclisi'nde tabi azalar: Metropolit vekili Diyanisyos Efendi, seçimle gelen azalar ise: Arslanzade Lazari Efendi ve Velediyan Kırkor Efendi'dir. 1904 yılında İdare Meclisi'nde üyelerinde değişiklik olmamıştır.¹⁵⁵

Giresun Gayrimüslimleri XIX. yüzyılın başından itibaren muhtelif saiklerin etkisiyle siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yaşamda önemli yere gelmişlerdir. Bunda şüphesiz en mühim nedenlerden biri Rumların kısmen de bu yüzyılda Ermenilerin denizcilik ve ticaret faaliyetleriyle yoğun bir şekilde işgal olmalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle uluslararası ticaretin uzantıları olan ticaret veleri ve yabancı şirket ve konsolosluklarının Giresun'a yerleşmeye başlaması ve bölge Gayrimüslimleriyle iş birliğine gitmeleri

¹⁵⁴ TVS. 1311 (1894), s. 463-469.

¹⁵⁵ Yüksel, "Giresun Bölgesinin İdari Durumu", s. 181-182.

sonrasında Giresun Gayrimüslim nüfusu tüm liman kentlerinde olduğu gibi ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle yabancı vapur şirketlerinin Giresun'da acentelikler açmaları Giresun'u doğrudan Batı metropollerine bağlamıştır.

2.3.1. Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri

Tablo 2.18. 1871 Yılı Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri¹⁵⁶

Osmaniye Kumpanyası	Rusya Kumpanyası	İngiltere Kumpanyası	Avusturya Kumpanyası
Haçador	Mösyö Çerbivdi	Mösyö Mayor	Sumutcan

1871 yılı salnamesine göre, Giresun'da bulunan yabancı vapur acentalarında çalışan Gayrimüslimler şunlardır: Osmaniye kumpanyasında görevli Haçador, Rusya kumpanyasında görevli Mösyö Çerbivdi, İngiltere kumpanyasında görevli Mösyö Mayor ve Avusturya kumpanyasında görevli Sumutcan'dır.¹⁵⁷

Tablo 2.19. 1872 Yılı Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri¹⁵⁸

Osmaniye Kumpanyası	Rusya Kumpanyası	Fransa Mesajeri Kumpanyası	Avusturya Kumpanyası
Haçador	Çerbivdi	Mösyö Mayor	Sumutcan

1872 yılında Osmaniye kumpanyasında görevli Haçador, Rusya kumpanyasında görevli Kiryoti, Fransa Mesajeri kumpanyası görevlisi Mayor ve Avusturya kumpanyası görevlisi ise Mosis'dir.¹⁵⁹

Tablo 2.20. 1873 Yılı Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri¹⁶⁰

Osmaniye Kumpanyası	Rusya Kumpanyası	Fransa Kumpanyası	Avusturya Kumpanyası
Mösyö Suzgicil	Mösyö Kebrboti	Mösyö Anrimyor	Somunciyan

¹⁵⁶ TVS. 1288 (1871), s. 173.

¹⁵⁷ TVS. 1288 (1871), s. 173.

¹⁵⁸ TVS. 1289 (1872), s. 173.

¹⁵⁹ TVS. 1289 (1872), s. 173.

¹⁶⁰ TVS. 1290 (1873), s. 153.

1873 yılında Osmaniye kumpanyasında görevli Mösyö Suzgicil, Rusya kumpanyasında görevli Mösyö Kebrboti, Fransa kumpanyasında görevli Mösyö Anrimyor, Avusturya kumpanyasında görevli Somunciyandır.¹⁶¹

Tablo 2.21. 1874 Yılı Giresun Vapur Acentaları ve Yöneticileri¹⁶²

Osmaniye Kumpanyası	Rusya Kumpanyası	Fransa Kumpanyası	Avusturya Kumpanyası
Artin Efendi	Mösyö İkili	Mösyö Anrimyor	Mosis Ağa

1874 yılında Osmaniye kumpanyasında görevli Artin Efendi, Rusya kumpanyasında görevli Mösyö İkili, Fransa kumpanyasında görevli Mösyö Anrimyor, Avusturya kumpanyasında görevli Mosis Ağa'dır.¹⁶³

1875 *Trabzon Vilayet Salnamesi* vapur acentaları için şu bilgileri vermektedir;

Fevaid-i Osmaniye Vapurları; “*Beher Çarşamba günleri Dersaadet'ten hareketle Ereğli ve Amasra ve İnebolu ve Sinop ve Samsun ve Ünye ve Ordu ve Giresun ve Tirebolu'ya uğrayarak Pazar günlerini Trabzon'a gelip ahşamısı hareketle Rize'ye uğrayarak Batum'a kadar gider ve Salı günü oradan hareketle Trabzon'a gelerek Çarşamba günleri mezkur iskelelere uğrayarak Dersaadet'e gider.*”¹⁶⁴

Rusya Vapurları; “*Beher Cumartesi Dersaadet'ten hareketle İnebolu ve Sinop ve Samsun ve Ordu ve Giresun iskelelerine uğrayarak Salı günü Trabzon'a gelerek ertesi günü Batum'a gider ve beher Pazar günleri Batum'dan hareketle avdetle mezkur iskelelere uğrayarak Dersaadet'e azimet eder.*”¹⁶⁵

Avusturya Vapurları; “*Beher Cuma günleri Dersaadet'ten hareketle İnebolu ve Sinop ve Samsun ve Ordu ve Giresun iskelelerine uğrayarak Pazartesi günleri Trabzon'a gelip beher Perşembe günleri hareketle mezkur iskelelere uğrayarak Dersaadet'e gider.*”¹⁶⁶

¹⁶¹ TVS. 1290 (1873), s. 153.

¹⁶² TVS. 1291 (1874), s. 157.

¹⁶³ TVS. 1291 (1874), s. 157.

¹⁶⁴ TVS. 1292 (1875), s. 235.

¹⁶⁵ TVS. 1292 (1875), s. 235.

¹⁶⁶ TVS. 1292 (1875), s. 235.

Fransız Vapurları; “*Beher Pazartesi Dersaadet’ten hareketle İnebolu ve Sinop ve Samsun ve Ordu ve Giresun iskelelerine uğrayarak Perşembe günü Trabzon’a gelip beher Perşembe günleri hareketle mezkur iskelelere uğrayarak Dersaadet’e gider.*”¹⁶⁷

1901 ve 1902 yılına gelindiğinde Giresun’da bulunan Vapur Acente sayılarında yüzde yüzlük bir artış göstermiştir. Bu vapur Acenteleri ise şunlardır; İdare-i Mahsusa Acentesi Hüseyin Efendi, Rus Kumpanyası Acentesi Aleksandr Kibriyoni, Loyd Nemçe Kumpanyası Acentesi Evyani Papadopulo, Fransız Mesajeri Kumpanyası Acentesi Tomiçna, Fransız Pake Kumpanyası Acentesi Misak Felisyan, Yunan Kumpanyası Acentesi Yorgi Pisani, İtalya Kumpanyası Acentesi Etuvar Piraçto ve Alman Kumpanyası Acentesi Huştraser’dir. 1903 ve 1904 yıllarında sadece İtalya Kumpanyası Acentesi Mösyö Toma Cina dışında diğer kumpanya görevlileri devam etmektedir.¹⁶⁸

2.3.2. Dini Kurumların Yöneticileri ve Konsolos Vekilleri

Tablo 2.22. 1869 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri¹⁶⁹

Rusya Konsolosu	Belçika Konsolosu	Avusturya Macaristan Konsolosu	Almanya Konsolosu	İtalya Konsolosu	İngiltere Konsolosu	Fransa Konsolosu
Mösyö Manşir	Mösyö Ropol	Mösyö Martiret	Mösyö Budmer	Mösyö Dogresti	Mösyö Palgraf	Mösyö Derşe

1869 yılında Trabzon ve çevresinin Ermeni Katolik Piskoposu Mesrob Efendi’dir. Rusya konsolosu Mösyö Manşir, Belçika konsolosu Mösyö Ropol, İngiltere konsolosu Mösyö Palgraf, Fransa konsolosu Mösyö Derşe, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Kralı konsolosu Mösyö Martiret, Almanya konsolosu Mösyö Budmer, İtalya konsolosu Mösyö Dogresti’dir. Bu kişiler 1870 yılında da vazifelerine devam etmişlerdir.¹⁷⁰

Tablo 2.23. 1871 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri¹⁷¹

Rum Metropolit	Ermeni Murahhas Vekili	Katolik Piskoposu
Kostandiyos Efendi	Aristakis Efendi	Ohannes Gorigyan Efendi

¹⁶⁷ TVS. 1292 (1875), s. 235.

¹⁶⁸ Kılıç- Topal, “Giresun’un Sosyal ve Dini Yapısı”, s. 66.

¹⁶⁹ TVS. 1286 (1869), s. 73-75.

¹⁷⁰ TVS. 1286 (1869), s. 73-75.

¹⁷¹ TVS. 1288 (1871), s. 141-143.

1871 yılında Trabzon ve çevresi Rum metropolidi Kostandiyos Efendi, Ermeni murahhas vekili Aristakis Efendi, Katolik piskoposu Ohannes Gorigyan Efendi'dir. Ayrıca Giresun'da Rus Konsolosu vekili Mösyö Kipriyoti'dir.¹⁷²

Tablo 2.24. 1872 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri¹⁷³

Rum Metropolit	Ermeni Murahhas Vekili	Katolik Piskoposu
Kostandiyos Efendi	Matisyos Efendi	Kirk Efendi

1872 yılında Trabzon ve çevresi Rum metropolidi Kostandiyos, Ermeni murahhas vekili Matisyos ve Katolik piskoposu Kirk'dir. Ayrıca Giresun Rusya konsolosu vekili Mösyö Kipriyoti vazifesine devam etmektedir.¹⁷⁴

Tablo 2.25. 1873 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri¹⁷⁵

Rum Ruhani Reisi	Ermeni Ruhani Reisi
Metropolit vekili Hristo Efendi	Vendoğlu Hacı İsadör Efendi

1873 yılı Trabzon salnamesinde her vilayetlerin ruhani reislerini, Rum ve Ermeni olarak ikiye ayırdığını görmekteyiz. Buna göre Giresun Kazasının Rum Ruhani reisi Metropolit vekili Hristo Efendi, Ermeni Ruhani Reisi ise Vendoğlu Hacı İsadör Efendi'dir. Ayrıca Giresun Rus konsolos vekili Mösyö Kibriyoti vazifesine devam etmektedir.¹⁷⁶

1879 yılında Rum ve Ermeni ruhani reisleri Hristo Efendi ve İsadör Efendi görevlerine devam etmektedir. Bu yıllarda Giresun Kazasında Avusturya Devleti konsolos vekili Mösyö Sasu görevdedir.¹⁷⁷ 1881 yılında Rusya konsolos vekili Mösyö Giriyonı'dır.¹⁷⁸

Tablo 2.26. 1892 Yılı Giresun Kazası Konsolos Vekilleri¹⁷⁹

Avusturya ve Macaristan Konsolosu	Fransa Konsolosu	Rusya Konsolosu
Mösyö Papadopulo	Mösyö Gaspar Cena	Mösyö Kolaro

¹⁷² TVS. 1288 (1871), s. 141-143.

¹⁷³ TVS. 1289 (1872), s. 143-145.

¹⁷⁴ TVS. 1289 (1872), s. 143-145.

¹⁷⁵ TVS. 1290 (1873), s. 133-135.

¹⁷⁶ TVS. 1290 (1873), s. 133-135.

¹⁷⁷ TVS. 1296 (1879), s. 231.

¹⁷⁸ TVS. 1298 (1881), s. 265.

¹⁷⁹ TVS. 1309 (1892), s. 591-593.

1892 yılı Giresun Kazasında bulunan Konsoloslar şunlardır; Avusturya ve Macaristan devleti konsolos memuru Mösyö Papadopulo ve tercümanı Müstak Pilosyan, Fransa konsolos memuru Mösyö Gaspar Cena, Rusya konsolosu memuru Mösyö Kolaro görev yapmaktadır.¹⁸⁰

1900 ve 1901 yılında Giresun Kazasında Avusturya Macaristan Konsolosu Mösyö Papadopulo, Rusya Konsolos vekili Mösyö Kolaro ve İtalya Konsolos memuru Mösyö Petrocna'dır. 1901 yılından 1903 yılına kadar Avusturya ve Rusya konsolos memurlarında bir değişiklik olmamış sadece İtalya konsolos memuru Mösyö Tomiçna vazifeye gelmiştir. 1904 ve 1905 yıllarında Rusya devleti konsolosu Mösyö Nikola Kolaro hem Rusya hem de Fransa konsolos memurluğunu da üstlenmiştir. Yine bu yıllarda Avusturya Macaristan konsolosu Mösyö Rujani, İtalya konsolosu Mösyö Tomiçna Giresun'da görev yapmaktadırlar.¹⁸¹

2.4. Mübadele ve Giresun Kiliseleri

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal mücadelesi boyunca hem cephelerde İngiltere, Fransa, Rusya ve Yunanistan ile savaşmış hem de aynı vatani paylaştığı Rum ve Ermenilerin kanlı faaliyetleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır.¹⁸² Rumlar ve Ermeniler Rusya ile iş birliği yaparak isyanlar çıkarmaya, çeteler oluşturarak Müslümanları öldürmeye, Osmanlı ordusuna katılmayıp firar etmeye ve hatta Osmanlı askeri gibi kılık değiştirerek ordudan silah kaçırmaya başlamışlardır.¹⁸³

Rus ilerlemesiyle birlikte Ermeniler de tıpkı Rumlar gibi Giresun'da Ruslarla iş birliği içerisinde olmuşlardır. Vahan Badilyan ve Kel Artin adında ki kişiler Rusya'dan gelen silahları Ermenilere dağıtmakla görevliydi. Ancak bu durum kısa zamanda saman balyasının içinde silah ve tüfeklerin dağılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine tüm ambarlar aranarak çok sayıda cephane bulunmuştur. Yine aynı yılın içerisinde Giresun'un Ruslar tarafından bombalanması üzerine Ermeniler taşkınlıklar çıkararak bu durumu kutlamış ve hain niyetlerini ortaya çıkarmışlardır.¹⁸⁴

¹⁸⁰ TVS. 1309 (1892), s. 591-593.

¹⁸¹ Kılıç- Topal, "Giresun'un Sosyal ve Dini Yapısı", s. 66.

¹⁸² Oktay Karaman, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şebinkarahisar*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2021, s. 170.

¹⁸³ Karaman, *Şebinkarahisar*, s. 171.

¹⁸⁴ Selcan Alperay Kaşlı, *Şebinkarahisar-Giresun ve Çevresindeki Ermeni Olayları*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007, s. 35-36.

Ermenilerin, Müslümanlara ve devlete karşı başlattığı bu faaliyetler üzerine 24 Nisan 1915 yılında Dahiliye Nezareti tarafından gönderilen talimatla, Ermenilerin faaliyetlerinden dolayı ülkedeki Ermeni komite merkezlerinin kapatılmasına, komite merkezlerinde bulunan evraklara el konulmasına ve komite merkezindeki yöneticilerinde tutuklanması istenmiştir.¹⁸⁵ Bu karar yabancı devletleri rahatsız etmiş olacak ki Osmanlı Devleti'ne baskı göstermeye başlamışlardır. Bu baskılar sonucunda tutuklanan Ermeniler serbest bırakılmak zorunda kalmıştır. Ancak Ermeniler, devlete ve Müslümanlara karşı faaliyetlerini sürdürmeye devam ediyordu. Hem Müslüman halk hem de devlet oldukça müşkül durumda kalmışlardı. Bunun üzerine daha sert bir karar ile 27 Mayıs 1915 yılında Sevk ve İskân Kanununu çıkararak geçici bir süreliğine buldukları yerlerden başka bir yere zorunlu bir göçe tabii tutulmuşlardır.¹⁸⁶

Mondros Mütarekesi'yle birlikte Pontusçuluk fiili manada hayat bulmaya başlamıştır.¹⁸⁷ Mütareke ile beraber Pontusçu çetelerin faaliyetleri arttığı gibi Rusya'dan Karadeniz'e göç eden Rumlar çetecilik faaliyetlerine katılmış ve Giresun'a 525 Rum gelmiştir.¹⁸⁸ Pontusçu çeteler, Topal Osman Ağa sayesinde Giresun'da ciddi bir sorun yaratmasa da Samsun ve çevresinde oldukça yoğun çetecilik faaliyetlerinde bulunmaktaydılar.¹⁸⁹ Bu bağlamda, TBMM hükümeti Pontus çetecilik faaliyetlerine karşı tedbirler alarak, 16 Haziran 1921 yılında Karadeniz harp bölgesi ilan edilmiş ve eli silah tutan 15 ile 50 yaş arasındaki Rum erkekler iç bölgelere sevk edilmiştir.¹⁹⁰ Bu ayrılıkçı Rumlara yönelik ilk tehcir kararıdır. Bu sevk kararı ile Giresun'da 8.500 Rum, Karadeniz genelinde ise 63.844 Rum iç bölgelere yerleştirilmiştir. Ermenilerin sevk kararında itirazlar olduğu gibi Rumların sevk kararına da yabancı devletlerden baskı ve protesto gelmiştir. Fakat TBMM hükümeti bu protestolara karşılık, Rum çetecilerin Müslümanları katletmeye başladığını, Yunan ve Rum Patrikliğinin iş birliği sonucunda Rum devleti kurmaya çalıştıklarını ve kurulan gizli derneklerin Rumları silahlandırdığından bahseden bir cevap vermiştir.¹⁹¹ Bu sıralarda ise çetecilik faaliyetlerinde yakalanan Rumlar ve onlara yardımcı olan elebaşları yakalanarak Samsun İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya başlamışlardır. 21 Eylül'de

¹⁸⁵ Gürün, *Ermeni Dosyası*, s. 307.

¹⁸⁶ Karaman, *Şebinkarahisar*, s. 171.

¹⁸⁷ Öztürk, *Pontus*, s. 375.

¹⁸⁸ Ayhan Yüksel, *Giresun Tarihinden Sayfalar*, Giresun Valiliği Yayınları, İstanbul 2009, s. 47-48.

¹⁸⁹ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 79.

¹⁹⁰ İlgazi, "Pontus Rum Faaliyetleri", s. 254.

¹⁹¹ Öztürk, *Pontus*, s. 401.

mahkeme kararı ile 177 kişiye idam cezası verilmiş ve bunların arasında Trabzon Metropolit Hrisantos ile Giresun Metropolit Lavrentious'da bulunmaktadır.¹⁹²

Mustafa Kemal ve Türk ordusu yurdun her bölgesinde bulunan hem iç hem de dış mütegalibeye karşı savaşmış ve Millî Mücadele'nin kazananı Türk ordusu olmuştur. Bu zaferin ardından 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında "*Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol*" imzalanmıştır. 1 Mayıs 1923 yılından itibaren gerçekleşecek bu sözleşmeye göre, Türkiye'de yaşayan Ortodoks Rumlar (İstanbul'da yaşayan Rumlar hariç) ile Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar (Batı Trakya'da yaşayan Müslümanlar hariç) göçe tabii tutulmuştur. Yani karşılıklı ve zorunlu olarak bir nüfus mübadelesi gerçekleşecektir.¹⁹³ İlk mübadeleye tabii tutulan şehirlerden biri Giresun olup, 623 Rum nüfus göç etmiş 748 Müslüman nüfus ise Giresun'a yerleştirilmiştir.¹⁹⁴ Mübadele ile Yunanistan'a göç etmek zorunda kalan Giresun'un Rum ileri gelenleri, Atina, Selanik, Drama ve Kavala gibi şehirlere göç ederken, varlıklı Rum ailelerinden bazıları Avrupa'ya, köylerde yaşayan Rumlar ise gittikleri şehirlerin uzak kasabasına yerleşmiştir.¹⁹⁵

1923 yılında gerçekleşen Mübadele ile Rumlar sadece yaşadıkları şehri terk etmemiş, aynı zamanda evlerini, okullarını, iş yerlerini ve kiliselerini de geride bırakmak zorunda kalmıştır. Bilindiği üzere 1903 tarihli *Trabzon Vilayet Salnamesi*'nde 53 kilise olduğunu bildiriyordu. Rum nüfusun tehciriyle birlikte son dönemde ibadetten ziyade propaganda amaçlı artan kiliselerin birçoğu âtıl kalmıştır. Bu kiliselerden sadece hayli eski dönemlerden kalanlar ve günümüze ulaşanlar Gogora Kilisesi, Kapusen Kilisesi, Karaali Köyü Kilisesi, Kumyalı Ermeni Kilisesi ve Meryem Ana Kaya Kilisesi'dir.¹⁹⁶

Günümüze ulaşan kiliselerin durumu ise şöyledir; Gogora Kilisesi, 1988 yılından itibaren Giresun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi olarak kullanıma açılmıştır. Kapusen Kilisesi 1967 yılından itibaren Çocuk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Meryem Ana Kaya Kilisesi 2013 yılında Giresun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi tarafından restore edilip, kullanıma açılmıştır. Kumyalı Ermeni Kilisesi Mübadeleden sonra ki yıllarda Nafia Müdürlüğü tarafından kullanılmaya başlanmış, 1960 yılında Pazar alanına dönüştürülmüş

¹⁹² İlgaçi, "Pontus Rum Faaliyetleri", s. 255.

¹⁹³ Karaman, *Şebinkarahisar*, s. 174.

¹⁹⁴ Sezai Balcı, "Lozan Mübadillerinin Giresun'a Yerleştirilmeleri ve Mübadillerin Karşılaştıkları Sorunlar", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 9-11 Ekim 2008 Bildiriler*, Ankara 2009, s. 77-78.

¹⁹⁵ İltar, *Zeytinlik*, s. 23.

¹⁹⁶ Özeyer, *Giresun Merkezdeki Kilise Yapıları*, s. 29.

günümüzde ise Belediye Hizmet Binası olarak kullanımdadır. Karaali Köyü Kilisesi ise varlığını hala sürdürmekte fakat oldukça harap bir haldedir.¹⁹⁷

Mübadeleden sonra Giresun merkezde bulunan ve tarihi eser hüviyetinde olamayan bazı kiliseler yıktırılmış bazıları da uzun bir süre kullanılsa bile günümüze ulaşamamıştır. Bu bağlamda hakkında bilgiye ulaşabildiğimiz kiliselerden Metamorfoz Kilisesi, zaman içerisinde harap olduğu ve yıkılması doğrultusunda çevresine zarar vereceği düşünüldüğünden 1922 yılında Osman Ağa tarafından yıktırılmıştır. Saytaş Kilisesi ise 2006 yılında yıktırılarak kilisenin olduğu bölgeye şehir su deposu yaptırılmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁷ İltar, *Zeytinlik*, s. 42-64.

¹⁹⁸ Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 230-234.

3. GİRESUN KİLİSELERİNİN SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUMLARI

3.1. XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukukunda Değişimler ve Giresun Kiliselerine Etkileri

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti için yeni bir dönemi başlatmış ve devletin her kurumunda modernleşme çabaları ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere Tanzimat Döneminde Taşralar için de yenileştirme ihtiyacı duyularak 1864 yılında Vilayet Nizamnameleri hazırlanmıştır. Bu bağlamda, Tanzimat reformları için hükümet tarafından pilot bölge olarak seçilen eyaletlerinden biri de Trabzon'dur. Bu dönemlerde Giresun, Trabzon eyaletinin merkez kazası durumundadır. Ancak Giresun Kazasının, Tanzimat uygulamaları ile ilgili kaynaklar oldukça kısıtlıdır.

1847-1848 yılında Tanzimat reformları, Vali İsmail Rahmi Paşa'nın büyük gayreti sayesinde Trabzon'da uygulanmaya başlamıştır. İsmail Rahmi Paşa öncelikle Tanzimat'ı uygulayacak kadroyu belirlemiştir. Trabzon eyaleti merkez sancağına bağlı olan Giresun'da Tanzimat uygulamaları için Vezir-zade Ahmed Bey görevlendirilmiştir.¹⁹⁹ Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'nin kararına göre, her kazanın ileri gelenleri toplanarak aralarından biri Kaza Müdürü seçilecektir. Kaza müdürü seçilecek kişinin, iyi huylu, halkın ve devletin yararını kollayan, becerikli ve iş bilir olmasına önem verilmiştir. İlk başlarda kaza müdürlerine maaş ödenmemesi gerektiği düşünülmüş olsa da kısa süre sonra bu karardan vazgeçilerek halk tarafından karşılanması şartıyla maaş bağlanmıştır. Kaza müdürlerinin en önemli görevleri ise, kazalarına bağlı köylerden vergilerin zamanında toplanması, halkın güvenliğini sağlaması ve Tanzimat reformlarının uygulanmasını kolaylaştırmasıdır. Ayrıca kaza müdürlerinin yanına işlerini daha düzenli bir şekilde yürütmeleri için kâtip ve memur verilmiştir.²⁰⁰ Kaza müdürlerinin hazine gelirlerini zamanında toplayıp teslim etmeleri için sıkı önlemler alınıyordu. Ancak birçok kaza müdürünün hazine gelirini zimmetine geçirdiği için hükümet bu yolsuzlukların önüne geçememiştir. Nitekim Giresun Kazasında da buna benzer bir olay görülmüştür. Giresun Kazası kaymakamı İbrahim Ağa hükümete telgrafla, Giresun Metropolit Vekili Papaz Hristo'nun mal sandığından 50.000 kuruş elde ettiği ve Kaptan Yorgi'nin de geri

¹⁹⁹ Sarıođlan, "Giresun ve Tanzimat", s. 190-191.

²⁰⁰ Musa Çadircı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *Bellekten*, C. 206, S. 53, 1989, s. 238-240.

vereceğini söyleyerek bir miktar para çektikleri fakat ödemedikleri belirtilmiştir. Bu sebeple adı geçen Gayrimüslimlere tahkikat başlatılacağı bildirilmektedir.²⁰¹

XIX. yüzyılda Karadeniz'in birçok sahil kentinde olduğu gibi Giresun'da da Gayrimüslimler sosyo-ekonomik ve kültürel yönden sivrilmeye başlamış, Müslim ve Gayrimüslimler arasındaki uçurum daha da artarak aheng bozulmuştur. Bunda şüphesiz en önemli etken dış sermaye bağlantılı uluslararası ticaretin Gayrimüslimler lehine gelişmesiydi. Bu bağlamda limanla eklemlemeye başlayan sahil kentlerinin gelişimi nitelik ve nicelik yönünden daha hızlı olmaktadır. XIX. yüzyılda gemilerin yanaşması için elverişli bir pozisyonda olan Giresun koyu ve iskeleleri uluslararası ticarete dahil olmaya başlamıştır. 1859 yılında Giresun'dan deniz ve kara yoluyla Avrupa, İran ve Hindistan ile ticaret yapılmaktadır. 1890 yılında ise İstanbul, Varna, Rusya, Yunanistan, Mısır, Tuna, Trieste, Marsilya, Liverpool, Londra, Hamburg ve Avrupa'nın diğer şehirleriyle de ticaret yapılmıştır. Ayrıca bu yıllarda ticareti yapan şirketler arasında Avusturya ve Rusya ön plana çıkmaktadır.²⁰² Giresun limanındaki bu hareketlilik özellikle Rumlar için çok önemli gelişmeler göstermiştir. Giresun Rumları, Rusya ve Avrupalı tüccarlara finans ve tercümanlık faaliyetlerinde yardım etmişlerdir.²⁰³ 1871-1874 yılları arasında *Trabzon Vilayet Salnameleri*, Giresun'da dört denizcilik şirketi olduğunu bildirmektedir. 1901 yılına gelindiğinde ise şirket sayısının sekize çıktığı görülmektedir. Liman ticareti başta Rumlar olmak üzere bölgedeki Gayrimüslimleri ekonomik açıdan zenginleştirmiş ve aynı zamanda Avrupalı devletler tarafından temsil edilmelerinin yolunu da açmıştır.²⁰⁴

XIX. yüzyılın başlarında Gümüşhane madenlerinin kapatılmasından dolayı Giresun'a Rumlar göç etmiştir. Ayrıca bu göçlerle beraber Giresun'da Hristiyan nüfusun arttığı gibi aynı zamanda yeni gelenlerin varlıklı ticaret erbabı ve zanaat sahibi olmalarından dolayı dini yapılar da artış meydana gelmiştir. Yapılan kiliseler gerek restore edilenler gerekse yeni inşa edilenler mimari açıdan da oldukça nitelikli bir hale gelmiştir. 1840 yıllarında Giresun'a gelen ve burada gözlemlerde bulunan Seyyah Fallmerayer, "kilise zengini şehir" olarak ifade etmiştir.²⁰⁵ Cuinet 'in ifadelerine göre Hristiyan dini geleneğine göre

²⁰¹ Sarıođlan, "Giresun ve Tanzimat", s. 193-194.

²⁰² Özkaya, "Giresun'un Durumu", s. 198-199.

²⁰³ Uygun, "Acente-Konsolos Raporlarına Göre Giresun Limanı", s. 366.

²⁰⁴ Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 57.

²⁰⁵ Mehmet Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri (Osmanlı Dönemi)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2021, s. 226.

Aziz Basil ve Aziz Gregory'nin çile içinde bir yaşam sürdürdükleri ve inzivaya çekildikleri manastır Giresun'da bulunmaktadır. Ayrıca 1890 yıllarında Giresun'da 9 Rum Kilisesi, 8 Rum mezarlığı ve 2 Ermeni Kilisesi bulunmaktadır.²⁰⁶ 1903 tarihli *Trabzon Vilayet Salnamesi*'ne göre ise Giresun'da 53 kilisenin olduğunu bildirmektedir.²⁰⁷ Bu durum ekonomik yönden gelişen Rum ve Ermenilerin kilise yapımı için kaynak ayırabildikleri ve zaman içerisinde kiliselerin ne derece arttığına örnektir.

3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Kiliseler Politikası ve Giresun Kiliselerine Yansıması

Osmanlı Devleti Tanzimat döneminden önce, İslam hukukunun öngördüğü kuralları tatbik ederek bu kurallar çerçevesinde yeni bir kilise, havra ve manastır inşasına müsaade etmemektir. Ancak önceden beri var olan kiliselerin aslını bozmadan tamir edilmesine veya çok harap olmuş kiliselerin yeniden inşası için padişaha istirham ederek onay verilirse yapılabilmekteydi. Kilise tamiratı gerçekleşmesi sırasında önceki genişlik ve yüksekliğe uygun yapılmakta, aksi takdirde genişletilmesi ve yükseltilmesi tespit edilirse ilave kısımların yıktırılmasıyla sonuçlanırdı.²⁰⁸

Kiliselerin tamiri için, kilise cemaati tarafından kadılara başvurulur ve merkezde bizzat patrik ve metropolitler tarafından bu husus tetkik edildikten sonra hükümete bildirilirdi. Merkezi hükümete kilise tamiratı başvurusu gitmeden evvel, mahalli kadılar tarafından oluşturulan bir heyet, tamiratı istenen kiliseye giderek incelemelerde bulunurdu. Heyetin incelemelerinden sonra kilisenin, uzunluğu, genişliği ve yüksekliği tespit edilir, gerektiğinde ise kilise planı çıkartılıp, nasıl bir tamire ihtiyacı olduğu belirlenirdi. Bu gelişmelerden sonra kadı ve naibi tarafından incelemeler düzenlenip mühürlü ilamı ile yerel hükümete gönderilirdi. Kilise tamiratı için gerekli evrakların padişaha sunulması uzun bir zaman almakla birlikte incelendiği takdirde şeyhülislam tarafından tetkik edilmesi için sunulur ve fetvası için beklenilirdi. Fetvası alındıktan sonra ise hüküm ve ferman düzenlenip sicil kaydı yapılarak ilgilenenlere havale edilirdi.²⁰⁹

Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilanı ile beraber, Osmanlı Devleti eşitlik ilkesini benimseyerek, Gayrimüslim cemaatlerle ilgili politikalarında yeni bir düzenlemeye

²⁰⁶ Cuinet, *La Turquie d'Assie*, s. 76-77.

²⁰⁷ TVS. 1321 (1903), s. 249.

²⁰⁸ Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra", s. 76.

²⁰⁹ Beydilli, "II. Mahmud Devrinde Kilise Tamiri", s. 258-261.

gitmiştir. Bu düzenlemeler ile kilise ve havra hukukunun geleneksel uygulamaları (şer'i uygunluk, ilam ve fetva) devam edecek fetvalar artık Fetvahane'den alınacaktır.²¹⁰

18 Şubat 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı, Gayrimüslim cemaatlere daha geniş haklar tanımıştır. Islahat Fermanı'na göre, aynı cemaate mensup yerleşim yerlerinde, kilise, okul, hastane ve mezarlık gibi yerlerin tamirinde hiçbir şekilde zorluk çıkartılmadan müsaade edilecektir. Ancak yeniden bir bina yapılması gerekiyorsa padişahın onayını alarak yapılması gerekmektedir.²¹¹ Islahat Fermanı ilanından sonra kiliselerin genişletilmesi, yükseltilmesi veya çan kulesi eklenmesi talep edildiğinde kabul edilmeye başlanmış, sadece ruhsatsız inşa edilen kiliselerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kilise inşasına, Müslüman mahallerine yakınlığında ve iki cami arasında kalan yerlerde müsaade edilmemektedir. Ayrıca çan çalınmasına müsaade edildiği için, çan kulesi inşası için birçok talep gelmiştir.²¹² Nitekim arşiv vesikalarında, Giresun Kazasında da çan kulesi için inşa talep edildiği görülmektedir.²¹³

Tanzimat reformları ile Osmanlı Devleti'nin neredeyse her kurumu için yenileşme yoluna gidilmiş ve bu kurumların içinde dinsel kurumlarda yer almıştır. Görüldüğü üzere, 1856 Islahat Fermanı ile kilise tamirâtı ve inşaatı ile ilgili uygulamalarda önemli bir karar verilerek kiliselerin tamiri ve yeniden inşası için fetva verilmesi şartı kaldırılmıştır.²¹⁴ Bu reform ile Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Tanzimat döneminden sonraki kırk yıl içerisinde bin yeni Rum Kilisesi inşa edilmiştir.²¹⁵ Nitekim Giresun Gayrimüslimleri de Islahat Fermanı'ndan sonra kiliselerinin tamiri ve yeniden inşası bakımından birçok talepte bulunmuştur.²¹⁶

3.2. Giresun Kazasında Nitel ve Nicel Yönden Kilise Sayısında ve Yapısında Değişimler

Giresun Kazası, 1461 yılında Osmanlı hakimiyetine girdiğinde Hristiyanlar 590 kişilik bir nüfus ile kale sur içinde ikamet etmekteydi.²¹⁷ Fatih Sultan Mehmet Trabzon'un fethini gerçekleştirdiği sıralarda Hristiyanlar, Ortodoks Rum ve Ermenilerin büyük bir

²¹⁰ Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra", s. 76.

²¹¹ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, s. 56.

²¹² Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra", s. 76.

²¹³ BOA, BEO, No: 3909/293119, 28 Ekim 1910; DH. İD, No: 123/6-7, 14 Haziran 1911.

²¹⁴ Beydilli, "II. Mahmut Devrinde Kilise Tamiri", s. 256.

²¹⁵ Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 69.

²¹⁶ TVS. 1321 (1903), s. 249.

²¹⁷ Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 226.

çoğunluğu Gregoryen Ermenileri olup XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Rum ve Ermenilerde olduğu gibi Doğu Kiliselerine mensup Gayrimüslimlerde dışarıdan ithal yeni mezheplerle karşılaştılar. Bu mezhepler Katoliklik ve Protestanlık idi.²¹⁸

XIX. yüzyıla gelindiğinde Giresun'un Rum nüfusu muhtelif nedenlerle artış göstermiştir. Bunda ekonomi belirleyici unsur olmuştur. Örneğin 1720 tarihinden itibaren Gümüşhane madenlerinin kapatılması ile sürekli olarak Giresun Kazasına Rum göçü meydana gelmiş ve kazanın Hristiyan nüfusunda artış göstermiştir. Gümüşhane kazasından gelen Rumlar genel olarak zengin ticaret erbabı ve zanaat sahibi olmalarından dolayı Giresun'daki yeni yaşamlarında da bu meslekleri devam ettirmiş ve giderek daha zenginleşmişlerdir. Bu sayede, dini kurumlar mimari açıdan daha zengin bir niteliğe bürünmüş ve kilise sayılarında artış da görülmeye başlanmıştır.²¹⁹ Ayrıca Giresun Gayrimüslimleri, kilise yapımı sırasında plan, malzeme, teknik ve işlevselliği bakımından Bizans kilise mimarisini Osmanlı mimarisi ile harmanlamıştır.²²⁰

Giresun Kazasında üç büyük Ortodoks Kilisesi ile çok sayıda şapel ve hane vari kilise mevcuttur. Giresun'da tespit edilen Gayrimüslim mahalleleri ve kilise ile şapelleri şunlardır; Gogora mahallesinde Aziz Nikola, Fener mahallesinde Metamorfoz ve Saytaş mahallesinde Triada Kiliseler'i Giresun Kazasının en büyük kiliseleri niteliğindedir. Ciron'da Panteleimon, İpsilon'da John, Fener'de Kimisis Tis Teotoku (Meryem Ana), Gogora'da Teodoro, Büyükbahçe'de Andrew, Lonca Limanının'da Meryem Ana, Gedikkaya'da Dimitri ve George, Kale mahallesinde ise İlyas Peygamber Şapelleri ile kazanın küçük kiliseleri olarak varlığını devam ettirmekteydi. Belgelere de yansıyan Giresun Kazasının diğer kiliseleri; Çınarlar Rum mahallesindeki Capucin Katolik Kilisesi ve Kumyalı Ermeni mahallesindeki Kumyalı Ermeni Kilisesi bulunmaktadır. Günümüzde bu kiliselerden varlığını devam ettirebilenler ise Aziz Nikola Kilisesi, Capucin Kilisesi ve Meryem Ana Kilisesi'dir.²²¹

²¹⁸ Kılıç- Topal, "Giresun'un Sosyal ve Dini Yapısı", s. 71.

²¹⁹ Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 226.

²²⁰ Tolga Özyer, *Giresun Merkezdeki Kilise Yapıları*, Çanakkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2020, s. 54-55.

²²¹ Gazanfer İltar, *Giresun'da Tarihi Bir Yerleşke Zeytinlik*, Giresun Valiliği Yayınları, Giresun 2021, s. 38.

Tablo 3. 1. Giresun ve Nahiyelerinde Kilise ve Rahip Sayısı (1869-1870)²²²

Kaza ve Nahiye	Kilise	Rahip
Giresun Kazası	18	24
Keşap Nahiyesi	4	6
Akköy Nahiyesi	15	24
Toplam	37	54

Trabzon Vilayet Salnamesi'ne göre, 1869 ve 1870 yıllarında Giresun Kazasında Gayrimüslim cemaate ait 18 kilise ve 24 rahip ile ibadetlerini gerçekleştirmektedirler. Giresun Kazasına bağlı olan nahiyeler ile birlikte toplam da 37 kilise ve 54 rahip mevcuttur. 1871-1875 *Trabzon Vilayet Salnameleri*'ne göre, sadece Giresun Kazasında 5 Rum Kilisesi ve 1 Ermeni Kilisesi bulunmaktadır.²²³ 1880-1881 yılında Giresun ve hemicvar yerleşimlerde bulunan kilise sayısı aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. 2. Giresun ve Nahiyelerinde Kilise Sayısı (1880-1881)²²⁴

Kaza ve Nahiye	Kilise
Giresun K.	14
Piraziz N.	11
Keşap N.	6
Akköy N.	4
Toplam	35

1880- 1881 *Trabzon Vilayet Salnamesi*'ne göre, Giresun Kazasında kilise sayısı 14 ve nahiyelerle birlikte toplam da 35 kilisesi olduğu anlaşılmaktadır.²²⁵ 1903 yılına gelindiğinde kilise sayısının 53'e yükselmiştir. Bu yükselme kilise inşasının arttığını göstermektedir.²²⁶ Kilise sayısındaki artışın sebebi şüphesiz, Islahat Fermanı ile Gayrimüslim cemaate ait yeni kiliselerin inşası ve restorasyonu, çan kulelerinin hiçbir zorluk çıkartılmadan yapılması ve bölgeye misyonerlik amacıyla gelen metropolit ve yabancı devletlerin kilise, okul ve hastane gibi kurumları açmasından dolayı olmuştur.

²²² TVS. 1286 (1869), s. 151; 1287 (1870), s. 191.

²²³ TVS. 1288 (1871), s. 209; 1289 (1872), s. 209-210; 1290 (1873), s. 183; 1291 (1874), s. 189; 1292 (1875), s. 265.

²²⁴ TVS. 1298 (1881), s. 281-283.

²²⁵ TVS. 1298 (1881), s. 281-283.

²²⁶ TVS. 1321 (1903), s. 249.

Ayrıca Giresun Kazasında Kiliselerin bulunduğu mahalle ve din görevlilerin adları şunlardır:

Tablo 3.3. Giresun Kazasında Kiliselerin Bulunduğu Mahalle ve Din Görevlilerin Adları²²⁷

Mahalle Adı	Görevlinin Adı	Görevi
Hacı Hüseyin Mahallesi	Kigork	Papaz
Gonca Mahallesi	Aci Papas	Papaz
Gonca Mahallesi	Lazari	Papaz
Gonca Mahallesi	Andon	Papaz
Gonca Mahallesi	Yani	Papaz
Kumyalı Mahallesi	Musis	Papaz

2.2.1. Giresun Kazası Ortodoks Rum Kilisesi

Osmanlı Devleti'nde Islahat Fermanı (1856) ilanı ile birlikte Gayrimüslimlerin hem nüfusunun hem de kilise, mektep ve hastane gibi kurumlarının arttığını görmekteyiz. Nitekim bu yıllardan itibaren Giresun Kazası Gayrimüslim nüfusu ve Gayrimüslimlere ait kurumlarında da artış görülmüştür. Giresun Kazası Rum nüfusu ile ilgili bilgileri *Trabzon Vilayet Salnamesi* ile öğrenmekteyiz. 1869 yılında Rum cemaatinin nüfusu 2.866 nüfus olup, Müslüman ve Ermeni nüfus ile birlikte ikamet etmekteydiler. Ayrıca 1869 senesi Rum, Ermeni ve Müslüman nüfusunun toplamı 9.900 olduğu görülmektedir.²²⁸ Islahat Fermanı'ndan sonra Giresun Kazasında da Gayrimüslim nüfusta artış olduğu 1881-1882 *Trabzon Vilayet Salnameleri*'nden anlaşılmaktadır. Nitekim bu yıllarda Rum nüfus 11.369 olup²²⁹, 1869- 1882 yılına kadar ki süreçte toplam 8.503 gibi bir nüfus artışı olduğu görülmektedir. Bu yıllarda nüfusun artışıdaki sebep, 1720 yılında Gümüşhane madenlerinin kapatılması ile Giresun Kazasına süreklilik gösteren bir Rum göçü gelmesi, dağlık kesimlerde yaşayan Gayrimüslimlerin savaşıardan dolayı sahil kesimine inmesi ve Pontuşçuluk faaliyetleri kapsamında Rusya'dan Rum göçü getirilmesinden kaynaklandığını söylemek pek mümkündür. 1901 yılında Rum nüfus 13.719 olup²³⁰, kazada genel toplam nüfus 84.676'dır. Ayrıca Giresun Kazasında Rumlar,

²²⁷ Emecen- Yüksel, *Giresun Kazası Nüfus Defteri*, s. 21.

²²⁸ TVS. 1286 (1869), s. 151.

²²⁹ TVS. 1298 (1881), s. 281-283.

²³⁰ TVS. 1319 (1901), s. 210-211.

Gogora Mahallesi, Büyükbahçe Mahallesi, Kumyalı Rum Mahallesi, Lonca Mahallesi, Demirkapı Mahallesi, Çınarlar Rum Mahallesi ve Taş Merdiven Mahallesinde ikamet etmekteydiler.²³¹

Bilindiği üzere Islahat Fermanı'ndan sonra kilise tamir ve inşasına dair devlete birçok talep gelmiştir. Bu sebeple devlet, dini faaliyetleri yürütmek üzere 21 Mayıs 1879 yılında Adliye ve Mezahip Nezareti'ni kurmuş ve yetkileri bu kuruma devretmiştir. Bu nezaretin amacı her taraftan ve konsoloslardan gelen kiliselere yönelik baskı ve talepleri makul nispette karşılamaktı. Nezaret arşiv belgelerinden anlaşılacağı üzere kilise yapımı ve tamirini Gayrimüslim nüfusun miktarına bağlamıştır. Buna göre kilise cemaatinin ihtiyacını karşılayan özellikleri ve ölçüleri bizzat nezaret tarafından belirlenmekteydi. Ayrıca kilise yapımı için gerekli fonun ya da yardımın nereden sağlanacağına da açıklık getirilmeliydi. Kilise yapımı gerçekten ihtiyaçtan mı yoksa propaganda amacıyla mı yapılmaktaydı bunu belirlemek nezaretin yegâne görevi olup, bunları açık bir şekilde ortaya koymak ve ona göre ruhsat vermektir.

Öncelikle kilise inşası için gelen talep, Adliye ve Mezahip Nezareti'ne bir takrir ile gönderilmektedir. Gönderilen takrirler üzerine beş kişilik azadan oluşacak bir komisyon kurulur ve komisyonun başkanlığını da Mezahip müdürü yapardı. Bu komisyon kilise inşası için gelen talepleri incelemekte idi. Kilise inşasında şu hususlara dikkat edilmektedir; inşası gerçekleşmesi istenilen kilisenin Müslüman mahallesine ve camiye uzaklığı, kilise talebinde bulunan Gayrimüslimlerin nüfusuna ve bu bağlamda mahalle veya köyde söz konusu olan Gayrimüslimlerden başka bir nüfus olup olmadığına, kilisenin kargir olarak inşasına ve inşa edilecek kilisenin masrafı nasıl karşılanacağı gibi noktalar incelenirdi. Bu incelemelerden sonra dikkat edilen hususlardan kaynaklı bir sorun çıkmazsa Şura-yı Dahiliye Dairesi'ne havale edildikten sonra padişahın onayına bırakılırdı. Görüldüğü üzere yeni bir kilise inşası veya tamirini gerçekleştirmek için gönderilen talepler oldukça uzun ve yoğun incelemelerden geçmektedir.²³² Ayrıca Giresun Kazasında yeniden inşası ve tamiri istenen kilise taleplerinde Adliye ve Mezahip Nezareti'nin uygulamalarını görmekteyiz.

²³¹ Karaman, *Giresun Kazası*, s. 29-30.

²³² Fatmagül Demirel, *Adliye Nezaretinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 56-57.

Islahat Fermanı'ndan sonra Giresun Kazasında da birçok kilise tamiri ve yeniden inşası için talep, Adliye ve Mezahib Nezareti'ne gönderilmiştir. Özellikle Giresun'lu Ortodoks Rumlar tarafından yoğun bir talep geldiği görülmektedir. Giresun'da çok sayıda Ortodoks Kilisesi bulunmaktaydı. Bu kiliselerden en çok adı geçenler Metamorfoz Kilisesi, Gogora (Aziz Nikolas) Kilisesi, Saytaş Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi idi.²³³ Ortodoks Rumlar her yıl dini bayramları farklı kiliselerde kutlamakta idiler. Giresun Kazası Gogora Mahallesi'nde, Aziz Nikola Metropolitlik Kilisesi ile hemen yanında Aziz Theodoros Şapeli Ortodoks Kilisesi olarak yer almaktadır. Ortodoks Rumlar, Paskalya Bayramı'nı Metamorfoz Kilisesi'nin bahçesinde kutlamaktaydılar. Azizlerin isim günlerinde ise, Aziz Panteleimon'u Kalipso Kilisesi'nde, Aziz Dimitri ve Aya Yorgi Gedikkaya Kilisesi'nde ve Aziz Ilias, Aziz Kontantinos ile Eleni kale bayırında anılmaktaydı. Görüldüğü üzere Rumlar dini bayramlarını ve azizlerin isimlerini anma günlerini farklı kiliselerde gerçekleştirmekteydi.²³⁴

Giresun'a hemicivar taşra yerleşimlerdeki Ortodoks kiliseleri hakkında bilgileri çoğunlukla Osmanlı resmi kayıtlarından öğrenmekteyiz. Belgelere yansıyan kiliseler tamiri ve inşası istenen kiliselerden oluşmaktaydı. Bu bağlamda sadece Gayrimüslimlerin yaşadığı Kuşkaya Köyündeki Ayyoz, Çal köyündeki Meryem Ana ve Kırkharman köyündeki Aya Dimidriyos kiliselerinin tamiri ve inşası ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre, kiliselerinin duvarları ve tavanları zamanla harabeye dönüşmüş bu sebeple Giresun Meclisi'nden yeniden inşası talep edilmiştir. Yapılan tetkikler kilisenin harap durumda olduğunu göstermiştir.²³⁵ 14 Kasım 1862 tarihli bir arşiv belgesine göre Rumlara ait Meryem Ana Kilisesi'nin zaman içerisinde harap olduğu bildirilmiş ve yeniden inşası için talepte bulunmuşlardır.²³⁶ 1891 yılında Giresun Kazasına tabi Patlamış Karyesinin Rumlara ait Aya Yorgi Kilisesi'nin yeniden inşası için ruhsat itası istenmiştir.²³⁷ 1892 yılında Keşap Rumları kilise inşası için talepte bulunmuşlardır. Bu kayıtlara göre Keşap'ın Uğurca mahallesinde uzunluğu 14 metre, genişliği 9 ve derinliği 11 metre olmak üzere bir kilise inşa etmek istemişlerdir. Keşap Uğruca mahallesinde Rum cemaatinin nüfusuyla ilgili de bilgileri arşiv belgesinden öğrenmekteyiz. Buna göre Rum cemaatinin otuz hanede kadın ve erkek toplamda 160 nüfusa sahiptir. Ayrıca Uğruca

²³³ Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 228-237.

²³⁴ İltar, *Zeytinlik*, s. 41.

²³⁵ Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 71.

²³⁶ BOA, İ. HR, No:196/11156, 14 Kasım 1862; Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 72.

²³⁷ BOA, ŞD, No:2597/1, 4 Aralık 1891; ŞD, No: 2610/13-2, 4 Ağustos 1891.

mahallesine yapılacak kilise inşası için arazi ve masraflar merhum Agoni'nin vasiyeti üzerine Agoni tarafından karşılanacaktır.²³⁸ Ancak kilisenin inşa olunacağı arazinin yakınında Hamidiye medresesi bulunuyordu. Hamidiye medresesinin 1888 yılında yapıldığı²³⁹ ve kilise inşası için kullanılacak arazinin ise Hamidiye medresesine uzaklığı 50 ve Haremeyn vakfına ait olan bahçeye ise 6 zira' uzaklıkta bulunduğu için inşasına izin verilmiştir.²⁴⁰

1899 yılında Akköy nahiyesinin merkezi Bulancak Kazası'nda Rum cemaatine mahsus olmak üzere bir kilise inşasına ruhsat itası Rum patrikliği tarafından istenmiştir. Belgeye göre Rum Kilisesi, cemaatinin mevcudiyetine yeterli değildir. Bu sebeple kilise cemaatinin nüfusuna uygun yeni bir kilise inşası talep edilmiştir. Kilise inşasının yeri için Rum milletinden Fotoğlu İlyanın arazisi uygun görülmüştür. Çünkü bu arazi uzun süredir kullanılmamakta ve terk edilmiş bir durumdadır. Fotoğlu İlya'nın arazisine yapılması istenen kilisenin uzunluğu 36 metre, genişliği 22 metre ve yüksekliği ise 13 metre olup kargir olarak inşası gerçekleştirilecektir. Ayrıca bu kilisenin masrafı Fotoğlu İlya tarafından karşılanarak, sekiz bin üç yüz guruş ödenecektir. Belge nüfus hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre kasabada on beş hanede yetmiş dört nüfus Müslüman, iki yüz yetmiş yedi hanede bin iki yüz elli dört Rum ve on altı hanede seksen üç nüfus Ermeni bulunduğunu bildirmektedir.²⁴¹ Bulancak'da Rum cemaati için kilise inşası istenen talep Adliye ve Mezahib Nezareti tarafından gerekli incelemelerden geçtikten sonra Şura-yı Devlete havale olunmuştur. Evrak incelendikten sonra 7 Mart 1901 tarihinde Bulancak Kilisesi'nin inşasına izin verilmiştir.²⁴² Ayrıca 1909 yılında Osmanlı arşiv belgesine göre Giresun Kazasının Çatal Kaya mevkiindeki Aya Yorgi Kilisesi için de yeniden inşası talep edilmiştir. Bu talep üzerine Aya Yorgi Kilisesi arazisine incelemeler yapılmıştır. Adliye ve Mezahip Nezareti tarafından incelemeler gerçekleştirildikten sonra Trabzon Vilayeti'ne havale edilmiştir. Vilayete gönderilen evrak incelendikten sonra yeniden inşası uygun görülerek yapımına izin verilmiştir.²⁴³

Giresun Ortodoks Rum Kiliseleri, mübadeleden sonra Rum nüfusun azalmasıyla işler olmaktan çıktı ve âtil kaldı. Hayli küçük yapıda ve nicelik olarak fazla olan bu kiliselerin

²³⁸ BOA, ŞD, No: 2610/13-6, 18 Aralık 1892; Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 75.

²³⁹ BOA, İ. AZN, No: 10/2-1, 20 Mart 1894; Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 75.

²⁴⁰ BOA, İ. AZN, No: 10/2-2, 13 Şubat 1893; İ. AZN, No: 10/2-4, 1 Mayıs 1894; Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 75.

²⁴¹ BOA, İ. AZN, No:42/16/4/1, 26 Mart 1899; Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 76.

²⁴² BOA, İ. AZN, No:42/16/5/1, 7 Mart 1901; Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 76.

²⁴³ BOA, BEO, No:3660/274479, 7 Kasım 1911; Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 76.

mübadeleden sonra bazıları satışa çıkarılmış bazılarının da ihaleye verilip kiralanması sağlanmıştır. Kiralanan kiliseler, Bulancak Metropolithanesi, Bulancak Meşruthanesi, Bulancak Rum, Bulancak İhsaniye, Çıtlakkale, Akkaya, Yomrahisar, Kurtulmuş, Güdül, Kurtulmuş Meryem Ana, Kekraz, Kırkharman, Geçitköyü, Yolağzı ve Keşap Rum Kiliseleridir.²⁴⁴

3.2.2. Giresun Kazasında Katolik Ermeni Kilisesi

Giresun Kazasına Ermenilerin ne zaman geldiği hakkında çok net bilgiler olmasa da XIX. yüzyılın başlarından itibaren gerek gelen seyyahlardan gerekse *Trabzon Vilayet Salnamesi* 'nden Ermenilerin varlığına dair bilgileri görmekteyiz. Giresun'a 1818 yılında gelen seyyah Bıjıskyan tarafından Ermenilere ait bir kilise olduğunu bildirmektedir. Buna göre, Ermenilere ait kırk hane mevcut olup, eski kalenin bulunduğu kayanın içinde oyulmuş bir kiliseleri vardır. Bu kilise yüz sene önce Rumlara ait olup daha sonra Ermeniler tarafından kullanılmaya başlamış ve *Surp Sargis* olarak isimlendirilmiştir.²⁴⁵ *Trabzon Vilayet Salnameleri* 'ne göre, 1869 yılında Ermeni nüfus 225, 1903'de ise kadın ve erkek nüfus toplamda 1.546'dır. Ayrıca 1870-1871 yılı *Trabzon Vilayet Salnamesi* 'ne göre Giresun Kazasında Ermenilere ait 1 Ermeni Kilisesi bulunmaktadır.²⁴⁶ Giresun Kazasında ağırlık nüfus, Müslüman ve Rumlarda olup Ermeniler nüfusun küçük bir diliminde yer almaktadır. Giresun Kazasında Ermeniler Katolik mezhebine bağlı olup, Kumyalı Ermeni Mahallesiinde ikamet etmekte ve kendilerine ait bir kilise, bir mektep ve mağazaları bulunmaktaydı. Aynı zamanda Kale Mahallesi ve Yeni Mahalle olarak bilinen mahallelerde de Müslüman, Rum ve Ermeni nüfus karışık halde oturmaktaydılar.²⁴⁷

Ermeni Kilisesi hakkında önemli bilgileri yine Osmanlı resmi kayıtlarından öğrenmekteyiz. Bu kayıtlara göre 1859 yılında Ermeni Kilisesi'nin ahşap olduğuna dair bilgileri ihtiva etmektedir.²⁴⁸ Bu bilgilere göre, Ermeniler kendilerine ait bir kilise olmadığından dolayı ibadetlerini gerçekleştiremediklerini bu sebeple uzunluğu 18, genişliği 12 ve yüksekliği 9 metre olacak şekilde kilise inşası için talepte bulunmaktaydılar. İnşası için müsaade verilse de ahşap kilisenin sağlam olmayacağı

²⁴⁴ Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 77.

²⁴⁵ Bıjıskyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, s. 38.

²⁴⁶ TVS. 1288 (1871), s. 209; 1289 (1872), s. 209-210.

²⁴⁷ Oktay Karaman, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Ordu ve Giresun Kazalarında Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Merkez ve Taşrada Ermeniler Nüfus ve Göç*, C. 6, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 145-151.

²⁴⁸ Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 235.

düşünüldüğünden halihazırda yapılan kilise inşası durdurularak yeni bir kilise yapılmasına karar verilmiş ve kısa sürede de inşası gerçekleşmiştir.²⁴⁹

Kumyalı Ermeni Kilisesi günümüzde işlevini değiştirse de varlığını devam ettirmektedir. 1930 yılında Nafia Müdürlüğü tarafından kullanılmıştır. Ardından askeri bir depo vazifesinde bulunmuş ve 1950 yılında ise Pazar alanına dönüştürülmüştür.²⁵⁰ Ayrıca Kumyalı Kilisesi, günümüzde Belediye Hizmet Binası olarak yeniden düzenlenmektedir.²⁵¹

3.2.3. Giresun Kazasında Misyonerler ve Capucin Kilisesi

XII. yüzyılda İtalya’da Assisili Francesco tarafından oluşturulan Fransisken Tarikatı’nın üç kolundan birisi Capucinlerdir. Capucinlerin adı rahiplerinin giydikleri kıyafet sebebiyle “Capuccio” (Kapşon) kelimesinden türemiştir. Capucin rahiplerinin gayeleri ise Anadolu’da bulunan başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere sapkın ya da heretik olarak gördükleri Keldani, Maruni, Nusayri gibi Doğu kiliselerine ait Hristiyanları Katolikleştirerek Bizans Kilisesi ile Roma Kilisesini birleştirmektir. Capucin rahipleri, 1845 yılında Trabzon, Giresun ve Samsun’a gelmişlerdir.²⁵²

XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nde Ermeniler, Gregoryen ve Katolik olarak ikiye bölünmüşlerdi. Bilindiği üzere Katolik misyonerlerin faaliyetleri sonucunda ise özellikle Ermeniler arasında din değiştirme daha yoğun bir şekilde cereyan etmiştir.²⁵³ Giresun Kazasında Cuinet’in verdiği nüfus bilgilerine göre 1887 yılında Katolik ya da Protestan mezhebine bağlı bir nüfus olmamakla birlikte Ermeni nüfusu 938, Rum nüfusu ise 11. 884 olarak bildirmektedir.²⁵⁴ Ancak XX. yüzyıla gelindiğinde Giresun Kazasında Katolik nüfusuna denk gelmekteyiz. Bilhassa Katolik nüfus hakkındaki bilgileri ise Osmanlı arşiv vesikası göstermektedir.

Katolik Capucin rahipleri, 1910 yılında Giresun Çınarlar mahallesinde bulunan ve Capucin rahiplerine ait arsa üzerine Çan kulesi ile beraber bir kilise ve rahiplerin ikametine mahsus bir de manastır inşası için talepte bulunmuşlardır.²⁵⁵ Osmanlı idaresi

²⁴⁹ İltar, *Zeytinlik*, s. 64.

²⁵⁰ Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 236.

²⁵¹ İltar, *Zeytinlik*, s. 64.

²⁵² Ertek- Güneş, “Giresun Kapusen Kilisesi’nin İnşa Süreci”, s. 484-485.

²⁵³ Özgür Yılmaz, “XIX. Yüzyılda Misyonerlik Faaliyetleri Çerçevesinde Trabzon Ermenilerine Bir Bakış”, *OTAM*, C. 21, S. 21, s. 198.

²⁵⁴ Cuinet, *La Turquie d’Assie*, s. 64.

²⁵⁵ BOA, BEO, No: 3909/293119, 28 Ekim 1910.

tarafından yapılan incelemeler ve yazışmalardan²⁵⁶ sonra kilise, manastır ve çan kulesinin yapılmasına izin verilmiştir.²⁵⁷ Capucin Kilisesi'nin uzunluğu 18 metre, çan kulesinin uzunluğu 23 metre, genişliği 10 metre ve 13 metre yükseklik ölçülerinde hesaplanmıştır. Rahiplerin ikamet edeceği manastır ise uzunluğu 22 metre, genişliği 9 metre ve yüksekliği 14 metre olacak şekilde yapılması planlanmaktadır.²⁵⁸ Arşiv kayıtlarında Çınarlar Mahallesi'ne Fransız ruhbanı namına kilise ve manastırın inşası için talepte bulunulduğuna dair evraklar bulunmaktadır. Buna göre, 1911 tarihli belgede, kilise ve manastır inşa edilmek istenen arsaların Rum haneleriyle kilise ve kabristana bitişik olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Giresun'da yerli halk arasında Latin Katoliklerden kimse olmadığı, sadece yabancı olarak ticaretle uğraşan üç hanede 15 Katolik Ermeni nüfus, bir hanede beş nüfus Keldani Katolik ve Fransa, Rusya, Avusturya, Belçika, İtalya ve Yunan tebaalarından olmak üzere 64 nüfus yabancı Katolik yaşamaktadır. Bunlardan dokuzu yol mühendisi, altısı Bank-ı Osmani ve reji çalışanları ve biri tüccar yazıcısıdır. Diğerleri ise Rusya, Avusturya ve İtalya konsolosu, vapur acentası ve aileleri ile Fransa rahip ve rahibeleri olduğu belirtilmektedir.²⁵⁹

Resmi kayıtlardan edindiğimiz bu bilgiler uluslararası ticaretle birlikte yabancı devletlerin uzantıları olan konsolos, acenta, uzman ve ticaret evi gibi müessese ve kurumlar aracılığıyla gelen yabancılar da Katolik mezhebini buraya taşımışlardır. Bu durum kiliseler ve yabancı sermaye arasındaki ilişkiye doğrudan örnek oluşturmaktadır. Kilise ve manastırın yapımı için bazı çalışmalar yapılmışsa da²⁶⁰ Katolik kurumların hayli geç girmesi ve Birinci Dünya Savaşının çıkması üzerine yapılması planlanan mabet ve yapılardan vazgeçilmiştir.²⁶¹

Arşiv vesikalarından da anlaşılacağı üzere Capucin Kilisesi, Ortodoks Rumların hane, kilise ve mezarlıklarının bitişiğinde açılmak istenmiştir. Halbuki Ortodoks ve Capucinler daha doğrusu Katolikler arasında tarihi bir düşmanlık olduğundan birbirlerine tepki göstermekteydiler hatta zaman zaman bu tepkiler çatışmaya dahi dönüşebilmekteydi. Nitekim 1911 yılında savaş muhabirliği yapmak üzere Anadolu'ya gelen ve Giresun'a uğrayan Fransız gazeteci Jean Leune, Giresun Yunan Bankası'nın müdürü Nikola

²⁵⁶ BOA, BEO, No: 3910/293219, 24 Mayıs 1911.

²⁵⁷ BOA, DH. İD, No: 123/ 6-3, 5 Haziran 1911.

²⁵⁸ BOA, DH. İD, No: 123/6-7, 14 Haziran 1911.

²⁵⁹ BOA, ŞD, No: 1866/17/2/2, 3 Mayıs 1911.

²⁶⁰ BOA, ŞD, No: 1866/17/5, 3 Mart 1911.

²⁶¹ Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 237.

Sokrates'in evine misafir olmuştur. Leune, Giresun'da iki Fransız Mektebi olduğunu ve bu mektepleri idare eden rahipler, üç renkli Fransa bayrağının himayesinde Fransızca ile beraber Katolikliğe ve Fransa'ya muhabbeti telkin ettiklerini bildirmektedir. Jean Leune, bir fırsat bularak Giresun Kazasındaki Fransız okulu müdürü olan papaz ile görüşmüş ve papaz Ortodokslar ile ilgili şunları söylemiştir:

“Hükümet ne rahipleri ne bizi asla rahatsız etmemiştir. Hatta canımızı sıkacak en küçük bir harekette bile bulunmamıştır. Mekteplerimize devam eden Türk çocukları itaatkâr ve sevimli öğrencilerdir. Her tarafta olduğu gibi burada da bizim düşmanlarımız - zannettiğiniz gibi- Müslümanlar değil, Hristiyanlar ve Rumlardır. Onlar Ortodoks, biz ise Katolik'iz. Bundan dolayı Müslümanlardan çok bizden nefret ederler. Çünkü onların gözünde Katolik Kilisesi doğru yoldan ayrılmıştır. Husumetlerini her zaman bize gösterdiler. Son olarak rahipler küçük gelmeye başlayan mektebe bitişik bir arsayı satın almak istiyorlardı. Mutasarrıf arsanın verilmesi için lazım gelen emri verdi. Fakat Rum cemaati, Katolik mektebinin bu şekilde genişlemesini tehlikeli gördü...”²⁶²

Karadeniz liman kentlerinin çoğunda Ortodoks ve dışarıdan gelen misyoner menşeli kiliseler arasında çetin bir rekabet ve çatışma yaşanmaktaydı. Bunun sebebi ise Ermenilerin üzerinden faaliyete geçen Katolik misyonerliği Ermeni cemaatinin birliğini bozduğu gibi bu cemaati bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Yeni gelen Protestan misyonerleri ise cemaatler arasında hızlı bir şekilde çoğalmaya başlamışlardır. Bu durum hem cemaatler arasında bir endişe hem de hükümet için bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Örneğin 1843 yılında Trabzon vilayetindeki Ermeniler, İstanbul Patrikhanesine ve hükümete Protestanların şehirden uzaklaştırmaları için 27 kişinin imzası ile şikâyet dilekçesi yazmışlardır.²⁶³ Keza Ordu Kazası da Trabzon vilayetinden çokta farklı değildi. Bu kazada Ortodokslar ile Protestanların çatışmasını görmekteyiz. 1895 yılında Ordu Kazası'nda Protestan cemaati bir hanede okul ve dini ritüellerini gerçekleştirilmesi için Protestan cemaatinin reisi tarafından bir takrir verilmiştir. Ancak bu hane Ortodoks Kilisesi'ne yakın olduğundan dolayı Rumlar tarafından zorluk çıkarılmaktaydı. Bu sebeple merkezi hükümet bu duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır. Merkezi

²⁶² Jean Leune, *Daima Hilekâr (Fransız Bir Gazetecinin Gözünden Yunan İdealleri ve Propagandaları)*, Dün Bugün Yarın Yayınları, (Ed. Ali Reşad), İstanbul 2020, s. 70-71.

²⁶³ Gülbadi Alan- Ayşegül Kuş, *American Board Kaynaklarında Trabzon (1830-1923)*, Serander Yayınları, İstanbul 2021, s. 111-112.

hükümet tarafından Ordu Kazası'na tetkik yapmak için gönderilen heyetin bu anlaşmazlığı bir süreliğine de olsa çözmesiyle sonuçlanmıştır.²⁶⁴

Ayrıca Nikola Sokrates, Leune'yi bu rahiplerle kesin bir dille görüşmemesini istemiş ve onlar hakkında şunları ifade etmiştir:²⁶⁵

“Onları görmeye gitmeyiniz. Onlar Fransız değildirler. Katolik olmuş Bulgarlardır. Bizden nefret ederler. Size hiçbir doğru söz söylemezler.”

Bu esnada Rumlar ve Bulgar kiliseleri arasında bir çatışma mevcut olup bu sebeple birbirlerinden hoşlanmamaktadırlar. Nitekim bu çatışma Nikola Sokrates'in ifadelerinden anlaşılmaktadır. Çünkü bu okulun hizmetini verenler Bulgar Katolikleri olduğundan dolayı bu tepki ile karşılanmaktadır. Denilebilir ki, bu çatışma Katolik-Ortodoks çatışmasından ziyade Bulgar Katolikleri ile Ortodoks çatışmasıdır ve Rumlar Katolik de olsa Katolik Bulgarlara karşı tepki göstermektedirler. Ayrıca iki ulusun da balkanlardan toprak koparmak gayesinde olup birbirleriyle rekabet halinde olduğunun en önemli göstergesidir.

3.3. Kiliselerin Mektepleşme Sürecine Etkileri

Tanzimat dönemine kadar Gayrimüslimlerin eğitimi, her milletin ruhani başkanlarının idaresinde Ruhban Mekteplerinde görülmektedir. Ruhban Mektepleri kendi cemaatine dini eğitim vermekte ve din adamı yetiştirmeyi hedeflemektedir.²⁶⁶ Osmanlı Devleti Gayrimüslimlerin mekteplerine kamusal alanla ilgili bir sorun yaşanmadıkça hiçbir müdahalede bulunmamış, mekteplerin açılması ve kapatılması, idare ve öğretmen tayinlerini, müfredatı ve denetimlerini ruhani liderlerin idaresine bırakmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin iç siyasetindeki karışıklık ve dış devletlerin baskıları, devletin bazı reformlar yapması gerekliliğini arttırmıştır. Bilindiği üzere bu nedenlerden dolayı Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet'in ilanı gibi yapılan reformlar Gayrimüslimlerin hemen hemen her alanda had safhaya ulaşacak birçok hak ve özgürlük elde etmelerini sağlamıştır.²⁶⁷

²⁶⁴ İlhan Ekinci, *Halk, Ayan ve Devlet Tanzimat Devri Ordu Kazası*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 68-70.

²⁶⁵ Leune, *Daima Hilekâr*, s. 70-71.

²⁶⁶ Karaman, *Giresun Kazası*, s. 70.

²⁶⁷ Ali Yılmaz, “İslamlaşma Sürecinden Cumhuriyete Giresun'da Eğitim- Öğretim”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 9, 2017, s. 55.

Tanzimat Fermanı ile başlayan reform hareketleri Anadolu'nun bazı kentlerini etkilediği gibi Giresun Kazasını da etkilemiştir. 1866 yılında Giresun, Trabzon vilayetine bağlanmış ve 1869 yılında ise ilk belediye teşkilatı kurulmuştur. Bu yıllarda Giresun, yabancı devletlerle yoğun bir ticari ilişkiler gerçekleşmiştir. Bu ticari ilişkiler ile özellikle Rumlar oldukça zenginleşmiştir. Bu bağlamda Giresun Kazasında Gayrimüslim sayısında artış görülmekle beraber kazanın demografik yapısı değişmiş ve kaza yeniden biçimlenmiştir. Giresun Kazası Gayrimüslimleri, Islahat Fermanı (1856), Maarif Nizamnamesi (1869) ve I. Meşrutiyet'in (1876) ilanı gibi reformlar ile yeni mektepler açmaya başlamışlardır.²⁶⁸ Nitekim 1869 yılında ilan edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hem eğitim alanında hem de yönetimde bir dönüm noktası olmuş, Osmanlı Devleti eğitim ve kültür ile ilgili konuları bu nizamname ile idare etmeye çalışmıştır. Maarif Nizamnamesi, mektepleri iki ana bölüme ayırmıştır. Buna göre, devlet kendi mekteplerinin sorumluluğunu alacak, özel veya cemaate ait mektepler ise kurucularının idaresinde olacaktır.²⁶⁹ Bu nizamname ile Gayrimüslimler belli şartlar ile mektep açabilecek ve bazı mekteplerde Müslüman ve Gayrimüslim çocuklar bir arada eğitim alabileceklerdi.²⁷⁰

Özel veya cemaat tarafından açılan mekteplerin tüm masrafı (tamir, öğretmen maaşı ve diğer masraflar) kendileri tarafından karşılanacaktır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin en önemli maddesi 129. Maddesine göre mektep açılmasına müsaade edilecektir. Bu madde Giresun Kazasında Rum ve Ermeni Mektebi açılması için gerçekleştirilen yazışmalarda da sıklıkla görülmektedir. Nizamnamenin 129. Maddesi ile Osmanlı Devleti, politikalarına uygunluğu bakımından mektep müfredatına ve ders kitaplarının zararlı olup olmasını kontrol etmektedir. Aynı zamanda bu madde ile mektep ruhsatı ve öğretmenlerin diplomalarını denetleyebilmektedir. İstanbul'da mektep açılması için Maarif Nezareti'nden, taşra da vali ve Mahalli Maarif İdaresi tarafından ruhsat verilecektir. Öğretmenlerin diplomalarının da Maarif Nezareti veya Mahalli Maarif İdaresi'nden alma zorunluluğu getirilmiştir.²⁷¹

²⁶⁸ Selin Karaibrahimoğlu- Özgür Demirkan, "Eğitim Tarihi İzdüşümünde Fiziksel Mekânın İnşası; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Giresun'da Eğitim Yapıları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 38, S. 19, 2019, s. 111.

²⁶⁹ M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 117.

²⁷⁰ M. Emin Yolalıcı, "Maarif Salnamelerine Göre; Trabzon Vilayeti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *OTAM*, C. 5, S. 5, s. 463.

²⁷¹ Vahapoğlu, *Azınlık ve Yabancı Okullar*, s. 118-124.

1286 (1869) *Trabzon Vilayeti Salnamesi*'ne göre Giresun Kazasında, 1 Rum Mektebi olup 269 öğrenci bulunmaktadır.²⁷² 1880 yılına gelindiğinde ise Gayrimüslim mekteplerinde artış yaşanmıştır. 1880 yılında Giresun'da bulunan mektep sayısı Cuinet'in verdiği bilgilere göre toplamda 12'yi bulmaktadır. Bu mekteplerin 7'si Müslüman Mektebi, 3'ü Rum Ortodoks ve 2'si de Ermenilere ait mekteplerdir. Bu mekteplerde bulunan öğrenci sayıları ise şöyledir: Müslüman Mekteplerinde 400 erkek, Ortodoks Rumların Mekteplerinde 420 erkek ve 63 kız öğrenci, Ermeni Mekteplerinde ise 150 erkek ve 92 kız öğrenci bulunmaktadır. Kazanın Müslüman, Rum ve Ermeni erkek öğrenci sayısına bakıldığında zaman toplamda 970 olduğu görülmekte ve toplam kız öğrenci sayısına bakıldığında ise 155 olup genel toplamında ise öğrenci sayısı 1.125'tir. Rum Ortodoks Mekteplerinin yıllık masrafları 600 lira ve Ermeni cemaatine ait iki mektebin yıllık masrafları ise 300 liradır. Bu masraflar kilise ve kilise binalarına ait kiralarla ve toplanan maddi yardımlar ile karşılanmaktadır. Rum Mekteplerinden 2'si Erkek Mektebi biri ise ilköğretim düzeyinde eğitim vermekte diğer mektebin öğrenim süresi ise 10 yıl gibi bir dönemi içine almaktadır. Ayrıca Cuinet, Rumların bir süredir mekteplerine büyük özen gösterdiğini de ifade etmiştir.²⁷³

30 Mayıs 1885 tarihli Alfred Biliotti'nin raporuna göre ise Giresun Rumlarının bir Ortaöğretim Mektebinde 5 öğretmen ve 78 erkek öğrenci bulunmaktadır. Kızlar için ayrı bir mektep bulunmakta ve bu mektebinde 4 kadın öğretmen ve stajyer öğretmenlerle beraber 110 kız öğrenci oluşturmaktadır. Ayrıca Giresun Kazasında, bir gramer Mektebi ile iki ilkokul daha bulunmaktaydı. Bu üç mektebe ise 8 öğretmen ve 560 öğrenci öğrenim görmektedir. Aynı zamanda Giresun'da merkeze bağlı 33 köyün 28'inde mektebin olduğu ve bu mekteplerde de toplam 1.307 öğrenci olduğunu ifade etmektedir. Giresun Kazasında mektebe devam eden Rum öğrenci sayısının toplam nüfus oranı ise %14'tür. Ayrıca Biliotti'ye göre Rumların sadece hayat şartlarını iyileştirmek için değil öğrenmek maksadıyla da okumaya eğilimleri olduğunu belirtmiştir. Biliotti'nin raporuna göre Giresun Kazasında, 1858 yılında kurulmuş bir Ermeni ilkokulu olup, bu mektebin 4 erkek öğretmen, kadın öğretmenler ve stajyerler ile beraber toplamda 110 erkek öğrenci ve 60 kız öğrenci eğitim almaktadır. Ayrıca Ermeniler Giresun Kazası merkezinde bulunuyorlardı. Ermeniler için eğitim, ekonomik durumlarını iyileştirmek için önemli bir

²⁷² TVS. 1286 (1869), s. 151.

²⁷³ Cuinet, *La Turquie d'Assie*, s. 65-66; Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 43; Oktay Karaman, "Seyahatnamelere Göre Giresun" *Giresun Tarihi Sempozyumu (1996) Bildirileri*, İstanbul 1997, s. 169.

vasıta idi. Bu sebeple de eğitime önem vermektedirler.²⁷⁴ 1903 Maarif Salnamesi'ne göre kazada Gayrimüslim mektep sayısının 23 olduğu görülmektedir.²⁷⁵ Bu mekteplerden yalnızca biri Ermeni mektebi olup, geriye kalan 22 okul ise Rum cemaatine ait mekteplerdir.²⁷⁶

Görüldüğü üzere XIX. yüzyılda Giresun Kazasının kilise sayılarında artış olduğu gibi Gayrimüslim mekteplerinde de artış söz konusudur. Bu artışın en önemli sebeplerinden biri kuşkusuz kiliselerin desteğidir. Giresun kiliseleri, kendi cemaatine ait mekteplerin açılmasında önyak olduğu gibi açılan bu mekteplerin masrafları da bizzat kilise tarafından karşılanmaktadır.

3.3.1. Giresun Kazası Rum Mektebi

Giresun Kazasında Rum Mekteplerinin idaresi metropolitliğin kurulmasından sonra metropolitlik tarafından oluşturulan mahalli müteveli heyetleri tarafından idare edilmeye başlamıştır.²⁷⁷ Metropolithane idaresinde olan bu mekteplerin masrafları Rum ileri gelenleri tarafından karşılanmaktadır. Bu mekteplerde eğitim alan öğrenciler arasında maddi durumu iyi olanlar ise Avrupa'da eğitimlerine devam etmekteydiler. Ayrıca Avrupa'da eğitim alıp Giresun'a geri dönen Rumlar, Pontus-Rum milliyetçiliğinin de şehirde öncüleri olmuştur.²⁷⁸

Giresun Kazasında yoğun bir şekilde yaşayan Rumlar, özellikle nüfus gücünü artıracak tedbirler almaya başladığı gibi özellikle kilise ile Rum cemaatinin ileri gelenleri²⁷⁹ ve metropolitlerin desteği ile mektep açmaya ve eğitimin niteliğini iyileştirmek için yoğun bir şekilde çalışmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Giresun Kazasında Yunanistan'da yükseköğretimini tamamlamış öğretmenlerden oluşan kadrolar ile modern mektepler açılmaya da başlanmıştır.²⁸⁰ Nitekim Arşiv belgelerine göre Rum erkek ve kız çocukları için mektep açıldığına dair bilgilere tesadüf etmekteyiz. Buna göre 1 Aralık 1899 tarihli

²⁷⁴ Musa Şaşmaz, "İngiliz Konsolosu Alfred Biliotti'nin 1885'teki Raporuna Göre Trabzon Vilayeti'nde Eğitimin Durumu", *Tarih ve Toplum Dergisi*, S. 163, Temmuz 1997, s. 45-46; Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 43-44.

²⁷⁵ Mehmet Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler (Dini-İlmi Hayat ve Sosyal Kurumlar)*, Giresun Belediyesi Yayınları, Giresun 2008, s. 248.

²⁷⁶ Oktay Karaman, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XX. Yüzyılın Başlarında Giresun Kazasında Eğitim", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 9-11 Ekim 2008*, C. 1, Önder Matbaacılık, Ankara 2009, s. 510.

²⁷⁷ İltar, *Zeytinlik*, s. 74.

²⁷⁸ Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 45-46.

²⁷⁹ BOA, İ.AZN, No: 40/31, 26 Ekim 1900.

²⁸⁰ Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 128.

arşiv vesikasına göre, Giresun Rum erkek öğrencilerinin yıkılmaya yüz tutmuş olan mektepleri için gönderilen dilekçe ile yeniden inşasına ruhsat istedikleri görülmektedir.²⁸¹ Yeniden inşası istenilen Erkek Mektebi'nin uzunluğu otuz metre genişliği yirmi metre yüksekliği 14 metre, kargir bir bina olacağı ve şehirde 717 hanede 3.793 nüfus Müslüman, 700 hanede 3.573 Rum ve 159 hanede 1.060 nüfus Ermeni bulunduğu bahsedilmektedir.²⁸² Aynı zamanda Rum etfal-i zükuruna (erkek) yapılacak mektebin inşasındaki masraflar Rum cemaatinin ileri gelenleri tarafından karşılanacaktır.²⁸³ Ayrıca Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. Maddesi ahkâmına riayet edilmek üzere²⁸⁴, merkezle yapılan yazışmalar sonucunda Maarif, Adliye ve Mezahib Nezaretleri²⁸⁵ ve Sadaret Mektubi kalemince yeni bir mektep inşası uygun görülerek ruhsat verilmiştir.²⁸⁶

Rum Erkek Mektebi 4 katlı bir binadan oluşmaktadır. Dördüncü kat, erkek öğrencilerin yazılı sınavı için kullanıldığı gibi Rum cemaatinin de toplantıları bu kattaki büyük salonda yapılmaktadır. Mektebin Müdürü Atina Üniversitesi'nden mezun olan Miltiadis Nikolaidis olup mektebin öğretmen kadrosundakiler ise Atina Üniversitesi ya da Heybeliada Ruhban Mektebi'ni bitiren kişilerden oluşmaktadır.²⁸⁷

Rum Kız Mektebi kilise'ye bağlı olarak "Parthenagogion" adı ile açılmıştır. Yunan kaynağının verdiği bilgilere göre Rum Kız Mektebi'nde Bayan Eli'nin müdür olarak görev yaptığı ve mektebin 25 öğretmen ve 800 öğrencisi olduğu ama açıldıktan bir yıl sonra ise kapatıldığı söylenilmektedir. Bu bilgilerin doğruluğu konusunda şüphe mevcut olup abartılmış olabileceği söz konusudur. Öğrenci ve öğretmen sayısına bakıldığında kapatılmaması gerektiği görüşü ön plana çıkmaktadır.²⁸⁸

Rum Kız Mektebi'nin olduğu bölgede Deligavuroğlu, Nasufoğlu, Haramkahyaoğlu, Deliyoroğlu, Karagözoğlu, Kaküloğlu ve Pisanoğlu adlı ailelerinin mülkleri bulunuyordu. Bundan dolayı 1874 yılından itibaren mektep mütevellisi Deliyoroğlu Yanko Efendi tarafından mülklerin satın alınması gerçekleşmiştir. Hayırseverliğiyle

²⁸¹ BOA, ŞD, No: 1852/27, 1 Aralık 1899.

²⁸² BOA, ŞD, No: 1852/27/2, 1 Mart 1900.

²⁸³ BOA, ŞD, No: 1852/27/5, 24 Ağustos 1900; İ.AZN, No: 40/31, 26 Ekim 1900.

²⁸⁴ BOA, İ. AZN, No: 40/31, 26 Ekim 1900.

²⁸⁵ BOA, İ. AZN, No: 40/31, 21 Kasım 1900.

²⁸⁶ BOA, BEO, No: 1605/120314, 15 Aralık 1900.

²⁸⁷ İltar, *Zeytinlik*, s. 76.

²⁸⁸ Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 120.

tanınan Hacilefteroğlu Fot Ağa 1896 yılında Gogora mahallesinde bulunan bir evi ve sebze bahçesini mektep adına vakfetmiştir.²⁸⁹

Rum Kız Mektebi hakkındaki bilgileri 1900 tarihli bir arşiv vesikasından öğrenmekteyiz. Arşiv vesikasının verdiği bilgilere göre, Gogora mahallesinde bulunan Rum İnas (Kız) Mektebi için Rum Patrikliğinden merkeze gönderilen dilekçe ile hem kilise tamiri hem de mektebin genişleterek yeniden inşası için ruhsat istenmiştir.²⁹⁰ Yeniden inşası istenilen mektebin arsasının uzunluğu 26 metre, genişliği 16 ve yüksekliği 13,5 metre kargir olarak inşa edilecek ve mektebin masrafı 3000 liranın kilise nakit mevcudundan ödeneceği ve açılacak mektebin Rum mahallesinde olduğu için bir mahzur olmadığı belirtilmektedir.²⁹¹ Rum Zükur (Erkek) Mektebinde olduğu gibi bu mektep için de Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 129. Maddesiyle Dersaadet ve Rum Patrikhanesi ahkamina riayet kılınmak üzere Adliye ve Mezahip ve Maarif Nezaretleri tarafından yürütülecektir.²⁹² Maarif, Adliye ve Mezahip Nezaretleri ve Sadrazam'ın imzaları ile bir mektep yapılmasına izin verilmiştir.²⁹³

3.3.2. Giresun Kazası Ermeni Mektebi

Kumyalı mahallesinde Ermeni cemaatine mahsus kilisenin yanında bir de Sıbyan Mektebi bulunmaktadır. Rum cemaatinde olduğu gibi bu mektebin de mütevellisi olup, murahhas vekili olan Papaz Ohannes Efendi'dir. Aynı zamanda Papaz Ohannes Efendi Ermenilere ait kilisenin de mütevellisidir.²⁹⁴

Giresun Kazasında Ermeni mektepleriyle ilgili elimizde bulunan en erken tarihli arşiv vesikası 1857 (1273) tarihli olup, Ermeni cemaatinin ileri gelenleri tarafından kendilerine mahsus bir kilise ve keşişhane yapılması istedikleri için merkezi hükümetten izin talep ettikleri dilekçedir. Buna göre, Ermeni Patrikliği tarafından gönderilen bir yazı ile Kumyalı mahallesinde ikamet eden Ermenilerin ayın edecek ibadethaneleri olmadığından kilise ve kenarına ise Ermeni çocuklarının okuması için bir mektep inşası için merkezi hükümetten talep edilmiş ve bu talepleri olumlu sonuçlanmıştır.²⁹⁵ Daha sonraki yıllarda Ermeni cemaati hem Gayrimüslimlere tanınan haklardan istifade ederek hem de kilise ve

²⁸⁹ İltar, *Zeytinlik*, s. 80.

²⁹⁰ BOA, ŞD, No: 1866/32/3, 29 Temmuz 1911.

²⁹¹ BOA, ŞD, No: 1866/32/5, 17 Mayıs 1911.

²⁹² BOA, DH. İD, No: 114/26/6, 6 Ekim 1911.

²⁹³ BOA, İ. MF, No: 18/30, 5 Eylül 1911.

²⁹⁴ Karaman, "Giresun Kazasında Eğitim", s. 510.

²⁹⁵ BOA, HR. MKT, No: 196/53/1, 23 Mart 1857.

mektebin zaman içerisinde ihtiyaca cevap veremediği için yeni bir mektep inşasına ruhsat istedikleri görülmektedir. Arşiv vesikasına göre, Giresun Kumyalı mahallesinde uzunluğu 36,5 genişliği 28,5 ve yüksekliği 20 metre ebadında ve 3 kapı, 140 pencere ile 43 oda, 5 mağazaya muhtevi ve kargir olmak üzere mektep inşası için ruhsat istemişlerdir. Ayrıca müştemilatından olan mağazalar rüsum ve tekalif-i emiriyye tabi tutulacaktır. Ermeni mektebi, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. Maddesi ahkamına riayet edilmesi şartıyla ve Şura-yı Devlet kararıyla açılmasına ruhsat verilmiştir. Bu iradenin memurları ise Maliye, Maarif, Adliye ve Mezahip Nezaretleri olmuştur.²⁹⁶

Arşiv vesikalarından yola çıkarak, Rum Mekteb'inin 1911 yılında Ermeni Mekteb'inin ise 1914 yılında mektep inşası için yazışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Giresun Kazasında mektep ve kilise gibi kurumlar, diğer Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi birtakım ayrılıkçı faaliyetler gerçekleştirmek adına açılmıştır. Resmi arşiv vesikalarında inşası istenilen mekteplerin tarihine bakıldığında bu gerçek ortaya çıkmaktadır.

Karadeniz'de Pontus Devleti kurulması için Fener Rum Patrikhanesi'nin önemli faaliyetleri olmuştur. Patrikhane, metropolitlerle iş birliği içerisinde ve Yunanistan'ın kontrolünde olup, 18-20 yaş arası Rum ve Ermeni gençlerine “Jimnastik ve izcilik” adı ile sözde eğitim vermektedir. Fakat gerçekte bu gençleri askeri eğitim ile çetecilik faaliyetlerine hazırlamışlardır.²⁹⁷ Bu bağlamda 1906 tarihinde “Jimnastik de la Spor” isimli Fransızca kitabı, Giresun Ermeni Mektebinde de bulunmuş ve hükümet bu kitabın zararlı içeriklerde olup olmadığını tetkik edilmesini buyurmuştur.²⁹⁸

Bu yıllarda Giresun Kazası, Rum ve Ermenilerin hain emelleriyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Açılan mektep ve kiliseler, ayrılıkçı faaliyetlerin konuşulup toplantı yapıldığı, öğrencilerin zihinlerinin yıkandığı ve hatta kiliselerin askeri bir depo olarak kullanıldığı kurumlar haline gelmiştir. Denilebilir ki, kiliseler mektepleşme sürecine etki etmiştir. Çünkü kilise ve misyonerlerin etkisi ile birçok kilise ve mektep kurumları açılmıştır.

3.3.3. Giresun Kazasında Rum Kızılhaç Bayrağının Çekilmesi

Giresun'da meydana gelen hadiselerden en mühimlerinden biri de 11 Mayıs 1919'da Rum Mektebinde göndere çekilen Kızılhaç bayrağıdır. Bu durum Giresun halkını

²⁹⁶ BOA, İ.MF, No: 22/7/3, 6 Ocak 1914; DH. İD, NO: 214/8/2, 6 Ocak 1914; MV, No: 232/108, 5 Ocak 1914; BEO, No: 4280/320937, 15 Nisan 1914.

²⁹⁷ Erdal, “Ortodoks Türklerin Milli Mücadeledeki Tutumu”, s. 335.

²⁹⁸ BOA, MF. MKT, No: 911/46/1, 12 Ocak 1906.

derinden etkilemiştir. Bu hareket Giresunlu Rumların uzun zamandan bu yana sürdürmüş oldukları faaliyetlerinin nihai hedefiydi. Rumların bu aşamaya gelmesinde şüphesiz olağan üstü bir dış destek, kiliseler, misyonerler, mektepleşme ve uluslararası ticaretin doğrudan ve dolaylı etkisi vardır.

Giresun'da Pontusçuluk hareketi, 1904 yılında Merzifon Amerikan Koleji'nden mezun olan gençlerin Giresun'a gelmeleri ve burada propaganda yapmalarıyla daha da alevlendi.²⁹⁹ 1. Dünya Savaşı'na girildiğinde ise Pontusçuluk faaliyetleri daha da tehlikeli ve çatışmacı bir hal almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, Rusya Doğu Cephesinden ilerleyerek Karadeniz kıyısı boyunca Tirebolu'ya kadar olan yerleri işgal etmiştir. Rus orduları Tirebolu'nun doğusundaki Harşit çayına kadar geldiğinde en büyük destekçileri Pontusçu Rumlar ve Ermeniler olmuştur. Bunlar Rus ordularıyla bir olup Osmanlı'ya karşı birlikte savaşımaya başlamışlardır.³⁰⁰ Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya ve Rumların iş birliği içinde olmaları Rum çetecilik faaliyetlerinin de hızlanmasına sebep olmuştur. Esasen Pontus hareketlerinin ilk kademesinde en önemli desteği ve bu hareketlerin niteliğine yön verende Rusya'dır.³⁰¹ Nitekim Rusya 1916 yılının ortalarında Karadeniz'deki Rumları teşkilatlandırarak bir heyet ile Samsun'a göndermiş ve burada Rum çeteciler ile birlikte program ve planlarını yapmışlardır. Rum ve Ermenilerin destekleri ile Rusya'nın Karadeniz işgali 1918 yılına kadar devam etmiştir.³⁰²

30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Rum çetecilerinin faaliyetlerini arttırdığını görmekteyiz. Mondros Ateşkes Antlaşmasınının 7. Maddesindeki "İtilaf devletleri güvenliklerini tehlikede gördükleri stratejik yerleri işgal edecekler"³⁰³ ibaresinden kaynaklı olacak ki Rum çeteciler faaliyetlerini hızlandırmıştır. Rumlar, Rum Kilisesi etrafında örgütlenmiş ve Karadeniz'de yeniden Pontus Rum Devleti'ni kurmayı hedefleyerek yoğun bir faaliyete geçmiştir.³⁰⁴ Pontus çetelerine para,

²⁹⁹ Süleyman Beyoğlu, "Giresun'da Pontusçu Faaliyetler ve Osman Ağa", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veyssel Usta), Ankara 2007, s. 365-366.

³⁰⁰ Mehmet Bilgin, *Karadeniz'de Post Modern Pontusçuluk*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, s. 151.

³⁰¹ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 359.

³⁰² Merve Doğan Kader, "İngiliz Belgelerinde Topal Osman Ağa ve Giresun (1919-1923)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 129, S. 254, s. 14.

³⁰³ Yüksel Kaştan, "Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Alman Basınında Yansıması (Ekim-Kasım 1918)", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 12, s. 206.

³⁰⁴ Abdullah İlğazi, "Giresun ve Çevresinde Pontus Rum Faaliyetleri", *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)*, İstanbul 1997, s. 249-250.

silah ve cephane yardımlarını Avrupa ve Yunanistan vermekteydi. Rusya’da Bolşevik devrimi olduğundan bu esnada Rumlara yardımdan vazgeçmiş bulunuyorlardı. Aynı zamanda Pontus teşkilatının yurt dışındaki çalışmalarını yöneten³⁰⁵, fikir ve ekonomik destek veren en önemli kişilerden birisi Marsilya’da bulunan Giresun Belediye Başkanlığı yapmış Kaptan Yorgi Paşa’nın oğlu Konstantin Konstantinidis’tir³⁰⁶.

İstiklal Harbi’nin arifesinde Giresun’da da Rum çeteciler faaliyetlerini daha da arttırmışlardır. Yunan kuvvetleri, Anadolu’ya çıkmadan önce Giresun’da Rum çetecileri propaganda girişimleri için hazırlık yapmaya başlamışlardı.³⁰⁷ Giresun’da Rum faaliyetlerinin başında Mavridiler ve Kılıçoğulları gelmekteydi.³⁰⁸ Öyle ki, Mavridiler’e ait bir hanın bodrumundaki mahzenin içerisinde 33 sandık 7-5’lik top mermisi ve cephane bulunmuştur.³⁰⁹

Bu bağlamda 8 Mayıs 1919 yılında Giresun’a Yunan Kızılhaç Heyeti’nin bulunduğu bir gemi gelmiştir. Bu geminin içerisinde doktor ve ilaç olduğu düşünüldüğünden şüphe duyulmamış fakat gerçekte silah ve komitacılar gelmiştir. Yunan Kızılhaç Heyeti bayram havasında Yunan bayrakları ve orkestra eşliğinde karşılanmışlardır. Karşılayanlar arasında Giresun metropolidi Lavrandiyos Efendi ve Panayotoğlu Murat vardır.³¹⁰ Rumlar, Yunan Kızılhaç Heyeti’nin gelmesinden cesaretlenmiş olacak ki 11 Mayıs 1919 yılında Taşkışla denilen Rum okuluna beyaz renkli Yunan Kızılhaçı bayrağını çekmişlerdir.³¹¹ Giresun Rumlarının yaptığı bu taşkınlık Müslümanları oldukça tedirgin ederek, bayrağın indirilmesi için şikayet etmişlerdir.³¹² Ancak bu durum karşısında hükümet hiçbir tedbir almamış ya da alamamıştır.³¹³ 27 Mayıs 1919 yılında Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından Trabzon vilayetine gönderilen bir yazıda, Rumların Yunan bayrağı çektiği ve bu duruma yerel yönetimden hiçbir müdahale gelmediğinden dolayı bu taşkınlıklar ahali-i İslamı rahatsız ettiğini bildirmiştir.³¹⁴ Bir arşiv vesikasında“ *Dahil-i Vilayette Ermenilere ait ve Osmanlı Rumları marifetiyle vücuda getirilmiş salib-*

³⁰⁵ Ayışığı, “Rum Tahrıklarına Karşı İstanbul Hükümeti”, s. 61.

³⁰⁶ Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 51.

³⁰⁷ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yayınları, Trabzon 2001, s. 107.

³⁰⁸ Ayhan Yüksel, “Milli Mücadele Yıllarında Giresun’da Rumlar ve Haçika Çetesi”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Ankara 2007, s. 388.

³⁰⁹ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 107.

³¹⁰ Ayışığı, “Rum Tahrıklarına Karşı İstanbul Hükümeti”, s. 61-62.

³¹¹ BOA, DH. ŞFR, No: 632/54, 27 Mayıs 1919; DH. KMS, No: 53/21/27, 13 Haziran 1914; Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri*, s. 229; Kader, “İngiliz Belgelerinde Topal Osman Ağa”, s. 17.

³¹² BOA, DH. KMS, No:53/21/2, 28 Mayıs 1919.

³¹³ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 75.

³¹⁴ BOA, DH. ŞFR, No: 632/54/1, 27 Mayıs 1919; Kader, “İngiliz Belgelerinde Topal Osman Ağa”, s. 17.

i ahmer teşkilatı olmadığı, Giresun'da Rum mektebinde Yunan salib-i ahmeri tarafından bir hastahane tesis edildiği ve Trabzon'da da böyle bir hastahanenin küşadı için hazırlıklar yapıldığı” bildirilmiştir.³¹⁵ Diğer bir arşiv vesikasında ise Giresun'da Yunan Kızılhaç Heyeti tarafından alınan Rum Mektebi bir hastane olarak kullanılmakta ve Yunan Kızılhaç Heyeti'nin de Giresun'a gelip giden bir gemi olduğundan bandıranın indirilemeyeceği bildiriliyordu.³¹⁶ Harbiye Nazırı Cevat Paşa, İtilaf Devletleri'ne bu gibi taşkınlıkların önlenmesi için müracaat edilmesini bildirmiştir.³¹⁷ Ancak bu teşebbüs Rumların taşkınlıklarını engelleyememiş, 5 Haziran günü aynı okula mavi- beyaz renkte büyük bir Pontus bayrağını asmışlardır.³¹⁸ Taşkıyla Mektebi, bir eğitim kurumu olmaktan daha çok Rumların sürekli talim yaptığı karargah haline gelmiştir.³¹⁹ Giresun'da bu olaylar yaşanırken Topal Osman Ağa Karahisar'da bulunuyordu. Giresunlular, Rumların taşkınlıkları artmasından dolayı Osman Ağa'dan yardım istiyorlardı. Osman Ağa, Giresun'a gelerek Taşkıyla Mektebindeki bayrağı indirip parçalatmış ve bu olayları çıkaranları cezalandırdıktan sonra Karahisar'a dönmüştür. Topal Osman'ın bu hareketi halkın gözünde kahraman olmasını ve ilerleyen dönemde Pontuşçuluğa karşı bölgedeki mukavemetin ve direnişin sembolü haline gelmesini sağlamıştır.³²⁰

³¹⁵ BOA, DH. ŞFR, No: 630/126, 31 Mayıs 1919.

³¹⁶ BOA, DH, KMS, No: 53/21/2, 13 Haziran 1914.

³¹⁷ Süleyman Beyoğlu, “Belgelerle Osman Ağa (1883-1923)”, *Milli Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s. 81.

³¹⁸ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 75.

³¹⁹ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 75.

³²⁰ Beyoğlu, “Belgelerle Osman Ağa”, s. 81.

4. GİRESUN KAZASINDA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

4.1. Giresun Kiliselerinin Milliyetçilik Hareketlerine Etkileri

XIX. yüzyılda Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan milliyetçilik akımı, geç de olsa Osmanlı Devleti'nin sınırlarına girmiştir. Milliyetçilik akımı, Gayrimüslim toplulukları etkisine alarak teker teker bağımsızlık mücadelesine girmelerine neden olmuştur. Nitekim ilk olarak Sırp isyan etmiştir. Sırp İsyanının ardından Yunanlılar da isyan ederek 1829 yılında bağımsızlığını almıştır. Bunun üzerine Balkan ulusları ve Ermeniler peyderpey müstakil bir devlet kurma hayaliyle ayaklanmışlardır. Böylelikle milliyetçilik faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin dağılma ve çöküşüne ivme kazandırmıştır.³²¹

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağımsızlık çalışmalarına başlayan Rum şair, tarihçi ve yazarları, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması için yazılar yazmaya ve Rum halkının milli duygularını kabartmaya başlamıştır.³²² Rumlar zaten kilise, patrik, metropolit, papaz ve diyakozlar sayesinde Bizans gelenek ve göreneklerinden çok uzaklaşmamış manevi hürriyetlerini sürdürebilmişlerdir.³²³ Özellikle Çarlık Rusya'sının yükselmesi Rumlar arasında hareketlenmelerin ortaya çıkmasına neden oldu. 1770 yılında Moralı Rumlar tüm adada ayaklandılar. Savaşın son bulmasıyla bu hareket bastırılrsa da Katherina Moralı Rumları olarak Kırım, Odesa gibi Karadeniz'in kuzeyine yerleştirmişti. Moralı Rumlar denizcilikte ve ticarete mahir insanlardı. Katherina Rumlar'dan istifade ile Rus denizciliğini ve deniz ticaretini geliştirmek düşüncesindeydi. Ticaretten ve denizcilikten zenginleşen bu Rumlar bir müddet sonra Helenizm düşüncesi ve hülyasına kapılmaya başladılar ve örgütlendiler. Bunların Karadeniz'in güney kıyısında bulunan Ünye, Fatsa, Ordu, Giresun ve Trabzon gibi kentlerde yaşayan Rumlarla sıkı ticari ve kültürel münasebetleri olmaya başladı. Bu durumda Rum milleti ve milliyetçiliği fikri yeşermeye başladı. 1814 yılında Moralı Rumların Odesa'da kurdukları Etnik-i Eteryay, Yunan isyanlarını hazırlayan ve idare eden cemiyet oldu. Etnik-i Eteryay, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim tebaa arasında sözde eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması için kuruldu. Ancak gerçekte Yunan Patriği'nin idaresinde

³²¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 43.

³²² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 109.

³²³ Vahapoğlu, *Azınlık ve Yabancı Okullar*, s. 20.

bir Bizans İmparatorluğu kurma fikrini yayma gayesiyle kurulmuştur.³²⁴ Henüz 1818 yılında Giresun, Ordu ve Ünye’yi ziyaret eden Fransız Albay Rottiers, bölge Rumlarının Odesa ve Kırım taraflarındaki Rumlarla çok sıkı ticaret ve kültürel alışveriş içerisinde olduklarını belirtmişti. Hatta Hz. Meryem’in göğe yükseliş yıl dönümünde Yason Burnu’nda eski bir kilisede yapılan ayinde bölgedeki Rumların çoğu toplanmış, 80’ini geçmiş durumdaki Ünye’li papaz, “Allahım bizi Türk köleliğinden kurtar” şeklinde dua bile etmişti. Rottiers kilise merkezli yükselen bu ayrılıkçı söyleme hayli şaşırmişti.³²⁵ Bu ayrılıkçı hareketin en fazla etkisini gösterdiği yer şüphesiz Mora yarımadasıydı. 1821 yılında başlayan Yunan isyanı, İngiltere, Fransa ve Rusya’nın desteğini alarak Yunan Devleti’ni kurmaya muvaffak oldular.³²⁶ 1829 yılından itibaren Rumlar, “Megali İdea” (Büyük İdeal) ya da “Helenizm”i (Panhelenizm) ölkü edinerek, Büyük Yunanistan’ı kurmak için faaliyetlerine başladılar.³²⁷ Büyük Yunanistan, Epiros, Tesalya, Girit ve Sisam ile birlikte İstanbul’u da içine alıyordu. Rumlar bunu gerçekleştirmek için para, silah ve cephane toplamaya başlamış, aynı zamanda Girit, Tırhala ve Selanik’e çeteler göndererek halkı devlete karşı kışkırtarak isyan çıkarmıştır. 1853 yılında başlayan Osmanlı- Rus harbini fırsat bilen Rumlar, Epiros ve Tesalya’yı almak için faaliyetlere başlamıştır. Ancak Rumlar Kırım harbini Balkan ve Doğu Akdeniz’e taşımasıyla en büyük destekçilerinden İngiltere ve Fransa’yı rahatsız etmiştir. Bu sebeple İngiltere ve Fransa’da Pire’yi (1854-1857) işgal etmiştir. Kırım harbinden sonra gerçekleşen Paris Kongresi (1856) ile Rumların istediği kararlar çıkmaması üzerine faaliyetlerine devam etmişlerdir.³²⁸ Girit’i Yunanistan’a bağlamak isteyen Rumlar sürekli ayaklanma çıkararak Osmanlı Devleti’ni zor durumda bırakmıştır. Bu ayaklanmalara sebebi olarak şunlar belirtilmiştir; Rumca eğitim verilmesi ve okullar açılması, yeni limanlar inşa edilmesi, ziraat bankası açılması ve vergilerin indirilmesi gibi sebepler ileri sürülmüştür.³²⁹ Bu arada Rusya, Girit isyancılarına maddi ve manevi tüm desteklerini vermekten çekinmemiştir. İngiltere ise politik bir yol izleyerek Osmanlı’nın toprak bütünlüğünü koruyor ama aynı zamanda küçük bir Yunanistan kurulmasına da müsaade ediyordu. 1866 yılında başlayan Girit İsyanı, Osmanlı Devleti’nin geniş haklar tanınmasına sebep

³²⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 109-110.

³²⁵ Colonel Rottiers, *Itinaire de Tiflis a Constantinople*, Bruxelles 1829, s. 231-232.

³²⁶ Mesut Çapa, *Belgelerin Işığında Pontus Meselesi*, AVİM, Ankara 2017, s. 1.

³²⁷ Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi*, s. VIII.

³²⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 6, s. 83-84.

³²⁹ Zekeriya Türkmen, “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)”, *OTAM*, C. 12, S. 12, s. 231.

oldu. Girit İsyanı bastırıldıktan sonra Osmanlı Devleti, Girit'in yeniden isyan etmemesi için Yunanistan'dan yardım ve desteğini kesmesini istemiştir. Ancak Yunanistan'ın olumlu cevap vermemesi ile 16 Aralık 1868 yılında diplomatik ilişkiler kesildi. Bu durum ise 1897 yılında Osmanlı-Yunanistan savaşına yol açtı.³³⁰

Karadeniz Bölgesi'nde kurulması planlanan Pontus Devleti'nin kökeni, Balkan Savaşına dayandırılmaktadır. Nitekim Yunanistan'ın Karadeniz'deki amaçları 1814-1876 yıllarında faaliyet gösteren Filiki Eteryay ile başlamış ve Doğu Roma İmparatorluğu yeniden canlandırılmak istenmiştir.³³¹ Bu sıralarda Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumlar da Pontus Devleti kurmak için faaliyet içerisindeydiler. 1895 yılında Trabzon, Hristiyanların dini merkezi yapılarak, toplamda dört başpiskoposluk ve bir metropoliten oluşturulmuştur. Rize birinci başpiskoposluk merkezi olup, Giresun ve Tirebolu'daki dini kurumlar buraya bağlanmıştır.³³² Karadeniz'de Pontus Devleti kurulması için büyük çabalar sarf eden ve liderliğini yapan kişi Trabzon Metropoliti Hrisanthos'dur. Giresun Kazasında İstanbul Fener Patrikhanesine bağlı olup Pontus faaliyetlerine destek veren kişiler ise Giresun Metropoliti Lavrentios ve uzun yıllar Giresun Belediye Başkanlığı yapmış olan Kaptan Yorgi Paşa'nın oğlu Konstantin Konstantinidis'dir.³³³ Marsilya'ya yerleşen Konstantinidis, 4 Şubat 1918 yılında ilk Pontus kongresini toplamış ve bu kongrenin başkanlığını yapmıştır.³³⁴ Konstantinidis, bağımsız bir Pontus Devleti kurmaya yönelik fikirleri ortaya atan ve bunun gerçekleşmesi için birtakım faaliyetleriyle ön plana çıkan liderlerden birisidir.³³⁵ Konstantinidis, başkan seçildikten sonra ilk olarak Rus dışişleri Komiseri Troçki'ye telgraf çekmiştir. Rus Dışişlerine çekilen telgrafta;

“Pont Ökzen ve çevresi hakkında oluşup Birleşik Devletler’de, İsviçre’de, İngiltere’de, Yunanistan’da, Mısır’da ve diğer memleketlerin çeşitli bölgelerinde oturan ve işlerin düzenlenmesine yetkili temsilcilerin katılımıyla Marsilya’da birleşen kongre bu bölgenin Ruslar tarafından boşaltıldıktan sonra tekrar Türk hakimiyeti altına girmeyeceğinden dolayı Rus sınırından Sinop’a kadar bir cumhuriyet kurulmasını arzu

³³⁰ Emin Ünsal, *Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009, s. 40-46.

³³¹ Tuğba Eray Biber, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022, s. 104.

³³² Albayrak, *Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, s. 251.

³³³ İbrahim Erdal, “Türk Basınına Göre; Ortodoks Türklerin Milli Mücadeledeki Tutumu” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 9, S. 35, s. 335.

³³⁴ Öztürk, *Pontus*, s. 372-373.

³³⁵ Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 52.

ve bunun içinde şiddetli olarak müdahalenizi rica ve peşin olarak teşekkürlerini takdim ederler”³³⁶

Görüldüğü üzere Konstantinidis, Rus sınırından Sinop’a kadar bir cumhuriyet kurulmasını ve bunun içinde Rusya’nın desteğini istemektedir. Yabancı devletler, Osmanlı’da kendi dinlerine yakın Gayrimüslimlerle yakın ilişki içinde olup, maddi ve manevi destek vermektedir.³³⁷ Konstantinidis, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Yunanistan Başbakanı Venizelos ve Paris Barış Konferansı’na katılarak da yabancı devletlerle bu konuyu görüşmüştür.³³⁸ Ayrıca Trabzon Metropolit Hrisantos’a çektiği telgraflar, Hrisantos’un evrakları arasında ele geçirilmiştir.³³⁹

Yabancı devlet ve misyonerleri, Karadeniz’de Pontus Devleti kurulması yönünde önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle Pontusçuluk faaliyetlerinde Protestan misyonerler ön plana çıkmaktadır. Protestan misyonerler istasyonlar şeklinde bir faaliyet göstererek, Doğu Karadeniz ve Anadolu’da yayılmaya başlamıştır. 1834’te Bursa ve Trabzon’u, 1851’de Sivas’ı, 1851’de Merzifon’u, 1854’te Kayseri’yi istasyon olarak seçmişlerdi. Karadeniz Bölgesi’nin önemli bir bölümünün merkezi ise 1851 yılında kurulan Merzifon istasyonudur. Merzifon’a ilk olarak gelen Amerikan Board Misyoneri Eli Smith ve Harrison Gray’dır.³⁴⁰ Misyonerler, kilise ile iş birliği içerisinde olup, dini kitapları dağıtarak kilise ve cemaatle yakın ilişki kurmaya çalıştılar. Fakat kilise etrafında ki cemaat İncil’i bile okuyamayacak kadar okur-yazar olmadıkları için eğitim verilmesi zorunluluğu söz konusu olmuştur. Misyonerler bu sebeple okuma-yazma faaliyetlerine girerek çocuklara ilkokullarda, yetişkinlere ise Pazar okullarında eğitim verilmiştir. Bu faaliyetlerden sonra okul açmanın zaruri olduğu anlaşıldığından okul açma faaliyetlerine önem vermişlerdir.³⁴¹

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi’nden sonra metropolitler, patrikhaneler, kilise ve papazların Rum faaliyetlerini teşkilatlandırılmasında önemli bir

³³⁶ Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1995, s. 84.

³³⁷ Tuğrul Özcan, *Merkezi ve Modern Eğitim Kapsamında Osmanlı Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okulları*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 93.

³³⁸ Balcı, *Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, s. 52.

³³⁹ Kurt, *Pontus Meselesi*, s. 91.

³⁴⁰ Hakan Güngör- Süleyman Uygun, *Protestan Misyoner Raporlarında Fatsa*, Fatsa ve Yöresi Tarihi, C. 1, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2022, s. 579-580.

³⁴¹ Oğuz Gül, *Amerikan Board Misyonerliği ve 1892-1893 Merzifon Ermeni İsyanına Etkileri*, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman 2012, s. 57.

rol oynamıştır.³⁴² Bilhassa Karadeniz Bölgesi'nde metropolit, kilise ve papazlar Pontusçu çetelerle iş birliği içerisinde olmuş ve bu çetelerin teşkilatlanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Kısaca denilebilir ki, Pontusçu faaliyetlerin gelişmesinde ve ivme kazanmasında aktif rol oynayanlar, Yunan devlet adamlarından ziyade metropolit, kilise ve papazlar olmuştur.³⁴³

Pontus Devleti kurma faaliyetlerine en önemli desteği patrikhane ve metropolitlere bağlı kiliseler vermektedir. Mondros Mütarekesi'nden sonra Rum Kiliseleri birtakım düzenlemeler yapmıştır. Patrik vekilinin önerisiyle özel bir komisyon kurularak, kiliseler arasında birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Pontusçuluk faaliyetlerinde kiliseler işlev değiştirerek, dini bir kurum olmaktan ziyade Pontus çetelerinin düzenlenmesi için kullanılan bir kurum haline gelmiştir.³⁴⁴ Kiliseler de düzenlenen ayinlerle Rumları, Türklere karşı kışkırtmaya çalışmaktaydılar.³⁴⁵ Bununla birlikte kilise, Rum çetecilerin silahlandırılmasında ve silah, üniforma ve cephanelerin saklanabileceği bir depo vazifesini de üstlenmekteydi.³⁴⁶ Kiliseler saklanan silahları ise gerekli görülen bölgelere sevkiyatını gerçekleştirirdi.³⁴⁷ Yunan Başbakanı Venizelos bu konuyu şöyle anlatmaktadır;

*“Bana verilen ve daha sonra bazı tecelliyatı ile de hakikate intibak ettiği tespit edilmiş olan teminata göre; bilcümle küçük büyük şehirler ve kasabalardaki kiliseler ve Rum okulları tamamen birer silah deposu haline ifrağ edilmişlerdi.”*³⁴⁸

Venizelos'un hatırası her şeyi açıklar niteliktedir. Pontus çetecilik faaliyetlerinde sadece büyük şehirlerdeki kiliseler değil küçük şehirlerdeki kiliselerde bir silah deposu olarak kullanılmaktadır.

1919 yılında İstanbul Rum Patrikliği tarafından kurdurulan “Mavri Mira”, Anadolu'yu işgal edip, Doğu Karadeniz'de Pontus Devleti'ni kurmak için örgütlemiştir.³⁴⁹ Mavri Mira Cemiyeti, Rum gençlerden oluşan bir silahlı çete oluşturmuş ve taşkınlıklar

³⁴² Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi*, s. 14.

³⁴³ Pelin İskender Kılıç, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları”, *International Periodical for The Language, Literature and History of Turkic*, C. 2, S. 6, s. 492.

³⁴⁴ Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi*, s. 19.

³⁴⁵ Kılıç, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri”, s. 493.

³⁴⁶ Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi*, s. 20.

³⁴⁷ Kılıç, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri”, s. 493.

³⁴⁸ Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi*, s. 20.

³⁴⁹ Gülbadi Alan, “Anadolu'daki Yabancı Okullar ve Pontusçuluk”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Ankara 2007, s. 177.

çıkarttırmıştır. Bu Cemiyet, Yunan Kızılhaçı ve Resmi Göçmenler Komisyonu tarafından da desteklenmiştir. Mavri Mira Cemiyetine destek verenler arasında Ermeni Patriği Zaven Efendi'de bulunmaktadır.³⁵⁰

Bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere, "Pontus Devleti" kurma düşüncesi her geçen gün gelişerek Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgelerini etkisi altına almaya başlamıştır.

Rumlar, Trabzon, Giresun, Ordu, Canik, Sinop, Gümüşhane, Şebinkarahisar, Tokat, Amasya, Çorum ve Yozgat Sancaklarının tamamı, Erzurum, İspir ve Bayburt kazalarını kısmen, Erzincan'ın Refahiye ve Kuruçay Kazalarının tamamı, Sivas Vilayetiyle birlikte merkezi Koçgiri, Hafik, Yenihan kazalarını kısmen ve Kastamonu kazalarından Tosya ve Taşköprü'nün tamamıyla beraber İnebolu Kazası'na kadar uzanan Pontus Devleti kurmayı amaçlamışlardır.³⁵¹

Giresun'lu Rumların diğer sahil şehirlerinde oturan Rumlar gibi uluslararası ticaret sayesinde ekonomik yönden göze çarpan bir refah seviyesine ulaşmaları, Tanzimat ve Islahat Fermanı ile de hukuki olarak kilise ve mektep açabilmelerinin önündeki engelin ortadan kalkması, küçükü büyüklü çok sayıda kilisenin ortaya çıkmasına yol açtı. Tüm kontrollere rağmen kiliseler adeta cami ve mescitlerin karşısına rakip olarak çıktı. Kiliselerin metropolit ve patrikler aracılığıyla tek merkezden idare edilmesi kilise merkezli etno-dinsel milliyetçiliğin yolunun açılmasında kiliseler önemli bir fonksiyon üslendi.

4.2. Katolik Misyonerler

Osmanlı Devleti'nde ilk misyonerlik faaliyetleri Fransa'ya tanınan imtiyazlar neticesinde gerçekleşmiş ve XVII. yüzyılda Katolik misyonerlerin gelmesiyle başlamıştır. Fransa'nın desteği ile misyonerlik faaliyetlerine başlayan Fransisken ve Cizvit misyonerlerinin amaçları, Roma ile Bizans Kiliselerini birleştirmektir.³⁵² Osmanlı Devleti'ne Fransisken ve Cizvitler'in ardından Capucin, Dominiken ve Lazaristler de gelmişlerdir. Bu misyonerler, ilk olarak Müslüman tebaa üzerinden çalışmalarına başlamış fakat başarılı olmadıklarını anlayınca Gayrimüslim tebaa üzerine yönlerini çevirmişlerdir. Nitekim Ermeni ve Rumlara yönelik faaliyetlerinde de başarılı sonuç almışlardır. Katolik

³⁵⁰ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s. 202.

³⁵¹ Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz'de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki", *OTAM*, C. 4, S. 4, s. 91.

³⁵² Vahapoğlu, *Azınlık ve Yabancı Okullar*, s. 35-37.

misyonerlerin uyguladıkları yöntemler genellikle gittikleri yerlerde okul ve hastane açmaları ve din adamlarını da yanına çekmeye çalışmalarıdır. Okul ve hastane sayesinde Gayrimüslimlerin ihtiyaçlarına yardımcı olmakla birlikte yakınlaşmaya ve doğrudan fikirlerini yaymaya başlamış, din adamlarının otoritesini kullanarak da kısa sürede ve etkili bir şekilde Katolikleşirmeye başlamışlardır.³⁵³

Karadeniz Bölgesi'nde Katolik misyonerlerinden Fransisken tarikatına bağlı Capucin misyonerlerin faaliyetlerini görmekteyiz. Capucin misyonerleri 1845 yılından sonra bu bölgede faaliyetler göstererek, Trabzon, Giresun ve Samsun'da kiliseler inşa etmeye başlamışlardır. Capucin rahipleri tarafından kilise inşa faaliyetleri Giresun Kazasında da görülmektedir. Giresun Kazasında bu rahipler adına devlet izni olmadan bir hane ibadethane olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra bunun ortaya çıkması ve yasaklanması üzerine bu misyonerler bir kilise, manastır ve çan kulesi inşası için hükümet ile yazışmalar gerçekleştirmiştir.³⁵⁴ Ayrıca elimizde bulunan bir arşiv vesikasında Giresun Kazasında ikamet eden Katolikler hakkında bilgileri almaktayız. Buna göre, Giresun'da yerli halk arasında Latin Katoliklerden kimse olmadığı, sadece yabancı olarak ticaretle uğraşan üç hanede 15 Katolik Ermeni nüfus, bir hanede beş nüfus Keldani Katolik ve Fransa, Rusya, Avusturya, Belçika, İtalya ve Yunan tebaalarından olmak üzere 64 nüfus yabancı Katolik yaşamaktadır.

Giresun Kazasında 1 Adli Bina, 1 Ermeni Gregoryan Kilisesi, 4 Rum Kilisesi, 1 Katolik Şapeli (Pere de Capucins'ler tarafından yönetilmektedir.) Saint Joseph'lere ait bir Fransız Sıbyan Mektebi bulunmaktadır. Aynı misyoner gruplar keza bir Katolik Kilisesi ve okul açabilmek için hükümet nezdinde teşebbüste bulunmuşlardı. Gennalar raporlarında bu okullar sayesinde çok sayıda kişinin Fransız lisanına aşına olacağını belirtmiştir.³⁵⁵

4.2.1. Saint Joseph (Soeurs de Saint Joseph de la Apparition) Misyonerlerinin Giresun'da Mektep Açma Teşebbüsleri

Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyetlerine en erken tarihte başlayan ülke Fransa'dır. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nde ilk Fransız Mektebi 18 Kasım 1583 tarihinde açılmıştır. 8 Kasım'da İstanbul'a gelen Cizvit tarikatının papazları, Galata'da bulunan Saint Benoit

³⁵³Serpil Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyıl'da Katolikleşirme Yöntemleri ve Katolik Propagandasına Karşı Yürütülen Mücadele", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, s. 326-327.

³⁵⁴ Gülferi Akın Ertek- Özgül Yıldırım Güneş, "Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi'nin İnşa Süreci ve Mimarisi", *Kafkasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28, s. 485.

³⁵⁵ Uygun, "Acente-Konsolos Raporlarına Göre Giresun Limanı", s. 374.

Kilisesi ve manastırına yerleştikten sonra Katolik misyonerlik faaliyetlerini yöneten Saint Benoit Mektebi'ni açmışlardır. Bu mektebin ardından, Capucin misyonerleri, Lazaristler, Dominikenler, Fransiskanlar ve diğer Katolik din adamları da İstanbul'a gelmişlerdir.³⁵⁶ Katolik Mektepleri çok erken bir tarihte açılmasına rağmen XIX. yüzyıla kadar sayıları birkaç taneden ibaret kalmıştır.

Giresun'da Katolik Kilisesi ve manastır inşası için teşebbüslerde de yine Fransa'nın etkisi olduğunu görmekteyiz.³⁵⁷ *Freres de la Doctrine Chretienne* tarikatı Trabzon, Giresun, Erzurum, İzmir ve İstanbul'da çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Freres Mekteplerinin en ünlüsü İstanbul Kadıköy'de bulunan Saint Joseph Koleji'dir.³⁵⁸

Saint Joseph Fransız Koleji, Kadıköy'de 1864 yılında açılmıştır. 1914 yılından itibaren Fransız liselerinin müfredatı ile eğitim- öğretim vermektedir. St. Joseph Koleji'nde eğitimin dili başta Fransızca olmak üzere, iki yabancı dil zorunlu olarak seçilirdi. Türkçe birinci yabancı dil olup, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rumca, Ermenice, İbranice'den birini ikinci dil olarak seçilmektedir. Kolejin öğretim dili Fransızca'dır. Bu okul sadece Hristiyanlar tarafından değil aynı zamanda Müslümanlar için de kabul görmüş ve öğrencilerini bu okula yollamışlardır. Şüphesiz bunun en önemli sebebi Kolejin, okutulmasında zorunlu olan Türkçe dersleri olduğu gibi, kolejin diğer yabancı okullardan ziyade daha tarafsız bir dini yönü bulunduğundandır.³⁵⁹

Fransız makamlarının Mayıs 1913'ten itibaren yazışmaları bulunmaktadır. Buna göre Çınarlar Rum Mahallesi'ne yapılması istenilen mektep inşasının ölçüleri *tulen (uzunluk) 16 metre, arzen (genişlik) 19 metre ve çatıya kadar irtifa (yükseklik) 18 metre* olacağını belirtmektedirler.³⁶⁰ Bunun üzerine Trabzon Vilayeti'nden gönderilen telgraf ile Capucin namındaki Fransız rahipleri için yapılacak müesseselerin araştırılmasına başlanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Giresun Kazasında Fransızlara ait hiçbir müessesenin olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine 26 Haziran 1913 tarihinde İstanbul Fransız Elçiliği tarafından Trabzon Vilayetine yeniden telgraf gönderildi. Fakat Trabzon vilayeti bu telgrafa 10 Ocak 1914 tarihinde cevap verdiğinden ve üzerinden altı ay geçtiğinden dolayı

³⁵⁶ Necdet Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2002, s. 33-35.

³⁵⁷ BOA, ŞD, No: 1866/17/2/2, 3 Mayıs 1911; DH. İD, No: 123/6-7, 14 Haziran 1911.

³⁵⁸ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, s. 34-35.

³⁵⁹ İlknur Polat Haydaroglu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara 1993, s. 112-113.

³⁶⁰ BOA, HR. HMs. İŞO, No: 144/11/1/1, 13 Haziran 1913.

Babialı Hukuk Müşavirliğinin ikazı Trabzon'a bildirilmiştir. Trabzon Vilayeti'nden gönderilen cevap ile inşası için gösterilen arsalarda hiçbir mahzur olmadığı tetkik edilmiş ve mektep ile manastır inşasına müsaade edilmiştir.³⁶¹

İstanbul Fransız Sefareti ve Trabzon Vilayeti ile yazışmalar, mektep inşasına müsaade edilmesine rağmen devam etmiştir. Babialı Hukuk Müşavirliğinden gönderildiği anlaşılan vesikaya göre, Giresun'da Soeurs Joseph de la Parisien yani Parisli Kardeşler namında misyoner rahiplerini tarafından inşa olunacak mektep ve manastır hakkında nezaret 9 Şubat 1914 tarihli tezkireye cevaben vergilerin verilmesi halinde müesseselerin inşasına müsaade edileceğini bildirmiştir. İstanbul Fransa Sefareti, 31 Mayıs 1913 tarihinde Çınarlar Mahallesine yapılacak mektep ve manastıra ait binaların plan ve şeklini nezarete gönderdiklerini ve ayrıca yapılacak olan müesseselerde hiçbir mahzur olmadığını ve arsaların tetkik edildiğini de belirtmişlerdir.³⁶² 13 Mayıs 1914 tarihinde Fransa Sefareti, manastır, mektep ve muayenehane olarak itilafnameye eklenen bu müesseselerden sadece mektep ve manastırın inşasına ruhsat istediklerini bildirmişlerdir.³⁶³

Bu yazışmaların ardından Hariciye Nezareti, gelişmeleri Sadarete bildirmiştir. Divan-ı Hümayun Beylikçi Kalemi 15 Haziran 1914 gönderdiği cevap ile mektep ve manastır dışındaki mabet ve muayenehanenin mevcut olup olmadığını ve kiralanmış bir arsa mı olduğuna dair tetkik yapılmasını istemiştir.³⁶⁴ Bunun üzerine 28 Temmuz 1914 yılında Trabzon'dan gelen cevaba göre, Giresun'da Soeurs Joseph rahipleri tarafından inşası istenilen ve daha önce tahkikatı yapılan müesseselerden takdim edilen yalnızca mektep olduğu ve beraberinde manastır bulunmadığı belirtilerek, üzerine mektep inşa olunacak arsanın mülk olduğu, birikmiş vergisi bulunmadığı ve yalnızca 1914 senesinin vergisi tahsil edilmediği anlaşılmıştır. Bu rahiplere ait halihazırda mabet ve muayenehane gibi müesseselerin mevcut olmadığı için manastır ve mektep inşasına muhalefet olunmaması yönünde tebligat Giresun Kaymakamlığı'na bildirilmiştir.³⁶⁵

29 Eylül 1914 yılında gerçekleşen yeni gelişmeler karşısında mektep inşası izninin verilmediği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 8 Eylül 1914 tarihinde yabancı

³⁶¹ BOA, HR. HMS. İŞO, No: 144/11/9/1, 27 Mayıs 1914.

³⁶² BOA, HR. HMS. İŞO, No: 144/11/9/1, 27 Mayıs 1914.

³⁶³ BOA, HR. HMS. İŞO, No: 144/11/11, 28 Şubat 1914.

³⁶⁴ Bostan, "Giresun'da Bulunan Yabancı Okul ve Dini Müesseseler", *Giresun Tarih Sempozyumu (24-24 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 409-410.

³⁶⁵ BOA, HR. HMS. İŞO, No: 144/11/13, 22 Temmuz 1915.

devletlere verilen kapitülasyonun³⁶⁶geçerliliğini sonlandırdığını bildirmesinden sonra yabancı müesseselere karşı nasıl bir muamele yapılacağı söz konusu olmuştur. Nitekim bu durum Giresun Kazasında Fransız rahipleri adına yapılması istenilen mektep inşasında da geçerli olmuştur. Bu sebeptendir ki, Divan-ı Hümayun Kalemî, 29 Eylül 1914 tarihinde Hariciye Nezareti'ne bu gelişmeler ile beraber yeniden tetkik edilmesini istemiştir. Bunda şüphesiz yaklaşan cihan harbinin etkisi vardır. Nitekim harbin başlamasıyla zaten mektep yapma girişimi akim kalmış ve neticeye ulaşamamıştır.³⁶⁷

4.2.2. Matbuat Üzerinden Dini Propaganda: Dini Kitap Satışlarının Engellenmesi

Milliyetçiliğinin gelişmesinde en önemli araçlardan biri olan mektepler de kilise gibi işlevini değiştirmiştir. Mektepler bizzat öğretmenler tarafından derslerde sözlü bir şekilde ya da ders kitapları aracılığıyla öğrencileri devlete karşı kışkırtmaya ve propaganda yapmaya başlamışlardır. Aynı zamanda öğrencileri milli uyanışa sürüklemeye ve milliyetçiliğin liderleri olmaları teşvik etmişlerdir. Denilebilir ki, milliyetçiliğinin gelişmesinde büyük faktörlerden biri de öğretmenlerdir. Öğretmenler artık bir komitacı, öğrenciler ise ihtilalci bir kimlikle yetiştirilmektedir. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Gayrimüslim Mekteplerini denetim ve gözetimini arttırmış, bu suça iştirak eden öğretmenlere hapis, kalebent ve sürgün gibi cezalar verilmiştir.³⁶⁸

Gayrimüslim cemaatin, ayrılıkçı düşüncelerini gerçekleştirebilmek amacıyla başka bir propaganda yöntemi olarak basın-yayın araçlarını kullandığını görmekteyiz. Gazete, kitap ve harita gibi zararlı fikirlerle dolu bu yayınlar, mekteplerden çıkmış ve Gayrimüslim tebaanın evlerinde dahi görülmeye başlanmıştır. Örneğin Osmanlı Devleti, zararlı yayınların Ermenilerde artması üzerine birtakım önlemler almıştır. “Ermeni Kilisesi ve Tarihi” dersi müfredattan kaldırılarak “Osmanlı Tarihi” dersi müfredata eklenmiştir. Ermeni Kilisesi ve Tarihi dersinde yapılan tetkiklerde, Ermeni gençlere milliyetçilik fikirleri anlatıldığı için bu karar alınmıştır. Devlet, Osmanlı Tarihi dersini ekleyerek, bu ayrılıkçı fikirleri ve ekilmeye çalışılan Osmanlı düşmanlığının önüne

³⁶⁶ Osmanlı Devleti V. Mehmed Reşad döneminde “kapitülasyon” adı altında yabancı devletlere verilen tüm mali, iktisadi, adli ve idari imtiyazları ve bundan önce yapılan eski anlaşmaları 1 Ekim 1914 yılı itibarıyla geçerliliğini sonlandırdığını bildirmiştir. Bkz. Melike Sarıkçıoğlu, “İstanbul İnan Büyükelçilik Belgelerinde Türkiye”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 43, s. 82.

³⁶⁷ Bostan, “Giresun’da Bulunan Yabancı Okul ve Dini Müesseseler”, s. 410-411.

³⁶⁸ Zamacı, “Ermeni Muallimlerinin Faaliyet ve Rollerini”, s. 53.

geçmeye çalışmıştır.³⁶⁹ Nitekim arşiv vesikasına göre, muzır neşriyat adı verilen zararlı matbuatın Giresun'da da bizzat din adamları tarafından dağıtıldığı bilgisine ulaşmaktayız. Ermeni İhtilal komitesi, Karadeniz Bölgesi'nde yoğun faaliyetlerde bulunduğu zaman hükümet, Giresun Kaymakamı Bekir Sıdkı Paşa'dan Ermeni olayları ve bölge hakkında bilgisine başvurmuştur. Bekir Sıdkı Paşa, 10 Ocak 1891 tarihli arıza ile, Ermeni meselesinden, alınacak tedbirlerden ve Ermeni komiteciler tarafından hazırlanan zararlı yayınlardan bahsetmiştir. Arizaya göre, Karakin isimli rahip tarafından iki zararlı yayın ele geçirilip, önemli görülen bölümler çevrilmiştir. Rahip Karakin önceden Trabzon Murahhaslığı yapmıştır. Şimdi ise Beyoğlu'ndaki Ermeni Kilisesi'nde bağımsız bir Ermenistan Devleti kurmak için birtakım faaliyetlere girişerek, basın- yayın yoluyla Osmanlı Devleti'ne karşı halkı kışkırtacak eylemlerde bulunmaktadır. Ele geçirilen yayınlarda ise oldukça tehlikeli fikirler bulunmaktaydı. Karakin'in telif ettiği kitaplardan yola çıkarak, Ermeni meselesinin yeni bir mesele olmadığı, bu meselenin on beş yirmi yıl öncesinde tohumları atıldığı anlaşılmaktadır.³⁷⁰

Bundan başka 25 Ocak 1906 tarihli belgede Sirkeci civarında Kazasker Hanında Sempad Davidyan tarafından Giresun'da Ermeni Mekteplerine gönderilmiş olduğu "Jimmastik de la Spor" isimli Fransızca yazılmış kitabın zararlı olmadığı fakat "Varjanyan Mankanis" isimli Ermeni kitabının bir takım zararlı bilgilerin olduğu bildirilmektedir.³⁷¹ Ayrıca Anadolu'da bazı Ermeni Mekteplerine gönderilmek istenilen Varjanyan Mankanis namındaki Ermeni kitabının fikren kötü bulunduğu görülmüş olduğundan tedrisine meydan verilmemesi ve Encümen-i Teftiş ve Muayene Maarif Nezareti³⁷² tarafından müsaade edilmemesi ve müfredattan çıkarılması istenmiştir.³⁷³ Varjanyan Mankanis kitabın içeriğine bakıldığında, terminolojik bilgiler, Ermenilerin tarihsel yapısı, özgürlük, vatanperverlik, Ermeni marşları ve sloganları bulunmaktadır.³⁷⁴ Belgelerden de anlaşılacağı üzere kiliseler ayrılıklara giden yolda her türlü faaliyet içerisinde bulunmuşlardır.

³⁶⁹ Zamacı, "Ermeni Muallimlerinin Faaliyet ve Rollerini", s. 53-56.

³⁷⁰ Edip Uzundal, "Amasya Sancağı'nda Ermenilerin Propaganda Faaliyetlerine Dair Bazı Tespitler (1890-1903)", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 23-24.

³⁷¹ BOA, MF. MKT, No: 911/46/1, 10 Şubat 1906.

³⁷² 1881 yılında kurulan Encümen-i Teftiş ve Muayene Maarif Nezareti, yayımlanması istenen telif ve tercüme eserlerini inceleyip, haklarında karar vermektedir. Bkz. Habibe Polat, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı'da Eğitimin İyileştirilmesi Girişimleri Çerçevesinde Gayrimüslim ve Yabancı Okullar", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 1, s. 38.

³⁷³ BOA, MF. MKT, No: 911/46/2, 12 Ocak 1906.

³⁷⁴ Karadoğan, "XX. Yüzyıl Başında Osmanlı Tebaasının Jimnastiğe Bakışı", s. 642.

Giresun Kazasında dini kitapların satışını ve yayılmasını sadece Ermeni cemaatinde değil aynı zamanda Rum cemaatinde de görmekteyiz. Buna göre 13 Ekim 1902 yılında Dahiliye Nezareti'ne bir telgraf ile, dini kitaplar satan Digos isimli bir kişinin Giresun'da bu tarihlerde Protestan mezhebinden kimse olmasa da yine de Rum evlerine giderek Protestanlığı yayma faaliyetine giriştiği ve bu durum Rum cemaati tarafından kargaşaya sebep olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Digos'un Trabzon vilayetine gönderilmesi kararı alınmıştır. Bundan başka Giresun'da hem Rum hemde Ermenilere İncil dağıtan bir kişinin Tirebolu'ya da giderek Rum ve Ermeni cemaatlerine İncil satmaya başlamış ve Gayrimüslim Mekteplerinin müdürleri ile de yakın bir ilişki kurmuştur. Ancak bu sıralarda Tirebolu'ya Trabzonlu Rum papaz gelerek Protestan misyonerlerin dağıttığı dini kitapların alınmasını Patrik tarafından yasaklandığını bildirmiştir. Bunun üzerine bir kargaşa ile alınan dini kitaplar satıcıya geri verilmeye başlanmıştır. Bu durum Tirebolu Rum ve Ermeni Mektepleri müdürlerinin satıcı ile yakın bir ilişki kurduğundan dolayı tepki almasına yol açmıştır. Dini kitap satıcısının ise Tirebolu'dan ayrılmasıyla sonuçlanmıştır.³⁷⁵

³⁷⁵ Alan- Kuş, *American Board Kaynaklarında Trabzon*, s. 155-156.

5. SONUÇ

Giresun Kazasında Hristiyan nüfus olarak karşımıza çıkan Rum ve Ermeniler, şehrin sosyo kültürel ve ekonomik hayatında oldukça önemli bir rol oynamışlardır. Osmanlı Devleti, Tanzimat dönemine kadar Gayrimüslim tebaanın yönetiminde, İslam hukukunun zimmilerle ilgili hükümlerini uygulamıştır. Bu hükümlerle Gayrimüslim tebaanın inanç ve ibadetlerine karışılmamış ancak kilise, havra, manastır ve çan kulesi inşasına kısıtlamalar getirmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile Gayrimüslim tebaaya çeşitli haklar tanınmış ve bu haklar çerçevesinde Gayrimüslimlere ait ibadet kurumlarının açılmasına müsaade edilmeye başlanmıştır. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nde yoğun bir şekilde kilise inşa faaliyetlerine sebep olmuştur.

Tanzimat Fermanı ile başlayan reform hareketleri, Anadolu'nun bazı kentlerini etkilediği gibi Giresun Kazasında da etkili olmuştur. Giresun Kazası gerek yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle gerekse limanı ve ticaret hacmiyle tarihin her döneminde önemli bir liman kenti olmuştur. Giresun'un bu stratejik durumu ise özellikle yabancı devletlerin dikkatini çekmiştir. Nitekim 1871 yılında konsolosluklar açılmaya başlamış ve Giresun Gayrimüslim tebaa ile yabancı devletler arasında yoğun ticari ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Özellikle Giresunlu Rumlar uluslararası ticaret sayesinde ekonomik yönden göze çarpan bir refah seviyesine ulaşmışlardır. Aynı zamanda Tanzimat ve Islahat Fermanı ile de hukuki olarak kilise ve mektep açabilmelerinin önündeki engelin ortadan kalkması çok sayıda kiliselerin açılmasına neden olmuştur. Giresun Kazasında 1870 yıllarında Gayrimüslim cemaate ait 18 kilise ve nahiyelerle birlikte toplamda 37 kilise tespit edilmiştir. Bundan 33 yıl sonra ise kilise sayısı 53'e yükselmiştir. Bunun sebebi hem Tanzimat reformlarının Gayrimüslim cemaate ait yeni kilise inşa etmesine müsaade edilmesi hem de bölgeye gelen misyoner ve yabancı devletlerin kilise, okul ve hastane açmalarından dolayı gelişmiştir. Giresun Kazasında kilise merkezli gelişen misyonerlik faaliyetlerinde Capucin misyonerlerin faaliyetlerini görmekteyiz. Osmanlı resmî belgelerinde Capucin misyonerleri tarafından Giresun Kazasında bir kilise ve bir okul inşası için yazışmalar gerçekleştirdiği ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda Osmanlı resmî belgeleri ışığında Giresun'da 64 Katolik nüfusun da ikamet ettiği tespit edilmektedir. Capucin misyonerleri 1 Katolik Şapeli, Saint Josephlere ait 1 Fransız Mektebi ve yine 1 kilise ve 1 mektep açabilmek için hükümete teşebbüslerde bulunmuşlardır.

Giresun Kazasında Protestan misyonerlik faaliyetleri ise Rumlardan ziyade Ermeniler üzerinde daha etkili olmuştur. 1895- 1896 yıllarında Giresun'da Rumların Ortodoks mezhebine mensup, Ermenilerin ise büyük bir çoğunluğu Gregoryen olup az bir sayıda ise Katolik ve Protestan nüfusun ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Protestan misyoner faaliyetlerinde Rum tebaanın daha temkinli davranmasında Patrikliğin önemli katkısı bulunmaktadır. Zira mezhep değiştirenler ağır cezalara tabii tutulmaktadır.

Bu kiliselerin önemli bir kısmı bir süre sonra ihtiyaçtan ziyade propaganda amaçlı yapılarak amacından sapmıştır. Bunun üzerine kontrolü sağlayabilmek ve bu denetimi yapabilmek için Adliye ve Mezahip Nezareti oluşturulmuş, kilise inşası taleplerinin Gayrimüslim nüfusa oranla gerçekçi talepler mi yoksa amacının dışında propaganda amacıyla mı yapılmak istendiğine dair sıkı sıkıya denetimler yapılmaya başlanmıştır. Ancak gerek mevcut Doğu Kiliselerinin gerekse dışarıdan ithal misyonerlik kiliselerinin inşası esnasında yerel yönetimler tarafından yapılan engellemeler genellikle büyük güçlerin devreye girmesiyle ortadan kalkmış ve kilise inşa faaliyetleri ve kiliseler üzerinden yapılan propaganda savaşları adeta ekonomik anlamda yaşanan rekabetin bir uzantısı olmuştur. Bunun neticesinde Osmanlı Devleti'nin kontrollerine rağmen yoğun bir kilise açma faaliyetleri gelişmiş ve kiliseler adeta cami ve mescitlerin karşısına rakip olarak ortaya çıkmıştır. Müslümanlardan ziyade Gayrimüslim teba arasında yaşanan mezhep değiştirmeleri ve rekabetleri çoğu yerde olduğu gibi Giresun'da da kiliseler ve mezhepler arasındaki çatışmalara dönüşmüştür. Yerel yönetimler ve Babiali bu noktada acziyet içerisinde adeta hakem rolü üstlenmek durumunda kalmıştır.

Yabancı devletler kiliselerin yanında kendi kültür ve yaşam şekillerini empoze etmek, ticari ihtiyaçlarına yönelik kalifiye eleman yetiştirmek ve küçük kolonilerini inşa etmek için kiliselerin uzantısı sayılan kültürel müesseseler de açmışlardır. Bu bağlamda okullar ve hastahaneler açmışlardır. Ayrıca kiliselerin metropolit ve patrikler aracılığıyla tek merkezden idare edilmesi kilise merkezli etno-dinsel milliyetçiliğinin yolunu açarak bu yolda kiliseler önemli bir rol üstlenmiştir. Öyle ki açılan bu kiliseler ve kültürel uzantıları olan mektepler ve hastaneler gibi kurum ve kuruluşlar, Gayrimüslim tebaa arasında ayrılıkçı fikirlerin yeşermesine neden olmuştur. Bu fikirler imparatorluğun son bulduğu Birinci Dünya Savaşındaki sürece kadar gelişmiş, bölgenin ve devletin bekası için tehlikeli bir hal almıştır. Özellikle Kurtuluş Savaşı esnasında ayrılıkçı fikirlerin pratikte yoğun olarak uygulanma aşamasına dönüşmesi bölgede ciddi bir kaos ve anarşiye sebebiyet vermiş, bu esnada Giresunlu Rumların önemli bir kısmı tüm Karadeniz

Rumlarında olduğu gibi İstiklal Harbinin başarıya ulaşması önünde önemli bir engel olmuşlardır. Başta Rumlar olmak üzere Rum ve Ermenilerin Cihan Harbi ve İstiklal mücadelesi esnasında göstermiş oldukları ayrılıkçı faaliyetleri ve isyanları onların Cumhuriyet Türkiye'sindeki kaderlerini de etkilemiştir. Mübadele sonrasında Rum ve Ermenilerin bölgeden göç etmeleri kiliselerin varlığı üzerinde de doğrudan etkiye yol açmıştır. Antik ve eski dönemden kalma az sayıda kilisenin haricinde XIX. yüzyılın sonunda propaganda amaçlı yapılan küçük ev kiliselerinin çoğu cemaatsiz ve âtil kaldığından yıkılmış, dönüşmüş ve harap bir surette günümüze ulaşmıştır. Son zamanlarda yapılan yüzey ve arkeolojik araştırmalar neticesinde sanatsal değeri yüksek olan bu yapılar yeniden gün yüzüne çıkarılmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kayıtları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi;

BEO, (Bab-ı Ali Evrak Odası), 1605/120314, 3660/274479, 3909/293119, 4280/320937.

DH. İD, (Dahiliye Nezareti İdare), 114/26/6, 123/ 6-3, 123/6-7, 214/8/2.

DH.KMS, (Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus), 53/21/2, 53/21/27, 53/21/2.

DH. ŞFR, (Dahiliye Nezareti Şifre Kalem-i), 630/126, 632/54, 632/54/1.

HR. HMŞ. İŞO, (Hariciye Nezareti İstişare Odası), 144/11/4, 144/11/11, 144/11/13, 144/11/1/1,
144/11/9/1.

HR. MKT, (Hariciye Nezareti Mektubi Kalem-i), 196/53/1.

İ. AZN, (İrade Adliye ve Mezahib), 10/2-1, 10/2-2, 10/2-4, 18/30, 40/31, 42/16/4/1, 42/16/5/1.

İ. MF, (İrade Maarif), 22/7/3.

MF. MKT, (Maarif Nezreti Mektubi Kalem-i), 911/46/1, 911/46/2.

MV, (Meclis-i Vükela Mazbataları), 232/108.

ŞD, (Şura-yı Devlet), 1852/27, 1852/27/2, 1852/27/5, 1866/17/2/2, 1866/17/5, 1866/32/3,
1866/32/5, 2597/1, 2610/13-2, 2610/13-6.

2. Salnameler

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1869/1286), C. 1, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 1993.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1870/1287), C. 2, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 1993.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1871/1288), C. 3, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 1993.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1872/1289), C. 4, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 1994.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1873/1290), C. 5, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 1995.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1874/1291), C. 6, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 1995.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1875/1292), C. 7, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 1995.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1879/1296), C. 11, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 1999.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1881/1298), C. 12, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 1999.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1888/1305), C. 13, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 2002.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1892/1309), C. 14, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 2005.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1894/1311), C. 15, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 2007.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1901/1318), C. 19, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 2008.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, (1903/1320), C. 21, (Yay. Kudret Emirođlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay., Ankara 2008.

3. Tetkik Eserler

Kitaplar

Alan, Gülbadi, – Kuş, Ayşegül, *Amerikan Board Kaynaklarında Trabzon (1830-1923)*, Serander Yay., İstanbul 2021.

Albayrak, Haşim, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babiali Kitaplığı, İstanbul 2010.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, Kronik Kitap, İstanbul 2018.

Arslan, Murat, *Arrianus' un Karadeniz Seyahati: Arriani Periplus Ponti Euxini*, Odin Yay., İstanbul 2005.

Balcı, Sezai, *Giresun Rumları ve Gayrimüslim Bir Belediye Başkanı: Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*, Libra Yay., İstanbul 2012.

Bijışkyan, Minas P., *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, (Çev. Hrand D. Andreasyon), Çiviyazıları Yay., İstanbul 1998.

Biber, Tuğba Eray, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, Yeditepe Yay., İstanbul 2022.

Bilgin, Mehmet, *Karadeniz'de Post Modern Pontusçuluk*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007.

Bostan, Hanefi M., *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2002.

Bozkurt, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerinin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Carretto, Giacomo E., *Akdeniz'de Türkler*, (Çev. Durdu Kundakçı–Gülbende Kuray), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1992.

Cuinet, Vital, *La Turquie d'Asie*, I, Leroux, Paris 1892.

Çapa, Mesut, *Pontus Meselesi: Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1993.

- Demirel, Fatmagül, *Adliye Nezareti: Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008.
- Ekinci, İlhan, *Halk, Ayan ve Devlet Tanzimat Devri Ordu Kazası*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.
- Emecen, Feridun M., Ayhan Yüksel, *Giresun Kazası Nüfus Defteri (1251/1835)*, Serander Yay., Trabzon 2015.
- Emecen, Feridun M., *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, Turkuvaz Yay., İstanbul 2020.
- Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yay., İstanbul 1990.
- Fatsa, Mehmet, *Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi*, Melisa Matbaası, Giresun 2002.
- Fatsa, Mehmet, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Kırsalının İdari ve Sosyal Tarihi*, Giresun Belediyesi Yay., Giresun 2005.
- Fatsa, Mehmet, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri (Dini-İlmi Hayat ve Sosyal Kurumlar)*, Giresun Belediyesi Yay., Giresun 2008.
- Fatsa, Mehmet, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri (Osmanlı Dönemi)*, Arı Sanat Yay., İstanbul 2021.
- Goloğlu, Mahmut, *Anadolu'nun Millî Devleti Pontos*, Goloğlu Yay., Ankara 1973.
- Güler, Ali, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Rizeliler Kültür Dayanışma Derneği, Ankara 1995.
- Güllü, Ramazan Erhan, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2015.
- Güllü, Ramazan Erhan, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e)*, Ötüken, İstanbul 2018.
- Güngör, Hakan — Uygun, Süleyman, *Protestan Misyoner Raporlarında Fatsa*, Fatsa ve Yöresi Tarihi I. Cilt, Fenomen Yay., Erzurum 2022.
- Haydaroğlu, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Ocak Yay., Ankara 1993.
- İltar, Gazanfer, *Giresun'da Tarihi Bir Yerleşke Zeytinlik*, Giresun Valiliği Yay., Giresun 2021.
- Karaibrahimoğlu, Sacit, *Giresun: Bütün Yönleri ve Kazaları ile*, Alkan Matbaası, Ankara 1969.

- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 6, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983.
- Karaman Oktay, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Ordu ve Giresun Kazalarında Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Merkez ve Taşrada Ermeniler Nüfus ve Göç*, C. 6, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014.
- Karaman, Oktay, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şebinkarahisar*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2021.
- Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumları Yay., Ankara 1991.
- Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, (Çev. Tanju Gökçöl), Hürriyet Yay., İstanbul 1998.
- Kurt, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 1995.
- Leune, Jean, *Daima Hilekâr (Fransız Bir Gazetecinin Gözünden Yunan İdealleri ve Propagandaları)*, (Ed. Ali Reşad), Dün Bugün Yarı Yay., İstanbul 2020.
- Özcan, Tuğrul, *Merkezi ve Modern Eğitim Kapsamında Osmanlı Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okulları*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Özçelik, İsmail, *Ermeni Sorunu ve Gerçekler*, Gündüz Eğitim ve Yay., Kırıkkale 2005.
- Özmenli, Mehmet, *Giresun Tarihi (Eskiçağ'dan Ortaçağ'ın Sonuna Kadar)*, Giresun Üniversitesi Yay., Erzurum 2013.
- Öztürk, Özhan, *Pontus: Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Nika Yay., Ankara 2016.
- Rottiers, Colonel, *Itinaire de Tiflis a Constantinople*, Bruxelles 1829.
- Sevinç, Necdet, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, Milenyum Yay., İstanbul 2002.
- Sümer, Faruk, *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1992.
- Tellioglu, İbrahim, *Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Bilge Yay., İstanbul 2021.
- Timur, Taner, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, İmge, Ankara 1994.
- Vahapoğlu, M. Hidayet, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 2005.

Yalçın, Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*, İletişim Yay., İstanbul 1994.

Yüksel, Ayhan, *Giresun Tarihinden Sayfalar*, Giresun Valiliği Yay., İstanbul 2009.

4. Makale ve Tezler

Alan, Gülbadi, “Anadolu’daki Yabancı Okullar ve Pontusçuluk”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Ankara 2007, s. 175-198.

Bakır, Abdülhalik — Aksoy, Fatih, “Roma Hâkimiyetine Kadar Sinop Şehri Cappadocia”, *Journal Of History And Social Sciences*, S. 11, Ekim 2018, s. 25-64.

Balcıoğlu, Mustafa, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz’de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki”, *OTAM*, C. 4, S. 4, Mayıs 1993, s. 92-97.

Beydilli, Kemal, “Osmanlı Döneminde Kilise Siyâsetinden Bir Kesit: II. Mahmud Devrinde Kilise Tamiri”, *Osmanlı Devleti ’nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, İslami İlimler Vakfı, 2000, s. 255-266.

Beyoğlu, Süleyman, “Giresun’da Pontusçu Faaliyetler ve Osman Ağa”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Ankara 2007, s. 309-386.

Çadırcı, Musa, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, *Belleten*, C. 53, S. 206, Nisan 1989, s. 237-258.

Emecen, Feridun, “Giresun”, *DİA*, C. 14, TDV Yay., s. 78-83.

Emecen, Feridun M., “XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler”, *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, C. 4, S. 1, Kasım 2014, s. 158-167.

Erdal, İbrahim, “Türk Basınına Göre; Ortodoks Türklerin Millî Mücadeledeki Tutumu”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 9, S. 35, Mayıs 2005, s. 333-343.

Ertek, Gülferi Akın — Güneş, Özgül Yıldırım, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28, Ekim 2021, s. 483-501.

- Gül, Oğuz, *Amerikan Board Misyonerliği ve 1892-1893 Merzifon Ermeni İsyanına Etkileri*, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Batman 2012.
- Güler, Ali, “Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan "Kilise Defterleri" nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar)”, *OTAM*, C. 9, S. 9, Ocak 1998, s. 155-175.
- İnalçık, Halil “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 13, S. 2, Şubat 1958, s. 103-126.
- Kader, Merve Doğan, “İngiliz Belgelerinde Topal Osman Ağa ve Giresun”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 129, S. 254, Ekim 2021, s. 13-42.
- Kalmış, Gökhan, “Eskiçağda Alucra”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, Kasım 2017, s. 609-618.
- Karaibrahimoğlu, Selin –Demirkan, Özgür, “Eğitim Tarihi İzdüşümünde Fiziksel Mekânın İnşası; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Giresun'da Eğitim Yapıları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 38, Ağustos 2019, s. 99-133.
- Karaman, Oktay, *Giresun Kazası (1850-1900)*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1999.
- Karaman, Oktay, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XX. Yüzyılın Başlarında Giresun Kazasında Eğitim”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, Eylül 2009, s. 502-512.
- Kaşlı, Selcan Alperay, *Şebinkarahisar- Giresun ve Çevresindeki Ermeni Olayları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar 2007.
- Kaştan, Yüksel, “Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Alman Basınında Yansıması”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 12, Aralık 2019, s. 189-211.
- Kılıç, Davut – Topal, İbrahim, “Salnamelerde Giresun'un Sosyal ve Dini Yapısı 1869-1905”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, S. 12, Aralık 2011, s. 63-79.
- Kılıç, Pelin İskender, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları”, *International Periodical for The Language, Literature and History of Turkic*, C. 6, S. 2, İlkbahar 2011, s. 485-502.

- Koyuncu, Aşkın, “Osmanlı Devleti’nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, C. 12, S. 16, Ocak 2014, s. 35-87.
- Kurtaran, Uğur, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 8, Aralık 2011, s. 57-71.
- Özyer, Tolga, *Giresun Merkezdeki Kilise Yapıları*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilimdalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2020.
- Pehlivan, Mahmut, “Ermeni İddiaları ve Bazı Tarihi Gerçekler”, *Atatürk Dergisi*, C. 1, S. 6, 2010, s. 19-24.
- Polat, Habibe, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı’da Eğitimin İyileştirilmesi Girişimleri Çerçevesinde Gayrimüslim ve Yabancı Okullar”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 1, Mart 2021, s. 33-42.
- Sarıkcıoğlu, Melike, “İstanbul İnan Büyükelçilik Belgelerinde Türkiye”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 43, 2018, s. 77-94.
- Sönmez, Serpil, “Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyılda Katolikleştirme Yöntemleri ve Katolik Propagandasına Karşı Yürütülen Mücadele”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, Temmuz 2021, s. 320-346.
- Şaşmaz, Musa, “İngiliz Konsolosu Alfred Biliotti’nin 1885’teki Raporuna Göre Trabzon Vilayeti’nde Eğitimin Durumu”, *Tarih ve Toplum*, C. 163, Temmuz 1997, s. 41-53.
- Tellioglu, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, C. 2, S. 2, İlkbahar 2007, s. 655-664.
- Türkmen, Zekeriya, “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)”, *OTAM*, C. 12, 2001, s. 220-244.
- Uygun, Süleyman, “Acente-Konsolos (Mesajeri Maritim Kumpanyası Acentesi ve Fransız Viskonsolosu) Raporlarına Göre Giresun Limanı (1880-1909)”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 12, Aralık 2015, s. 364-394.

- Uzundal, Edip, “Amasya Sancağı’nda Ermenilerin Propaganda Faaliyetlerine Dair Bazı Tespitler (1890-1903)”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Aralık 2017, s. 13-29.
- Ünsal, Emin, *Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2009.
- Yaman, Ahmet, “Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukukî Konumları (Aile Hukuku Özelinde Bir Değerlendirme)”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 51, S. 2, Haziran 2015, s. 11-35.
- Yılmaz, Ali, “İslamlaşma Sürecinden Cumhuriyete Giresun’da Eğitim-Öğretim”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 2, Ekim 2017, s. 37-61.
- Yılmaz, Özgür, “XIX. Yüzyılda Misyonerlik Faaliyetleri Çerçevesinde Trabzon Ermenilerine Bir Bakış”, *OTAM*, C. 21, S. 21, s. 192-219.
- Yolalıcı, M. Emin, “Maarif Salnamelerine Göre Trabzon Vilayetinde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *OTAM*, S. 5, 1994, s. 435-473.
- Yüksel, Ayhan, “Millî Mücadele Yıllarında Giresun’da Rumlar ve Haçika Çetesi”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Ankara 2007.
- Zamacı, Ayşe, “Ermeni Milliyetçiliğinin Siyasallaşmasında Ermeni Muallimlerinin Faaliyet ve Rollerini”, *Ermeni Araştırmaları*, S. 62, Nisan 2019, s. 47-71.

5. Sempozyumlar

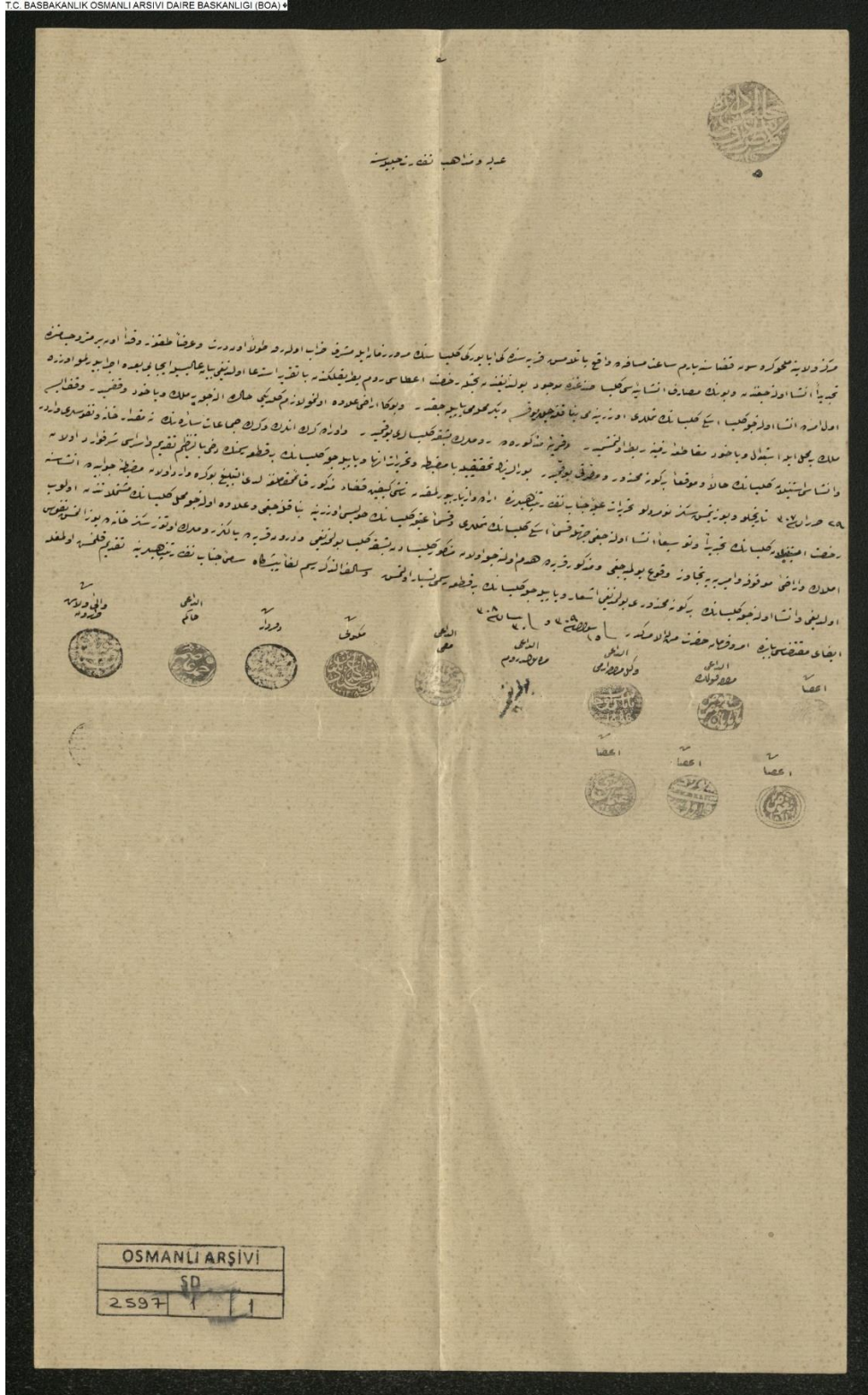
- Acun, Fatma, “Tarih Boyunca Pontus”, *Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1999, s. 19-34.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız, “M.Ö. 2000’li Yıllardan Günümüze Giresun’daki Türk Varlığı”, *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-24 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 25-49.
- Ayışığı, Metin, “Rum Tahriklerine Karşı İstanbul Hükümeti’nin Aldığı Önlemler”, *Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1999, s. 57-67.
- Balcı, Sezai, “Lozan Mübadillerinin Giresun’a Yerleştirilmeleri ve Mübadillerin Karşılaştıkları Sorunlar”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (9-11 Ekim 2008) Bildiriler II*, Giresun Belediyesi Yay., Ankara 2009, s. 76-85.

- Beyoğlu, Süleyman, “Belgelerle Osman Ağa (1883-1923)”, *Milli Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1999, s. 77-97.
- Bostan, İdris, “Giresun’da Bulunan Yabancı Okul ve Dini Müesseseler”, *Giresun Tarih Sempozyumu (24-24 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 405-413.
- Bostan, Mehmet Hanefi, “XV- XIX. Yüzyıllarda Giresun Kazası’nın İdari Taksimatı ve Nüfusu”, *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-24 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 119-136.
- Çapa Mesut, “Belgelerin Işığında Pontus Meselesi”, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Ankara 2017.
- Emecen, Feridun, “Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri”, *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-24 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 19-24.
- İlgazi, Abdullah, “Giresun ve çevresinde Pontus Rum Faaliyetleri”. *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 249-257.
- Karaman, Oktay, “Seyahatnamelere Göre Giresun”, *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 163-171.
- Özkaya, Yücel, “İslahat Fermanı Sonrası Giresun’un Durumu”. *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 197-202.
- Sariođlan, Esin, “Giresun ve Tanzimat”, *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 189-196.
- Şahin, İlhan, “Osmanlı Döneminde Giresun Bölgesinde Konar-Göçerlerin İzleri”, *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 111-117.
- Yüksel, Ayhan, “Giresun Bölgesinin İdari Durumu ve İdareciler”, *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1997, s. 173-188.

Yüksel, Ayhan, “Savaş Yıllarında Giresun (1914- 1922): Sosyal ve Ekonomik Durum”, *Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999) Bildirileri*, Giresun Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1999, s. 233-253.

EKLER

Ek: 1-Giresun Kazası Aya Yorgi Kilisesi'nin Yeniden İnşası İçin İzin Talebi

ŞD.02597.00001.001

Ek: 3-Saint Joseph (Soeurs de Saint Joseph de la Apparition) Misyonerlerinin Mektep Açma Teşebbüsleri

1 / 1

کرسوندہ انشاک طلب الہامہ ۵۶۲ مونسہ ضلع
بج صاحبہ ملکیت
باب عالی حقوق مشاورلکی

نومرو	تاریخ	نوع مسودہ	مستور	مدیر	مشاور	مشاور
۲۱۷۶	۱۱ مارچ ۱۸۹۹	نک				

کرسوندہ انتہی طبیب
۱۱ مارچ ۱۸۹۹
۹۲ نڈولو ژانہ تقریبی
۱۸۹۹ تاریخ و ۱۹ نڈولو
۱۸۹۹ تاریخ و ۱۹ نڈولو

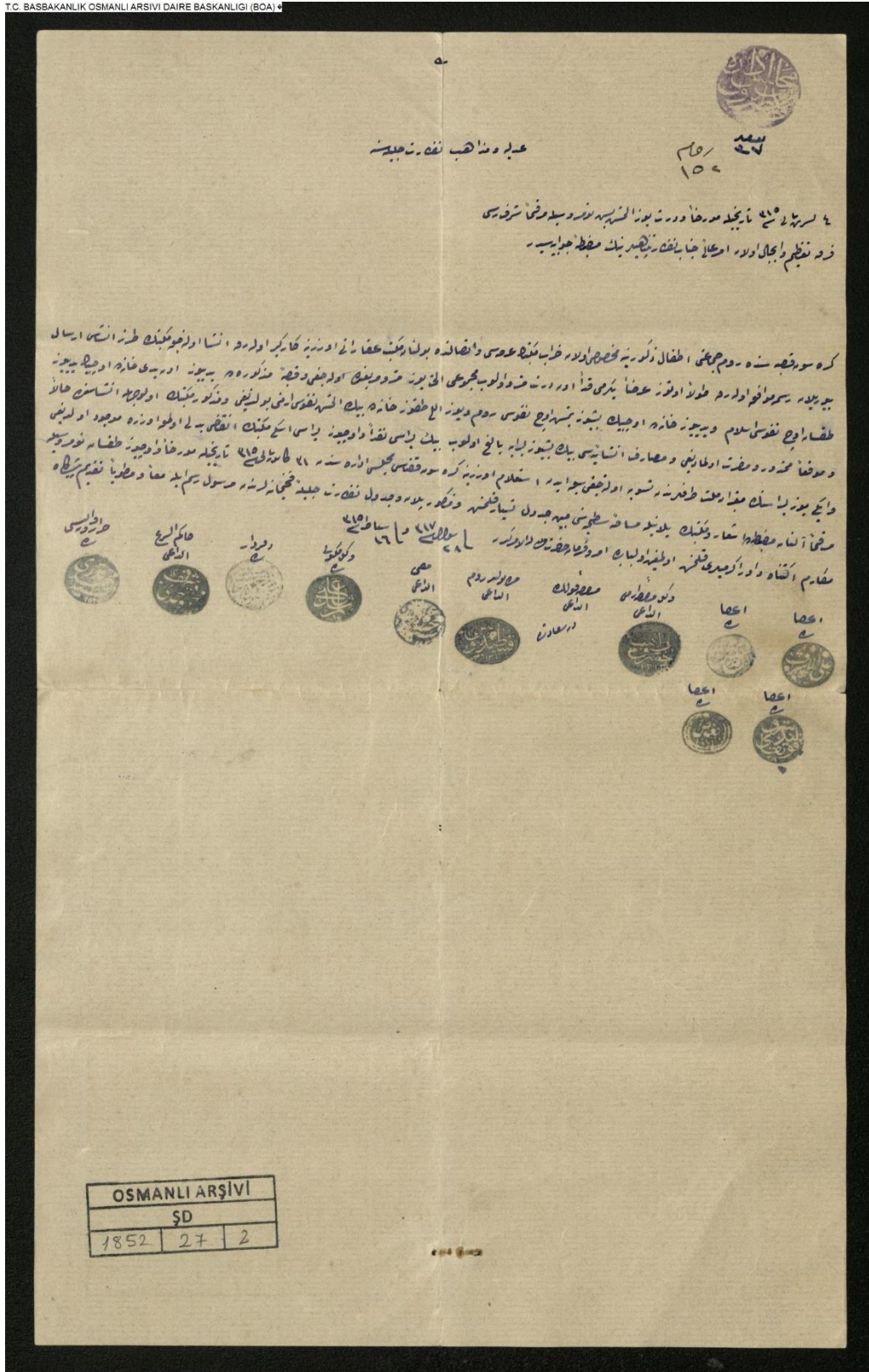
مصابہ وقتہ
توضیح

کرسوندہ انشاکہ پمکده بولانہ «سور دوسہ ژوزف دی لاپاپیوہ»
ماندہ کی ژانہ اہلری لوندہ صوبہ دی ریول ایکی نقطہ سند قاقی
بوجہ صی نڈورہ ضلع لردم کرسوندہ کمانہ روضہ تھن معلومہ
سوارژینہ اولہ کی نڈو طول ژودہ طغوز نڈو عصر و صافیہ قدر اولہ
نڈو ارتفاعک انانہ صوبہ کی پتہ پتہ و صافہ انتہی و
نڈو طغوز نڈو نوبہ و پافانہ جفندہ کمانہ روضہ صافیہ اوقیا ایدہ اعلیک
اصاری و قیدیک «سور دوسہ ژوزف دی لاپاپیوہ» ژانہ اہلریک
پتہ پتہ مانہ نڈو صافیہ سند قاقینیک جڈو و پانانہ اعصہ انانہ صافیہ
ژانہ صافیہ و نڈو ۱۱ مارچ ۱۸۹۹ تاریخ و ۹۲ نڈولو تقریبی و ۱۹ نڈولو
۱۸۹۹ تاریخ و ۱۹ نڈولو ۱۸۹۹ تاریخ و ۱۹ نڈولو

دیوانہ اہلریک مارلہ سندہ سندہ تقریبہ موجودیکہ نڈو
سینہ پویش اور ژانہ موسیقی اسین صافیہ و فائزہ کرسوندہ
جج پویش بولہ کرسوندہ نڈو کرسوندہ کرسوندہ کرسوندہ
معدہ خایجہ دلہ کرسوندہ کرسوندہ کرسوندہ کرسوندہ
موجودیکہ معدہ اولیہ بوی موسسات بعد تصدیق کرسوندہ

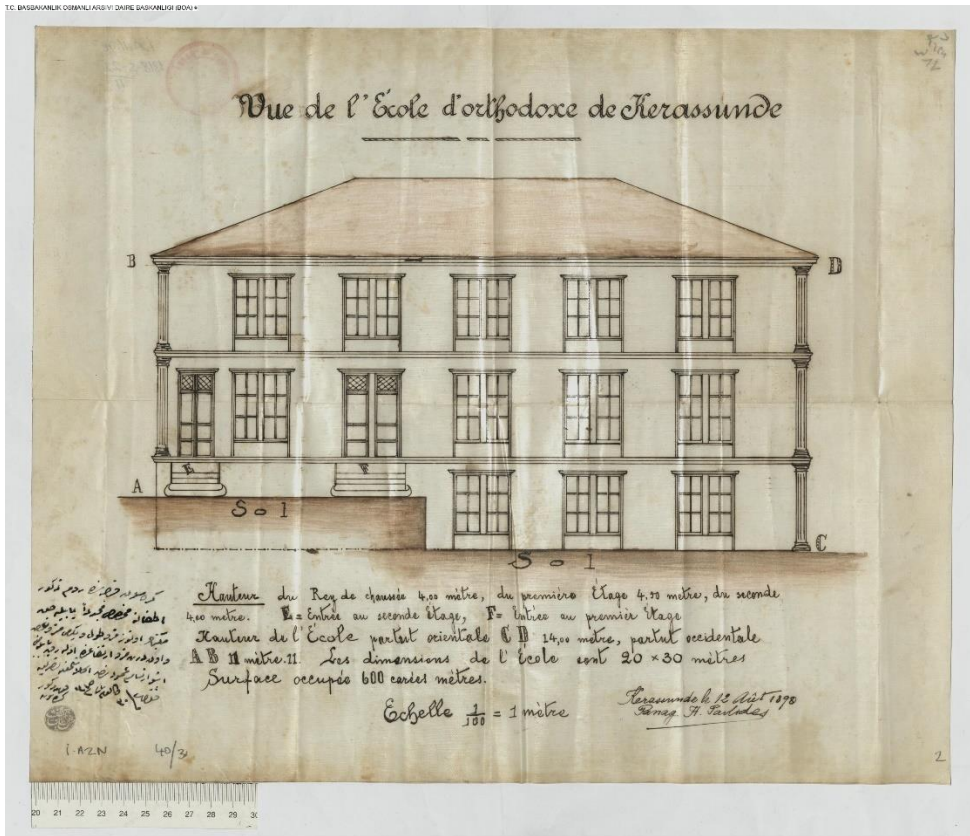
HR.HMS.İSO 144/11 2 urk (2 shf bo) 4

Ek: 4-Giresun Rum Erkek Öğrencilerinin Yıkılmaya Yüz Tutmuş Olan Mektepleri İçin
Gönderilen Dilekçe ile Yeniden İnşasına İzin Talebi

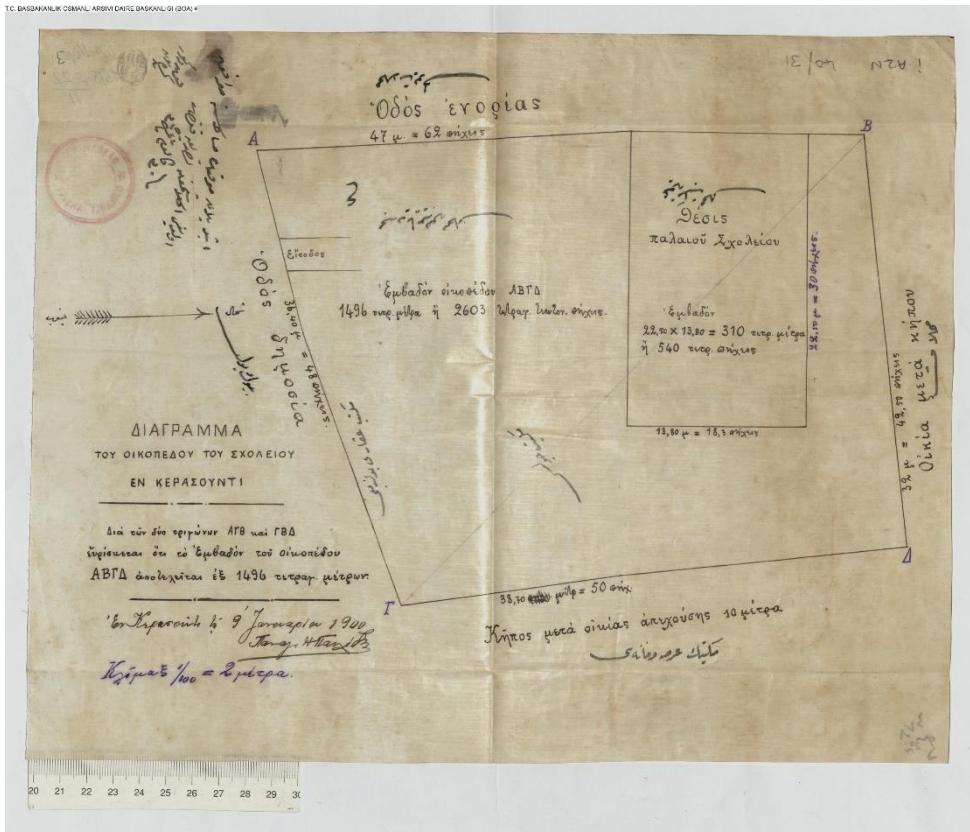

ŞD.01852.00027.002

Ek: 5-Giresun Kazasında İnşası İstenilen Rum Erkek Mektebi Planı

LAZN.00040.00031.002

LAZN.00040.00031.003

Ek: 6-Giresun Rum Kız Mektebi İçin Merkeze Gönderilen Dilekçe ile Hem Kilise Tamiri
Hem de Mektebin Genişletilerek Yeniden İnşasına İzin Talebi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BCA)

دائرة احوال
خطات عثمانیہ
۶۵۱

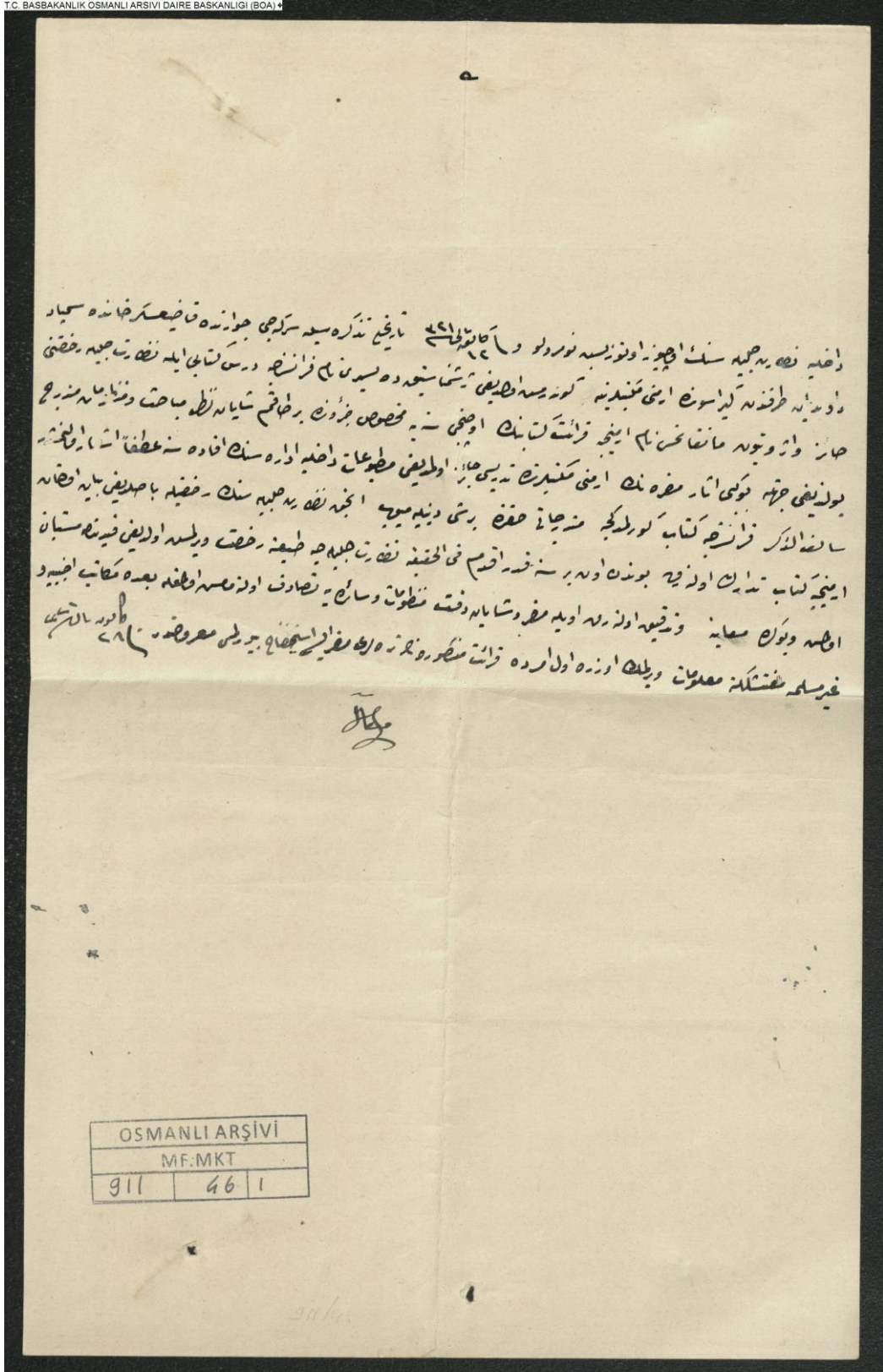
که سوره قصه سوره قوفاره نامه کی جمله ده کاتبه روم امانت مکتبک نوسیم و تجدید انشاء حضرت عطی صفا روم بطریق کلمه و توجیح بودیم استماعاً از سید
اجرای بدینده تحقیقاته در اوقات نظیر تقدیمی حاوی عدلیه و مذاکرات نظامی جنگی ایجابی و اوج بود و اولوز نور دولت در وی در اولی روز صوابی بود و بعد از آن
که سوره قوفاره نامه کی جمله واقع طبایع فخری مجوبه و بطریق ایجابی تا تجدید ضعیضه امر عالی اصداً بود یعنی مقصد اولوب مکتب انشاء موقوفه دست اولوز سید
طریق بود و بدی داره مکتبک موقوفات مباحه بولسا به اجر ایجابی و اولوز دولت نور دولت مکتبک سده بخت عمه مکتبک طالبان موجوده فی استماعاً کافی و حفظ لایحه
موقوفه اولیا سینه فی امدولک هر دو دره و اولوز ای صفا روم از سید عرصه ای و زین کبری الفه مده طول و اولوز ای مده عرصه و اولوز ای مجوبه مده ارتفاعه کتایر اولوز زید کتایر و اولوز سید انشاء
و صرفی اقتضای بدین اوج یک عمای لیر استیک کتایر صد و قد نشود و ایضا بیدهای و قدیم مذکوره ده درت یک بری نور طوقه نفس روم ایجابی اولوب در اولیا مکتبک
انشاء مده محدود اولوز ای کویستلر اولوز ای استیک فنا میده کتایر مده معارف عمومی نظامنامه سیک بود کبری طوقه مده سید در سعادت و اولوز ای روم بطریق ایجابی
مقررات اصدده اطلاقه غایت قنونه اولوز ای حایلیا به مکتبک و قبول مجرای استیک مجوبه ضعیضه امر عالی اجباری حضرت عرصه و سید فی موقوفه اصول و اعداد کتایر اولوز
شوی و اولوز ای بالمشافیه اجرای ایجابی و بسته ای سنی جناب صلواتنا نصیای اولوز ای مده مکتبک مکتبک و اولوز ای مده مکتبک مکتبک و اولوز ای مده مکتبک مکتبک

اه سعادت و اهل کورای

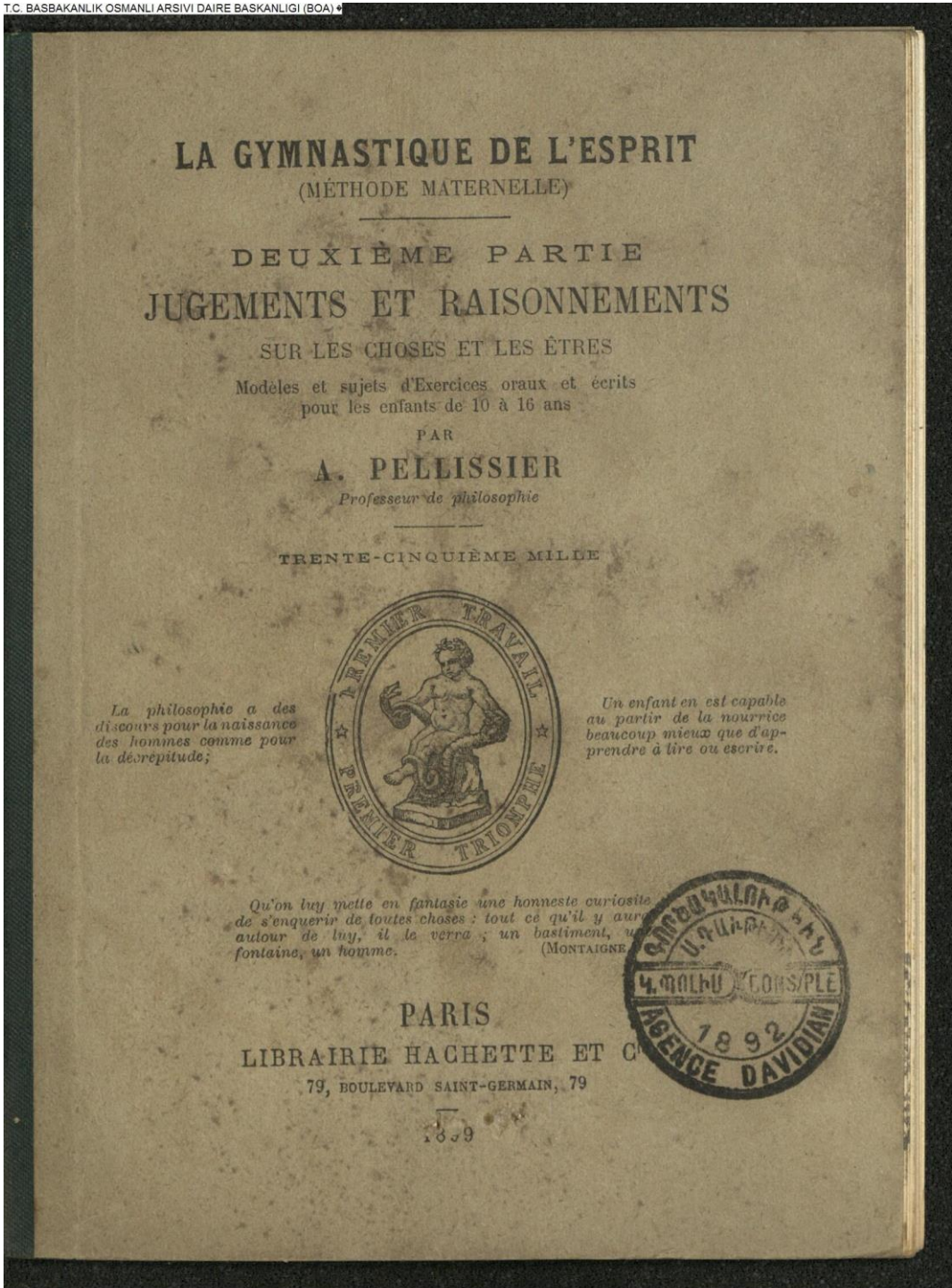
OSMANLI ARŞIVI		
ŞD		
1866	32	3

Ek: 10-“Jimnastik de la Spor” İsimli Fransızca Kitabının Giresun Ermeni Mektebinde
Bulduğuna Dair

OSMANLI ARŞİVİ
MF.MKT
911 461

MF.MKT.00911.00046.001

DH.MKT.01044.00043.002

Ek: 12- Gogora Kilisesi

Ek: 13-Kapusen Kilisesi

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Sibel ŞEN
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0000-0002-6584-2490
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10370222
Lise	Tirebolu Kız Teknik ve Meslek Lisesi
Lisans	Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü

